

NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH V INTÍMNYCH PARTNERSKÝCH VZŤAHOCH I.

TEÓRIE, SOCIÁLNY A PRÁVNY KONTEXT, ŠTATISTIKY

Elena Ondrušková
Martina Hrozenská
Ivana Lessner Lištiaková
Milan Tomka

2020

Učebnica bola podporená grantom APVV 16-0422 „Stratégie žien na predchádzanie, zmiernenie a zastavenie násilia v blízkych vzťahoch“ realizovaného centrom BUDÚCNOSŤ, n.o.

vydavateľ a tlač

REA ofsetová tlačiareň, Levická 7, 949 01 Nitra

vydanie

prvé, Nitra 2020

Recenzentky

doc. ThDr. Mgr. Slávka Karkošková, PhD.

doc. Mgr. Monika Bosá, PhD.

Jazyková korektúra: Bernadetta Bubeníková

Návrh obálky: Vladimír Labáth

Počet strán: 70

ISBN 978-80-973648-1-6

EAN 9788097364816

Obsah

Predhovor	5
1. PERSPEKTÍVY A TEÓRIE NÁSILIA V INTÍMNYCH PARTNERSKÝCH VZŤAHOCH	6
Úvod a terminologické otázky	6
1.1 Sociologická perspektíva násilia v intímnych partnerských vzťahoch	7
1.1.1 Systémové teórie	7
1.1.2 Teória sociálnej výmeny a teória zdrojov	8
1.1.3 Teória subkultúr	9
1.2 Psychologická perspektíva násilia v intímnych partnerských vzťahoch	9
1.3 Feministická a rodovo citlivá perspektíva násilia v intímnych partnerských vzťahoch	11
Záver	13
2. SOCIÁLNY KONTEXT NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH	15
Úvod	15
2.1 Rodový spoločenský poriadok	15
2.2 Rodové stereotypy, konštrukcie femininity a maskulinity	16
2.2.1 Rodové stereotypy	17
2.2.2 Konštrukcie femininity a maskulinity	17
Záver	20
3. POSTAVENIE ŽIEN NA ÚZEMÍ SLOVENSKA V STRUČNOM HISTORICKOM PREHĽADE	22
Úvod	22
3.1 Postavenie žien na území Slovenska v 14. až 19. storočí	22
3.2 Postavenie žien na území Slovensku do vzniku ČSR	24
3.3 Vznik samostatnej Československej republiky a ženy	26
3.4 Postavenie žien na území Slovenska v rokoch 1948 - 1989	28
3.5 Postavenie žien po roku 1989 - zmeny a kľúčové diskusie	30
Záver	34
4. RODOVO CITLIVÉ POLITIKY A PRÁVO V OBLASTI RODOVO PODMIENÉHO NÁSILIA	36
Úvod	36
4.1 Problematika násilia páchaného na ženách v dokumentoch OSN	37
4.2 Primárne právo Európskej únie ako východisko v problematike násilia páchaného na ženách	40
4.3 Sekundárne pramene európskeho práva pre oblasť násilia páchaného na ženách	44
4.4 Právna úprava riešenia násilia páchaného na ženách v Slovenskej republike	49
4.5 Inštitúcie pre problematiku rodovej rovnosti a rodovo podmieneného násilia v SR	52
Záver	54
5. VÝSKYT NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH V INTÍMNYCH PARTNERSKÝCH VZŤAHOCH	58
5.1 Násilie na ženách v intímnych partnerských vzťahoch ako problém rodovej nerovnosti	59
5.2 Násilie na ženách v intímnych partnerských vzťahoch ako celosvetový problém	59
5.3 Násilie na ženách v intímnych partnerských vzťahoch ako socioekonomický problém	61
5.4 Závažnosť psychického násilia mužov voči ženám v intímnych partnerských vzťahoch	62
Záver	65

Predhovor

Násilie páchané na ženách v intímnych vzťahoch predstavuje závažný spoločenský problém v mnohých krajinách sveta a rovnako aj na Slovensku. Viac ako päťdesiat rokov sa tomuto fenoménu venuje pozornosť aj na vedeckej úrovni a postupne sa dosahuje relatívna zhoda vo vysvetľovaní toho, čo sú kľúčové faktory vplyvu, ale aj to, ako efektívne postupovať pri pomoci a podpore ženám, ktoré túto skúsenosť prežili. Táto učebnica je zameraná na vysvetlenie širších sociálnych kontextov, ktoré by mali umožniť porozumieť, čo je na pozadí tohto javu. V jednotlivých kapitolách postupne predstavíme kľúčové teoretické, sociálne, právne a demografické kontexty násilia páchaného na ženách v intímnych partnerských vzťahoch.

Kapitola o teoretických východiskách predstavuje tri základné perspektívy, z ktorých možno nazerať na problém násilia páchaného na ženách v intímnych partnerských vzťahoch: sociologickú, psychologickú, feministickú a na rod citlivú. Vyhodnotíme ich cez dva interpretačné rámce, prístupy k teórii a praxi. Jeden, feministický a na rod citlivý, vníma násilie v partnerských vzťahoch ako problém, ktorý súvisí s rodom ako sociálnou a analytickou kategóriou (v prepojení na sociálne postavenie, etnickú príslušnosť, sexuálnu orientáciu, príslušnosť k rodu). Tento prístup odkrýva rodom ovplyvnenú povahu intímnych vzťahov, nerovnomerne a nespravodlivo rozdelenú moc v sociálnych vzťahoch a sociálnych štruktúrach a je spojený s kritikou patriarchálneho spoločenského systému. Druhý prístup charakterizujú skôr rodovo neutrálna teória, predpoklady a vysvetlenia násilia v rodine, v intímnych vzťahoch a ilustrujú ho viaceré psychologické alebo sociologické teórie a štúdie. Primárne sa nezaobierajú povahou rodových vzťahov. Oba prístupy predstavujú interpretačné rámce, ktoré sa premietajú do základných hypotéz o povahe problému a faktoroch vplyvu, ale aj do tvorby efektívnych intervencií na zastavenie násilia a pomoci, podpore tých, na ktorých je násilie páchané.

Nadväzujúca kapitola sa venuje spoločenskému rámcu, v ktorom sa utvárajú rodové identity, utvárajú mocensky vyvážené, resp. nerovné vzťahy medzi nimi a vytvárajú príležitosti pre spravodlivú realizáciu vnútorných potenciálov mužov a žien. Budeme prezentovať vybrané teórie a modely rodového poriadku spoločnosti, ktoré majú vplyv na utváranie identít, vzťahov v ich rámci aj medzi nimi a zaobchádzanie s nimi. Rodové stereotypy a sociálne konštrukcie femininity a maskulinity predstavujú kognitívne rámce, ktoré sú utvárané v rámci rodového sociálneho poriadku a ako také ovplyvňujú konanie mužov a žien v súkromnej aj verejnej sfére. Možno ich objaviť aj na pozadí násilia páchaného na ženách v intímnych vzťahoch.

Kapitola o sociálnom postavení žien na území Slovenska predstavuje v stručnom historickom prehľade najdôležitejšie skutočnosti, ktoré ho utvárali. Cieľom je upozorniť na spoločenské, kultúrne a politické kontexty, ktoré ovplyvňovali, ako boli ženy ako ľudské bytosti definované a ako bolo s nimi zaobchádzané. Ako najdôležitejší sa ukazuje rámec ľudských a občianskych práv žien, z ktorých mnohé si ženy museli vybojovať, aby ich získali a niektoré z nich sú neustále spochybňované a ohrozované. Aj tie, ktoré sa týkajú ochrany žien pred násilím.

V kapitole o legislatívnom kontexte je predstavená medzinárodná a národná legislatíva, ktorej súčasťou sú zákony potvrdzujúce ľudské a občianske práva žien a predstavujú rámec ochrany pred násilím. Jej cieľom je priblížiť základný právny rámec rodovo citlivých politik svetového, európskeho i národného významu a bližšie špecifikovať vybrané právne dokumenty zamerané na presadzovanie rodovej rovnosti a právnej ochrany obetí násilia. Pozornosť je upriamená najmä na dokumenty, ktorých cieľom je predchádzanie rodovo podmieneného násilia alebo mechanizmy podporujúce nápravu v tejto oblasti.

Záverečná kapitola predstavuje spracované dáta o výskyte násilia v intímnych vzťahoch z viacerých aspektov. Štatistiky predstavíme v kontexte násilia ako rodovo podmieneného problému, vyskytujúceho sa naprieč socioekonomickými vrstvami, avšak vyskytujúceho sa vo väčšej miere v krajinách s výraznou rodovou nerovnosťou. V kapitole poukazujeme aj na fakt, ktorý zo štatistík vyplýva, že psychické násilie sa v intímnych partnerských vzťahoch vyskytuje v oveľa väčšej miere než fyzické a sexuálne násilie, ktoré je však častejšie v prieskumoch zaznamenávané.

1. PERSPEKTÍVY A TEÓRIE NÁSILIA V INTÍMNYCH PARTNERSKÝCH VZŤAHOCH

Elena ONDRUŠKOVÁ

Úvod a terminologické otázky

Téma násilia páchaného v rodine, v intímnych vzťahoch sa objavuje ako odborný a vedecký problém v spoločenských vedách v sedemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia (Dobash a Dobash, 1979, Gelles, 1985). Už v jeho počiatkoch sa pri skúmaní násilia v rodine a v partnerských vzťahoch začali objavovať dva koncepčné prístupy pre analýzy, interpretácie a odporúčania pre prax. Jeden, blízky feministickým teóriám a aktivizmu, vníma násilie v partnerských vzťahoch ako problém, ktorý súvisí s „**rodom**“, **rodovými vzťahmi**, **nerovnomerne rozdelenou mocou** a patriarchálnym spoločenským systémom. Druhý prístup charakterizujú skôr **rod nezohľadňujúce teórie**, predpoklady a vysvetlenia násilia v rodine, v intímnych vzťahoch a ilustrujú ho viaceré psychologické alebo sociologické teórie a štúdie. Oba prístupy predstavujú interpretačné rámce, ktoré sa premietajú do základných hypotéz o povahe problému a faktoroch vplyvu, ale aj do hľadania a formulovania efektívnych intervencií na zastavenie násilia a pomoci, podpore tých, na ktorých je násilie páchané. Predstavujú významný kontext pre nastavenie priorít prevencie a intervencií. V tejto kapitole budeme venovať pozornosť obojm vedeckým perspektívam, ako aj jednotlivým teóriám a vývojovým tendenciám, v ktorých možno pozorovať približovanie stanovísk, ale aj zotrúvanie na vyhranených pozíciách.

Odlíšnosti v interpretačných rámcoch, perspektívach sa premietajú do hypotéz týkajúcich sa povahy a zdrojov násilia, faktorov vplyvu, ale aj **používanej terminológie**. Feministické a na rod citlivé¹ teórie a prístupy, vzhľadom na podobné konceptuálne a hodnotové východiská o zdrojoch a povahe rodovo podmieneného násilia, používajú rodovo citlivú terminológiu. Mali vplyv aj na rozšírenie používania termínu „**násilie páchané na ženách**“ do medzinárodnej legislatívy a dohôd. Tento všeobecný termín sa používa na označenie násilia páchaného na ženách v rôznych sociálnych kontextoch a situáciách a zahrňuje rôzne podoby násilia. V rámci týchto perspektív sa používa aj termín **rodovo podmienené násilie**, ktorý odkazuje na zdroje násilia ukotvené v rodovej nerovnosti a súvisí s porušovaním ľudských práv. Je to násilie zamierené voči osobe kvôli jej rodu². Špecifickjším termínom je „**násilie od intímneho partnera**“ (intimate partners violence), ktorý sa používa na označenie násilia v intímnych, partnerských vzťahoch v rôznych jeho formách a podobách, ktorému sa budeme venovať podrobnejšie v ďalších kapitolách. V našich podmienkach sa na označenie tohto násilia používajú alternatívne pojmy, ako je násilie v intímnych vzťahoch, násilie od intímneho partnera, ktoré sú doslovným prekladom anglického termínu. V posledných rokoch sa objavuje v slovenskej odbornej literatúre (Libáková, Bosá, 2017) a pomáhajúcej praxi (organizácie združené v neformálnej Bezpečnej ženskej sieti) rodovo citlivý pojem „**násilie v párových vzťahoch**“ (Libáková, Bosá, 2017), ktorý reflektuje skutočnosť, že zneužívajúce a násilné vzťahy nie sú partnerské, resp. nie sú založené na partnerstve a rovnosti.

Primárne **sociologicky orientované prístupy** využívajú na vysvetlenie násilia v rodine špecificky sociologické teórie násilia – teóriu konfliktov, teóriu sociálnej kontroly, teóriu sociálnej výmeny a ďalšie. Nešpecifikujú povahu násilia vzhľadom k osobám, na ktorých je násilie páchané. Podobnými mechanizmami vysvetľujú násilie na ženách, mužoch, senioroch i deťoch. Bližšie sa jednotlivým

1 V učebnici rozlišujeme medzi pojmami feministické a na rod citlivé prístupy a teórie. Feministické prístupy a teórie používame na označenie diferencovanej skupiny prístupov a teórií, ktoré analyzujú zdroje rodových nerovností a rodovej nespravodlivosti, ktoré vidia v nerovnomerne a nespravodlivo rozdelenej moci medzi mužmi a ženami v spoločenskej štruktúre, v patriarcháte a snažia sa o odstránenie týchto nerovností. Na rod citlivé prístupy a teórie sú tie, ktoré sú citlivé voči rodovým rozdielom v spoločnosti, odhaľujú ich a všimajú si, ako tieto rozdiely ovplyvňujú životy žien a mužov. Snažia sa ich zmeniť zvyšovaním rodovej citlivosti a posilňovaním rodovej rovnosti v spoločenskej praxi.

2 Rod chápeme ako sociálnu konštrukciu, ktorá je utváraná sociálnymi očakávaniami, sociálnymi normami, ktoré sa premietajú do obsahov rodových rol žien a mužov. Znamená to, že rod je premenlivý historicky a kultúrne a jeho obsah je určený aktuálnymi sociálnymi a kultúrnymi podmienkami. Zároveň je prepojený na sociálne postavenie, etnickú príslušnosť a sexuálnu orientáciu.

prístupom k teóriám budeme venovať v jednotlivých podkapitolách. Podobne je to aj v niektorých **primárne psychologických teóriách**. Termíny, ako násilie medzi partnermi, násilie medzi manželmi, násilie v rodine alebo domáce násilie, reflektujú predpoklad, že problém = násilie v intímnych vzťahoch je esenciálne rodovo neutrálny, preto ho treba skúmať a diskutovať ako **rodovo nešpecifický termín**.

Cieľom úvodnej kapitoly je predstaviť tieto základné teoretické perspektívy pri vysvetľovaní fenoménu násilia páchaného na ženách v intímnych partnerských vzťahoch. Prehľad v učebnici používaných pojmov aj s ich definíciami je uvedený v tabuľke na konci učebnice.

1.1 Sociologická perspektíva násilia v intímnych partnerských vzťahoch

Vysvetliť násilie, ktoré sa vyskytuje v spoločnosti, sa snažili sociologické teórie dlhé desaťročia z pohľadu celej spoločnosti alebo z úrovni malých sociálnych jednotiek. K tzv. makroteóriám patria: teória napätia (strain theory), ktorá tvrdí, že sociálne štruktúry a vzťahy produkujú frustrácie, na ktoré niektorí jedinci reagujú násilím. Ďalšou je teória sociálnej dezorganizácie, ktorá predpokladá, že isté fyzické faktory v susedskom, blízkom prostredí spôsobujú sociálne podmienky, ktoré produkujú kriminálne správanie, vrátane násilia. Ako uvádzajú Levin a Rabrenovič (2007) významnou je aj teória benefitov, alebo teória sociálnej výmeny, v ktorej sa tvrdí, že násilie sa vyskytuje vtedy, keď benefity, zisky prevažujú nad nákladmi, stratami.

Špecifické, tzv. **sociologické mikroteórie**, ktoré sa snažia vysvetliť násilie páchané v intímnych vzťahoch, ho väčšinou chápu ako funkciu sociálnych štruktúr. Tieto teórie vysvetľujú, akú úlohu má rod ako sociálna kategória pri násilí v intímnych vzťahoch = IPV (angl. intimate partners violence). Zo sociologických teórií sa budeme venovať tým, ktoré sa zaoberajú vysvetľovaním domáceho, resp. v rodine prítomného násilia. Sú to predovšetkým **systémové teórie, ekologické teórie, teórie sociálnej výmeny/ sociálnej kontroly, teórie zdrojov, ako aj teória subkultúr**. Tieto vnímajú násilie ako prejav konfliktu v rámci rodiny, ktoré môže byť najlepšie vysvetlené prostredníctvom skúmania toho, ako sociálne štruktúry prispievajú k používaniu násilia vo vzťahoch.

Sociologické teórie, ktoré pracujú s terminológiou „násilie v rodine“ (angl. family violence), využívajú na vysvetlenie násilia predpoklady a východiská, ktoré zdôrazňujú sociálnu perspektívu. V protiklade k vysvetleniam psychologických teórií táto perspektíva zdôrazňuje, že násilie v rodine nie je výsledkom individuálnej patológie, ale normálnou súčasťou rodinného života vo väčšine spoločností (Gelles a Straus, 1979, p. 549). V tejto perspektíve je **jednotkou analýzy rodina**, skôr než jednotlivec alebo pár, a partnerské násilie je len jedným prejavom konfliktu v rámci väčšej rodinnej štruktúry. Pre tých, ktorí využívajú túto perspektívu je kľúčové, keď chceme vysvetľovať fenomén násilia v intímnych vzťahoch, porozumieť tomu, čo robí násilie v rodine prostriedkom na riešenie konfliktov. Existujú viaceré teórie, ponúkajú vysvetlenia v rámci tejto paradigmy, sú to: systémová teória, teória sociálnej výmeny, ekologická teória, „subculture-of-violence“ teória, a teória zdrojov.

Termín „násilie od intímneho partnera“ používa autorka **Jennifer Lawson** (2012) na diskutovanie o probléme násilia medzi mužmi a ženami v rámci manželstva alebo podobných intímnych vzťahoch, keď analyzuje rôzne sociologické teórie. Tento termín si zvolila ako najlepšiu možnosť udržať si objektivitu a vyhnúť sa implicitnému súhlasu a akýmkoľvek teoretickým rámcom. Autorka tvrdí, že tento termín nemusí byť jednoznačne v zhode s feministickou perspektívou, ale zároveň zužuje pozornosť na partnerské vzťahy muž - žena ako špecifickú jednotku analýzy, ktorá si vyžaduje inú pozornosť, ako je to v prípade širšieho termínu „násilie v rodine“.

1.1.1 Systémové teórie

Systémové teórie priniesli do sociológie, ale aj sociálnej práce pre skúmanie násilia v rodine a intímnych vzťahoch teoretici, ako **Murray Straus** (1973), Giles-Sims (1983), rovnako ako Gelles s Maynardom (1987). Straus tvrdil, že násilie v rodine je normou, resp. bežným, nie výnimočným

správaním. Násilný konflikt, resp. konflikt s násilím, vníma skôr ako systémový produkt, ktorý je takmer univerzálnym javom v rodinách a neindikuje individuálnu alebo rodinnú patológiu. Systém podľa Strausa odpovedá na spätné väzby z interakcií v rámci systému; v kontexte násilia v rodine pozitívna spätná väzba zvyšuje alebo násobí násilie, negatívna spätná väzba znižuje alebo kontroluje násilie.

Podľa Giles-Sims (1983) sú sociálne systémy komplexné prepojené siete vzájomne ovplyvňujúcich sa elementov s relatívne stabilnými vzorcami vzťahov. Násilie v intímnych vzťahoch vysvetľuje ako komplexný cyklus správania, v ktorom zohráva úlohu komplexná kauzalita spätných väzieb a reakcií správania. Tiež považuje konflikty v rodine za normálne a neodvratné a porozumenie toho, ako rodinný systém narába s konfliktom, pomáha vysvetliť, ako sa používa násilie vo vzťahovej dynamike. Systémová teória podľa nej, poskytuje dobrý základ pre skúmanie toho, ako spätná väzba a reakcia na konflikt môže eskalovať do násilia alebo udržať nenásilie. Giles-Sims považuje za dôležité aj ďalšie faktory (socializácia, čas strávený spolu, úroveň stresu), ktoré ovplyvňujú potenciál násilia v rodinnom systéme.

Ekologická perspektíva patrí tiež k systémovým teóriám a v súlade s nimi sa zameriava na zložitosť systémov a vzťahové siete medzi prvkami systémov, ktoré ovplyvňujú akékoľvek správanie, a tým aj násilné správanie. Jej základom je **Bronfrenbrennerova ekosystémová** teória (1979), ktorá je založená na predpoklade, že vývin dieťaťa ovplyvňuje systém vzťahov medzi rôznymi úrovňami sociálnych systémov, ktoré ho obklopujú. V prostredí dieťaťa je najbližší mikrosystém - najbližšie prostredie dieťaťa (domov, škola alebo zariadenie starostlivosti, rovesnícke skupiny, susedská komunita), mezosystém - zahrňuje vzťahy a prepojenia medzi domovom a školou, medzi rovesníckymi skupinami a rodinou, medzi rodinou a komunitou, exosystém - ľudia a prostredia, s ktorými deti nemusia interagovať priamo, a predsa ovplyvňujú ich životy (práca rodičov, širšia rodina, susedstvá, v ktorých dieťa žije), makrosystém - je najväčší a najvzdialenejší priestor ľudí a prostredí, ktoré ale majú vplyv na dieťa. Tento ekologický systém pozostáva z kultúrnych vzorcov hodnôt, dominantné presvedčenia a myšlienky, rovnako ako politický a ekonomický systém. Posledný je chronosystém, ktorý predstavuje časovú dimenziu, vplyv zmien aj stability, konštantnosti v prostredí dieťaťa (zmeny v rodinnej štruktúre, zmena bydliska, zamestnania, ale aj spoločenské zmeny).

Pre kontext násilia v blízkych partnerských vzťahoch využil **ekologickú perspektívu aj Donald Dutton** (2006). Pri jeho vysvetľovaní sa sústreďuje na jednotlivca, ktorý je ale „lokalizovaný“ v rôznych vzťahoch, systémoch vzťahov a prostrediach. Pre označenie týchto systémov využíva rovnako štyri úrovne systémov, ktoré sú zhodné s tými v Bronfrenbrennerovej teórii a ktorýkoľvek z nich môže prispieť k tvorbe scenára násilia v intímnych vzťahoch.

1.1.2 Teória sociálnej výmeny a teória zdrojov

Podobne ako v iných oblastiach sociológie a sociálnej psychológie, kde sa využíva **teória sociálnej výmeny**, kľúčovým konceptom na vysvetlenie vzťahov s prítomnosťou násilia, je princíp „nákladov a ziskov“, resp. ich rovnováhy a nerovnováhy. Násilie je použité, keď odmena/ zisk prevyšuje náklady/ výdaje s ním spojené. Teóriu sociálnej výmeny v prepojení na teóriu sociálnej kontroly rozvíjal pre kontext násilia v rodine **Richard Gelles** (1983). Tvrdil, že zneužívanie žien je riadené princípmi nákladov a ziskov, čo znamená, že sa využíva vtedy, keď odmeny sú vyššie ako náklady. Z teórie sociálnej kontroly použil vysvetlenia, že súkromná povaha rodiny, váhanie až nečinnosť sociálnych inštitúcií a orgánov intervenovať a nízke riziko iných intervencií, znižuje náklady zneužívania a násilia. Kultúrne schvaľovanie násilia v jeho expresívnej aj inštrumentálnej verzii správania zvyšuje potenciálnu odmenu za násilie. Touto odmenou je v prvom rade získanie alebo udržanie sociálnej kontroly a moci.

Teória zdrojov súvisí s významom, existenciou držania moci alebo hrozbou moci v akýchkoľvek sociálnych systémoch, teda aj v rodine. Čím viac zdrojov (sociálnych, personálnych, ekonomických a d.) osoba vlastní alebo má k dispozícii, tým väčšou mocou disponuje. Nedostatok zdrojov vedie k väčšej pravdepodobnosti k použitiu moci v podobe násilia v otvorenom konaní (Pikálková a kol., 2015).

1.1.3 Teória subkultúr

Teória subkultúry násilia je známa skôr ako všeobecná teória násilia, ktorej autorstvo je pripisované Wolfgangovi a Ferracutimu (1967). Zaoberá sa viac násilím na makroúrovni a pre kontext domáceho, rodinného násilia ho vniesli do diskusie teoretici ako Gelles a Straus (1993). Originálne autori (Wolfgang a Ferracuti, 1967) tvrdia, že násilie sa viac vyskytuje u určitých skupín v sociálnej štruktúre a viac je koncentrované v chudobných mestských oblastiach. Predpokladali, že to súvisí so systémom hodnôt určitej subkultúry, ktoré sa posilňujú v socializačných procesoch a cez sociálnu kontrolu. Násilie je osvojované v sociálnych procesoch a odovzdávané členmi skupiny, a tým sa udržuje kultúra násilia. Pri aplikovaní tejto teórie na vysvetlenie násilia v rodine sa usudzovalo, že určité subkultúry v spoločnosti (napr. skupiny s nízkym socioekonomickým statusom) vykazujú vyššiu úroveň násilia v rodine, pretože normy a hodnoty ich skupiny násilie v rodine tolerujú, považujú ho za akceptované správanie (Lawson, 2012).

Podobné vysvetlenia môžeme nájsť aj v súčasných teóriách maskulinity, ktoré tiež hovoria o zdieľaných hodnotách a podporovaných presvedčeniach v skupinách mužov. Je to, napr. Teória mužskej rovesníckej podpory, ktorú vytvorili DeKeseredy a Schwartz (Schwartz, DeKeseredy, 1997, DeKeseredy, 2017). Táto teória sa zameriava nielen na mužské rovesnícke skupiny, ale berie do úvahy aj širšie kultúrne a štrukturálne faktory, ktoré ovplyvňujú aj aktérov, aj väčšie rovesnícke skupiny. Tvrdí sa v nej, že patriarchálna kultúra sa premieta do scenárov pre randenie a sexuálny život, v ktorej sú muži vnímaní ako dominantní a kontrolujúci vo vzťahu. Keď muži zažívajú v rámci svojich vzťahov a sexuálneho života stres a nepohodu, obracajú sa na svojich rovesníkov o radu. DeKeseredy, Schwartz (2013, 2014) a ďalší (Schwartz, Nogrady, 1996) vo svojich výskumoch potvrdili, že u mužov, ktorí majú rovesníkov/ kamarátov podporujúcich alebo páchajúcich násilie na ženách, je väčšia pravdepodobnosť páchania násilia v intímnych vzťahoch aj sexuálnych útokov, než u mužov, ktorí nemajú takýchto kamarátov. Inými slovami, mužské rovesnícke skupiny v patriarchálnej spoločnosti, zdieľajúce vzorec dominancie a kontroly mužov vo vzťahoch, podporujú a povzbudzujú zneužívajúce správanie voči ženám.

Prednosti a limity sociologických perspektív

Prínosom teórií, ktoré upriamujú pozornosť na sociálne štruktúry, vzťahy v ich rámci, spoločenské mechanizmy, ktoré prispievajú k vzniku a udržovaniu násilia, je uloženie zodpovednosti na spoločnosť a jej štruktúry. Viaceré z týchto teórií priamo upozorňujú na rodové sociálne štruktúry, ktoré sú súčasťou spoločenských štruktúr, ktorých nedostatočné reflektovanie vedie k rodovej slepote, a tým aj neporozumeniu podstaty násilia v intímnych partnerských vzťahoch. Ukazujú, čo je potrebné v spoločnosti, jej štruktúre a systéme vzťahov zmeniť, aby sa násilie v intímnych vzťahoch považovalo za neprijateľné, ako majú postupovať sociálne inštitúcie pri prevencii a intervenciách voči násiliu v intímnych vzťahoch. Limity niektorých súvisia väčšinou s nedostatočným rozpracovaním podporných a pomáhajúcich intervencií, metód a postupov.

1.2 Psychologická perspektíva násilia v intímnych partnerských vzťahoch

V psychologicky zameraných teóriách násilia v rodine a v intímnych vzťahoch sa ohnisko pozornosti zameriava na individuálnu, osobnostnú úroveň a často sa skúmajú dispozície, charakteristiky obeť a násilníka. Niektoré výskumné štúdie sa zameriavajú na dynamiku, či psychologické procesy, ktoré charakterizujú partnerské vzťahy, kde sa vyskytuje násilie, a ich vývoj. Psychologická perspektíva sa premieta tak do zamerania výskumu a teoretických vysvetlení, ako aj do dominujúceho zamerania intervencií.

Chornesky (2000) uvádza, že v rámci psychologických prístupov sú **často** muži, ktorí fyzicky zneužívajú ženy, popisovaní prostredníctvom psychopatologických prejavov, napríklad nízkej

sebaúcty a nedostatkom kontroly impulzívneho správania (Hamberger a Hastings, 1988), antisociálnych tendencií (Hotaling, Straus, a Lincoln, 1989). Ďalšie výskumy sa venujú analýze dôsledkov zneužívania návykových látok na násilné správanie partnera (Kantor a Straus, 1987).

Ženy, ktoré boli zneužívané, boli v niektorých teóriách považované za osoby, u ktorých sa prejavuje jeden alebo viac ťažkých **psychologických deficitov**, vrátane vnútorného masochizmu (Pleck, 1987), naučenej bezmocnosti (Gondolf a Fisher, 1988, Walker, 1979), „psychického ustrnutia“ a prehnaných ľakavých odpovedí (Douglas, 1987, Herman, 1992). Dutton and Painter (1981) aplikovali koncept identifikácie s agresorom na vysvetlenie zvládacieho správania žien v zneužívajúcich vzťahoch.

Príkladom teórie, ktorá primárne pracuje s psychologickou, prípadne psychiatrickou perspektívou, je v 80-tych rokoch vplyvná teória **Lenory Walker** (1992), ktorá popísala **cyklus násilia** a zaoberala sa výskumne „**syndrómom týranej ženy**“. V teórii cyklu násilia sa snažila objasniť domáce násilie a popísať, že zneužívanie má tendenciu vyskytovať sa v súlade s určitým vzorcom. Tento vzorec obsahuje tri štádiá. Prvé štádium je charakterizované napätím v páre. V tomto štádiu relatívne drobné incidenty násilia postupne prerastajú do zvýšenia napätia a kulminujú erupciou násilia. Ďalšie štádium cyklu je charakterizované incidentom násilia. Násilie môže byť krátkodobé alebo môže trvať aj viac dní. V tomto štádiu býva kontaktovaná polícia alebo sa spustí právny proces. Tretie štádium sa označuje ako „medové dni“ alebo štádium „lásky a ľútosti“, počas ktorého tyran často vyjadruje ľútosť a sľubuje zmenu správania. Toto štádium dáva žene nádej na zlepšenie alebo na záchranu. Môžu sa objaviť presvedčenia, že násilie vo vzťahu je ukončené a často sa sťahuje ohlásenie násilia a sú stiahnuté právne úkony. Cyklus sa opakuje a obdobia úľavy a ľútosti majú tendenciu skracovať sa. Postupne sa narušuje autonómia ženy, ktorá je týraná a donucovacia kontrola partnera ju viktimizuje a znižuje podľa Walker (1992) jej sebaúctu a schopnosť samostatne sa rozhodovať.

Neskoršie, najmä výskumy z klinickej praxe (Burge, Katerndahl, Wood, Becho, Ferrer, Talamantes, 2016), poukázali na to, že dynamika násilia v intímnych vzťahoch nezodpovedá len tomuto jednému modelu a v literatúre sa popisujú **tri modely dynamiky** partnerovej agresie: cyklus násilia, teória rodinných systémov a Duluth model (koleso moci a kontroly). Rôzne vedecké prístupy popisujú tri vzorce dynamiky systémov: periodická, chaotická a náhodná. Výsledky výskumu, o ktorom referujú Burge a kol. (Burge, Katerndahl, Wood, Becho, Ferrer, Talamantes, 2016), že najčastejšie sa vyskytovala dynamika zodpovedajúca **náhodnej dynamike**, v zhode s Duluth modelom, pri ktorej ženy vyhodnocovali násilie u partnera ako nepredvídateľné a mimo ich kontroly, ktoré sa vyskytuje s vysokou frekvenciou. Menej (približne jedna tretina) žien referovalo o chaotickej dynamike, ktorá bola charakteristická nízkou frekvenciou a závažnosťou násilia, najnižším stresom a hádkami, a zároveň najvyššou spokojnosťou v manželstve. Len 14 % žien popísalo dynamiku ako periodickú, násilie ako predvídateľné a kontrolovateľné, ktoré korešponduje s modelom cyklu násilia.

Walker v roku 1977 uviedla do psychologického vedeckého diskurzu aj termín „**syndróm týranej ženy**“ (battered woman syndrome, BWS, Walker, 2009). Neskôr sa objavila diagnostická kategória „post traumatická stresová porucha“ v diagnostickom manuáli DSM-III (APA, 1980). Syndróm týranej ženy sa časom rozšíril v psychologické literatúre ako podkategória postraumatickej stresovej poruchy. Nedostatok overených hypotéz neskôr viedol ku kritike používania tohto označenia v prepojení na diagnostickú jednotku, ktoré môže mať stigmatizačný efekt. Syndróm týranej ženy, ako bolo pôvodne zamýšľané, pozostáva zo vzorca ukazovateľov a symptómov, ktoré sa podľa zistení vyskytujú, keď sú ženy fyzicky, sexuálne a/ alebo psychologicky zneužívané v intímnych vzťahoch, keď partner uplatňuje moc a kontrolu nad ženou, aby ju donútil robiť čokoľvek, čo chce, bez ohľadu na jej práva a pocity. Zatiaľ nie sú k dispozícii dáta, že by sa tento syndróm dal aplikovať na mužov, nie je teda vhodné hovoriť rodovo neutrálne o syndróme týranej osoby, prípadne o syndróme týraného muža.

V rámci primárne psychologických perspektív skúmania fenoménu násilia v intímnych partnerských vzťahoch možno identifikovať aj štúdie zamerané na psychologické špecifiká a ťažkosti žien, ktoré mali skúsenosti s týmto typom násilia (dôsledky, postraumatická stresová porucha a pod.). Niektoré psychologicky orientované prístupy sa venujú aj odkrývaniu a posilňovaniu vnútorných zdrojov u žien a hlásia sa k rodovo citlivej perspektíve. V rámci poradenstva a terapie pracujú aj s posilňovaním ženy, rozvojom reziliencie, prípadne pracujú aj s inými zranenými členmi rodiny, najmä

deťmi. Kniha profesorky psychiatrie na Harvardovej univerzite **Judith L. Herman** bola preložená aj do slovenčiny (2001) pod názvom „Trauma a uzdravenie“. Venuje sa najmä psychologickým dôsledkom traumy a jej ničivému účinku na sociálne systémy starostlivosti, ochrany a významu ľudského života. Psychologická trauma spôsobuje oslabenie, devalvuje schopnosti konať a narušuje prepojenie na ostatných. Proces uzdravenia je podľa nej založený na zrekonštruovaní vzťahov a empowermente „preživšej“.

Prednosti a limity psychologických perspektív

Prednosťou psychologických perspektív je orientácia na človeka, ženu v systéme blízkych vzťahov. Teórie a štúdie založené na tejto perspektíve prinášajú poznatky o dôsledkoch týrania a zneužívania na prežívanie a správanie, odkrývajú možné zranenia na osobnej aj vzťahovej úrovni. Prinášajú aj porozumenie individuálnym zdrojom, ktoré umožňujú mobilizovať sily na zastavenie a ukončenie násilia. Limitom je nedostatočná pozornosť štrukturálnym nerovnostiam, nerovnováhe moci vo vzťahoch a niekedy menšia pozornosť verejným stratégiám pomoci a podpory.

1.3 Feministická a rodovo citlivá perspektíva násilia v intímnych partnerských vzťahoch

Feministické prístupy a teórie sa zameriavajú primárne na rodovo podmienené násilie, násilie páchané na ženách ako na špecifický fenomén násilia v intímnych vzťahoch. Boli to práve aktivistky a odborníčky inklinujúce k týmto prístupom, ktoré začali v 60-tych rokoch upozorňovať na problém násilia na ženách v intímnych vzťahoch a rodine, ako na problém spoločnosti a problém verejný aj politický. Tradičná americká spoločnosť podľa Gelles (in: Gelles a Loseke, 1993) v tom čase považovala rodinu za „posvätnú“ inštitúciu a násilie v rámci manželských vzťahov sa považovalo za problém sociálne slabých rodín, prípadne psychopatologickej anamnézy jedného alebo oboch manželov. Až v dôsledku týchto iniciatív a tlaku na federálnu vládu a jednotlivé vlády, na policajné oddelenia a sociálne agentúry sa násilie v rodine začalo považovať za trestný čin a začali sa budovať útulky pre týrané ženy, rozvíjať poradenské služby, podporné a advokačné skupiny (Carp, 1991).

Podľa feministických prístupov a teórií ekonomické a sociálne procesy fungujú tak, že priamo alebo nepriamo podporujú patriarchálne usporiadanie spoločnosti, ktoré sa prejavuje určitým spôsobom – nerovnosťami alebo zneužívaním moci – vo všetkých spoločenských inštitúciách, teda aj v rodine. Tento patriarchálny spoločenský poriadok vedie k podriadenému postaveniu žien, a produkuje a udržuje sociálne konštrukcie vzorcov systematického násilia na ženách (Walklate, 2001).

V rámci feministických perspektív je násilie mužov proti ženám a dievčatám chápané rovnako ako politický tak aj osobný problém. Kritizujú prístupy, ktoré pracujú so znásilnením a týraním žien ako s individuálnou epizódou, ktorá môže byť úplne vysvetlená interpersonálnymi vzťahmi, a tým popiera na rode založenú politickú povahu lokálnych udalostí. Ako uvádza MacKinnon (1994), keď dekonštruujeme, odkrývame významy ukryté v niektorých zákonoch, inštitucionálnych štruktúrach a oficiálnych praktikách, nachádzame v nich **zakódované opresívne zvyky a presvedčenia**, ktoré sa týkajú rodu, privilégií, moci a podriadenosti, dookola sa opakujúce osobné akty rodového násilia. Kultúrne príbehy násilia nesú odkazy a témy, v ktorých sú ženy zodpovedné za násilie mužov voči nim a podporujú rodový útlak.

Násilie v intímnych vzťahoch, špecificky násilie páchané na ženách je teda chápané ako **dôsledok rodových nerovností** v postavení žien a mužov v spoločnosti, reprodukováný aj v intímnych vzťahoch. Je dôsledkom tradične a dlhodobo zakotvenej dominancie mužov v patriarchálnych spoločnostiach. Feministické teórie odkrývajú povahu partnerského vzťahu, v ktorom sa využíva nerovnosť rodovej moci, reprodukováná v štrukturálnych spoločenských nerovnostiach.

Centrálnou myšlienkou feministického chápania násilia v intímnych vzťahoch je, že ide o násilie

pozostávajúce zo širokej škály donucovacieho správania, ktoré primárne páchajú muži na ženách, aby ich kontrolovali v intímnych vzťahoch, ktoré sú „vsadené“, zakotvené v rámci širších štruktúr rodových nerovností a sexizmu (Dobash, Dobash, Cavanagh, Lewis, 2000). Ďalšie autorky a ďalší autori (Almeida a Durkin, 1999) špecifikujú, že ide o **opakované používanie** donucovacieho a kontrolujúceho správania, ktoré slúži na obmedzenie, riadenie a vytváranie myšlienok, pocitov a činov partneriek. Kombinácie množstva mocenských a kontrolujúcich taktík tvoria vzorec zneužívajúceho správania. Týranie žien predstavuje rôzne ťažké formy fyzického, sexuálneho a psychického násillia, ktoré vedie k zastrašovaniu, donucovacej kontrole a nadvláde nad ženami (Denmark, Paludi, 2007).

V priebehu vývoja feministických teórií, ktoré sa venujú problematike násillia na ženách a násilliu v intímnych vzťahoch, možno pozorovať zmeny v odkrývaní a charakterizovaní dynamiky násillia v partnerských vzťahoch. Nedávne analýzy poukazujú na to, že cyklický model **dynamiky násillia** v intímnych vzťahoch a obraz ženy ako pasívnej obeť zneužívajúceho partnera, nezodpovedá súčasnému poznaniu. V aktuálnych teóriách ako aj v pomáhajúcej praxi sa využíva na vysvetlenie dynamiky násillia predovšetkým už spomínaný Duluth model (<https://www.theduluthmodel.org/>, 2019), ktorý pracuje s dvomi kľúčovými relevantnými faktormi, a to je **moc a kontrola**. Vysvetľuje ako obvykle v zneužívajúcom vzťahu násillné osoby využívajú rôzne taktiky, aby získali a udržali moc a kontrolu nad obeťou.

Dona Goodman (2003) a jej spolupracovníčky vo svojej práci tvrdia, že viaceré výskumné štúdie už dokázali, že ženy, ktoré sú vystavené zneužívaniu od svojich intímnych partnerov využívajú širokú škálu stratégií, aby zastavili, predchádzali alebo unikli násilliu. Tieto štúdie dokazujú, že ženy nie sú bezmocnými, rezignovanými objektmi, ale sú aktívne a skúšajú rôzne postupy, správanie zoči voči eskalujúcemu násilliu (Gondolf, Fisher, 1988). Sú rôznorodé a pohybujú sa v rozmedzí od súkromných pokusov riešiť situáciu so zneužívajúcimi partnermi, snažia sa brániť, volať políciu, alebo vyhľadať pomoc v krízovom centre (podľa Goodman, Dutton, Weinfurt, Cook, 2003).

Výsledky týchto štúdií viedli k záverom o potrebe prehodnotiť obraz žien, ktoré majú skúsenosť s partnerským násillím. Tradičný alebo pretrvávajúci obraz o naučenej bezmocnosti týchto žien je neadekvátny a je vhodnejšie, adekvátnejšie ich vidieť ako **aktívne účastníčky, aktérky v procese vytvárania bezpečnosti** pre ne samotné ako aj pre ich rodiny (Gondolf, Fisher, 1988). Je to dôležitý posun vo vnímaní zneužívaných žien, ktorý poskytuje, ponúka aj odlišný obraz týchto žien ako len zameranie sa na psychologické ťažkosti a problémy týchto žien.

Štúdie, ktoré sa venujú násilliu v intímnych vzťahoch z feministickej perspektívy považujú za veľmi dôležitú adekvátnu **terminológiu**. S rozvojom kritickej a interpretatívnej vedy, ktorá upozornila a preskúmavala význam jazyka, sociálnych konštrukcií, ktoré majú moc spoluutvárať sociálnu realitu, sa stala táto otázka zásadná. Otázka **rodovo citlivého jazyka** sa stala etickou otázkou. Slovo „obeť“ (angl. victim) je termínom, ktoré sa už z pohľadu feministickej perspektívy nepovažuje za vhodný, pretože je vnímaný ako stigmatizujúci a nevhodný pre adekvátne intervencie pomoci a podpory. Slovo obeť implikuje pasívne stanovisko ženy, posilňuje obraz hanby a zamlčuje aktívnu pozíciu ženy, ktorá sa snaží zastaviť násillie. V našich podmienkach je reprodukován v legislatívnom diskurze, kde je termín obeť používaný v trestnom práve aj legislatíve upravujúcej pomoc a podporu ľuďom, ktorí boli dotknutí trestným skutkom.

Slová „tá, ktorá prežila“ alebo **„preživšia“** (angl. violence survivor) sa používajú pri zobrazení žien, ktoré mali skúsenosti s násillím v intímnych vzťahoch a už v nich nie sú. Žena vo vzťahu s páchatelom sa označuje **„žena, ktorá zažíva násillie“** a tento pojem budeme v texte aj ďalej používať. V niektorých štúdiách zameraných na vývoj v rámci násillného vzťahu pomenovanie „tá, ktorá prežila“, v sebe zahŕňa aj odkazy na zdroje zvládania, z ktorých ženy čerpajú, aby sa dostali von z násillného vzťahu. Aj feministickej perspektívy sa týkajú diskusie ako označiť, pomenovať človeka/ osobu, ktorej sú poskytované služby, pomoc a podpora.

Prednosti a limity feministických perspektív

Prednosťou feministických perspektív je podobne ako v prípade sociologických perspektív umiestňovanie zdrojov a príčin násilia v intímnych vzťahoch do štrukturálnych, konkrétne rodových nerovností. Odkazujú na príležitosti ako pôsobiť preventívne prostredníctvom rodovo citlivých politík, odstraňovania rodových nerovností, narušovania „patriarchálneho“ sociálneho systému. Ich prednosťou je aj citlivosť a špecifickosť v intervenciách, pomoci a podpore tým, na ktorých je násilie páchané. Limity súvisia s bariérami, ktoré sú stavané voči štrukturálnym a inštitucionálnym zmenám súvisiacim s nastavením služieb a pomoci pri rodovo podmienenom násilí.

Záver

V úvodnej kapitole sme predstavili tri kľúčové perspektívy, z ktorých možno nazerať na problém násilia na ženách v intímnych partnerských vzťahoch: sociologickú, psychologickú a feministickú. Možno k nim priradiť teórie a modely, ktoré vysvetľujú povahu tohto spoločenského javu a predstavujú riešenia, a najmä predstavy o efektívnej pomoci a podpore. V súčasnosti možno pozorovať subtilnejšie hranice medzi teóriami a perspektívami, ktoré súvisia s novými zisteniami a zmenami postojov. Aj jednotlivé teórie sa rozvíjajú a zistenia z výskumov prispievajú k redefiníciám alebo premenám v teóriách a v praxi. Prepájanie perspektív možno pozorovať aj v prípade posilňovacích prístupov v pomáhajúcej praxi, ktoré využívajú prácu s rekonštrukciami osobných príbehov žien pre rozvoj identity a zároveň štrukturálnu podporu. Narastá počet teórií a výskumov, ktoré potvrdzujú, že násilie v intímnych vzťahoch nie je rodovo neutrálne a je ovplyvnené rodovými spoločenskými vzťahmi. Je podporované nevhodnými rodovými stereotypmi, ktoré sú konštruované a reprodukovvané médiami, a inými sociálnymi mechanizmami využívajúcimi sociálny tlak a sociálnu kontrolu (ale aj inými sociálnymi praktikami, o ktorých sme tu nepísali, napr. pornografiou).

Hlavné myšlienky:

- Pri analýze fenoménu násilia v intímnych partnerských vzťahoch sa vo vedeckom a odbornom diskurze využívajú na rod citlivé teórie a výskumy a tzv. rodovo neutrálne teórie.
- V teórii a praxi fenoménu násilia v intímnych vzťahoch sa uplatňujú rôzne interpretačné perspektívy, ktoré sa primárne orientujú na určité aspekty javu a v zásade možno hovoriť o : sociologickej, psychologickéj a feministickéj perspektíve.
- Feministickú perspektívu a na rod citlivé prístupy považujeme v prípade porozumenia fenoménu násilia v intímnych vzťahoch za najkomplexnejšie, pretože sa zameriavajú rovnako na rodové nerovnosti, otázky spravodlivosti a práv, ako na individuálnu podporu a pomoc ženám, či ľuďom, ktoré zažili také násilie.

Literatúra k prehĺbeniu štúdia:

- BOSÁ, M. *Feministické korene sociálnej práce*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2013. ISBN 978-80-555-0952-5 (print), ISBN 978-80-555-0775-0 (elektronicky), 86 s., Dostupné [online] na: <www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bosa>.
- CVIKOVÁ, J., JURÁŇOVÁ, J. (Eds). *Feminizmy pre začiatocníčky. Aspekty zrodu rodového diskurzu na Slovensku*. Bratislava: Aspekt, 2009. Dostupné [online] na <http://www.aspekt.sk/content/knizna-edicia/feminizmy-pre-zaciatocnicky>.
- JANEBOVÁ, R. *Feministické teórie sociálnej práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-405-2. Dostupné [online] na <https://adoc.tips/feministicke-teorie-socialni-prace-radka-janebova.html>.
- NAGL- DOCEKAL, H. *Feministická filozofie*. Praha: SLON, 2007. 316 s. ISBN 8086429687

Zoznam bibliografických odkazov:

- ALMEIDA, R. V., DURKIN, T., 'The Cultural Context Model: Therapy for Couples with Domestic Violence'. *Journal of Marital and Family Therapy*, 1999, 25 (3): 313-324. DOI: 10.1111/j.1752-0606.1999.tb00250ALMEIDA, DURKIN, 1999.
- BRONFRENBRENNER, U. *The Ecology of Human Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.

- BURGE, S.K., KATERNDAHL, D.A., WOOD, R.S., BECHO, J., FERRER, R.L., TALAMANTES, M. Using complexity science to examine three dynamic patterns of intimate partner violence. *Families, Systems, & Health*, Vol 34(1), March 2016, pp. 4-14.
- CARP, E. W. Family History, Family Violence: A Review Essay. *Journal of Policy History*, April 1991, Vol.3, No.2, pp. 203-223. DOI: <http://doi.org/10.1017/S0898030600004851>.
- DeKESEREDY, W. S. *Violence Against Women. Myths, Facts, Controversies*. Toronto: University of Toronto Press, 2011.
- DENMARK, F.L., PALUDI, M.A. (Eds.). *Psychology of women: A handbook of issues and theories*. London: PRAEGER, 2008. ISBN: 978-0-275-99162-3.
- DOBASH, R.E. DOBASH, R.P. *Violence against Wives: A Case against the Patriarchy*. New York, NY: Free Press, 1979.
- Domestic Violence. *International Review of Victimology*, 2000, 7: 179. DOI: 10.1177/026975800000700310.
- DUTTON, M. 1993. "Understanding Women's Responses to Domestic Violence: A Redefinition of Battered Woman Syndrome". *Hofstra Law Review*, 1993, Vol. 21: Iss. 4, Article 2. Dostupné na: <http://scholarlycommons.law.hofstra.edu/hlr/vol21/iss4/2>.
- DUTTON, D. *The Abusive Personality: Violence and Control in Intimate Relationships*. First Edition, December 18, 2007. ISBN 9781593857172. 262 p.
- GELLES, R. J. Family violence. *Annual Review of Sociology*, 1985, 11, 347-367. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.so.11.080185.002023>.
- GELLES, R.J. Through the sociological lens: social structure and family violence. In: Gelles, R.J., Loseke, D.R. (Eds.). *Current Controversies on Family Violence*. Newbury Park, CA: Sage, 1993, pp. 31-46.
- GOODMAN, D. L., DUTTON, M. A., WEINFURT, K., COOK, S.. 2003. The Intimate Partner Violence Strategies Index. Development and Application. *VIOLENCE AGAINST WOMEN*, 2003, Vol. 9 No. 2, February, pp. 163-186. DOI: 10.1177/1077801202239004.
- GONDOLF, E. W., FISHER, E. R. *Battered women as survivors: An alternative to treating learned helplessness*. Lexington Books/D. C. Heath and Com, 1988.
- HERMAN, J. L. *Trauma a uzdravenie*. Bratislava: Aspekt, 2001. ISBN 80-85549-24-7.
- LAWSON, J. Sociological Theories of Intimate Partner Violence, Pages 572-590, *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, Volume 22, 2012. Published online: 28 Jun 2012, DOI: <https://doi.org/10.1080/10911359.2011.598748>.
- LIBÁKOVÁ, L., BOSÁ, M. *Trh práce a ženy zažívajúce násilie v párových vzťahoch*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2017. ISBN 978-80-555-1942-5.
- LEWIS, R., DOBASH, R.E., DOBASH, R.P., CAVANAGH, . Protection, Prevention, Rehabilitation or Justice? Women's Use of the Law to Challenge Domestic Violence. *International Review of Victimology*, 2000, 7, 179. DOI: 10.1177/026975800000700310.
- DeKESEREDY, W. S. *Violence Against Women. Myths, Facts, Controversies*. Toronto: University of Toronto Press, 2011.
- PIKÁLKOVÁ, S., PODANÁ, Z., BURIÁNEK, J. *Ženy jako oběti partnerského násilí*. Praha: SLON, Sociologické nakladatelství, 2015. ISBN 978-80-7419-189-3.
- SANDBERG, S., COPES, H., PEDERSEN, W. When Peaceful People Fight: Beyond Neutralization and Subcultural Theory. *The British Journal of Criminology*, 2019, Volume 59, Issue 6, November, Pages 1309-1327.
- STRAUS, M.A. A general systems theory approach to a theory of violence between family members. *Family Sociology, Sociologie de la famille*, Vol.12, Issue 3, 1, 1973. [citované 15.10. 2019]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1177%2F053901847301200306>.
- WALKER, L. E. *The battered woman syndrome*. 3rd ed. New York: Springer Publishing Company, LLC, 2009. E-Book ISBN: 978-0-8261-4315-0.
- WALKER, L. E. *Battered Women Syndrome and Self-Defense*. 6 *Notre Dame Journal of Law Ethics & Pub. Policy* 321, 1992. [cit. 03.11.2019] dostupné na: <https://scholarship.law.nd.edu/ndjlepp/vol6/iss2/3>
- WALKLATE, S.. *Understanding Criminology*. 2007, 3rd. edition, McGrawHill, Open University Press, 2007.
- WALKLATE, S. *Gender, Crime and Criminal Justice*. Portland, Oregon: Willan publishing, 2nd edition, 2004.

2. SOCIÁLNY KONTEXT NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH

Elena ONDRUŠKOVÁ

Úvod

Väčšina teórií, ktoré vysvetľujú násilie páchané na ženách, resp. násilie v partnerských vzťahoch, považuje spoločenský kontext za najdôležitejší faktor, ktorý zohráva konštitutívnu úlohu pri tolerancii, resp. odmietaní násilia v partnerských vzťahoch. V tejto kapitole sa budeme venovať spoločenskému rámcu, v rámci ktorého sa utvárajú rodové identity, utvárajú mocensky vyvážené, resp. nerovné vzťahy medzi nimi a vytvárajú príležitosti pre spravodlivú realizáciu vnútorných potenciálov mužov a žien. Budeme prezentovať vybrané teórie a modely rodového poriadku spoločnosti, ktoré majú vplyv na utváranie identít, vzťahov v ich rámci aj medzi nimi a zaobchádzanie s nimi. Podrobnejšie budeme odkrývať rodové stereotypy, ktoré predstavujú kognitívne schémy, ktoré zjednodušujú podobu rodových rozdielov a prispievajú k neprimeraným zovšeobecneniam o charakteristikách a schopnostiach žien a mužov. Rovnako sa budeme zaoberať sociálnymi konštrukciami maskulinity a femininity, z ktorých niektoré zohrávajú významnú úlohu ako kognitívne vzorce násilia v intímnych vzťahoch.

2.1 Rodový spoločenský poriadok

Rodový spoločenský poriadok je kľúčovým rámcem, v ktorom sa vytvárajú vzťahy medzi mužmi a ženami, ktorý ovplyvňuje vzťahy spoločenských inštitúcií voči rodovo vymedzeným jednotlivcom a skupinám. Inštitucionalizované vzorce rodovej diferenciacie sú súhrnne označované ako **pohlavne - rodový systém spoločnosti** (Renzetti, Curran, 2003). Sú to isté implicitné a explicitné predpisy, ktoré predpisujú mužom a ženám (ale aj iným rodovým identitám) určité vlastnosti, spôsoby správania a vzorce vzájomnej interakcie. Sú zakotvené v spoločenských inštitúciách, ako je hospodárstvo, politický systém, vzdelávací systém, náboženstvo a rodinné usporiadanie.

Gayle Rubin (1976) a **Barbara Thorne** (1982, podľa Renzetti, Curran, 2003) tvrdia, že tieto pohlavne - rodové systémy sú v rôznych historických a kultúrnych spoločnostiach rôzne, pričom každý obsahuje prinajmenšom tri vzájomne previazané prvky:

- sociálne konštrukcie rodových kategórií na základe biologického pohlavia,
- delbu práce na základe pohlavia, čo znamená, že jednotlivcom sú zverované určité úlohy na základe ich pohlavia,
- spoločenskú reguláciu sexuality, v rámci ktorej sú niektoré formy vyjadrovania sexuality odmeňované a iné trestané.

Z hľadiska uplatnenia princípu rodovej spravodlivosti je práve patriarchát, ako spoločenský systém zvýhodňujúci jednu spoločenskú skupinu, rodovým spoločenským poriadkom, ktorý podporuje rodovo definované násilie. Feministická teoretička **Carole Pateman** (2000, v anglickom origináli vyšla v roku 1988), ktorá sa podrobne venovala štúdiu patriarchátu, charakterizovala **patriarchát** ako verziu spoločenskej zmluvy, ktorú nazýva sexuálnou zmluvou. Autorka využila v politických teóriách vplyvnú teóriu sociálnej zmluvy na analýzu a kritiku sociálnych vzťahov, sociálnych a politických inštitúcií v demokratickej spoločnosti. Upozorňuje na opomínanie existencie rodových vzťahov v spoločnosti, ktorá sa premieta do rodovej neutrality občianskych sociálnych zmlúv, čiže zamlčovania nerovného postavenia žien. Zamlčuje sa sexuálna zmluva.

Prvotná zmluva je o získaní občianskej slobody, v ktorej majú všetci rovnaké občianske práva. „Všetci dospelí majú rovnaké občianske postavenie a svoju slobodu uplatňujú spravidla kopírovaním prvotnej zmluvy – napr. pri uzatváraní pracovnej či manželskej zmluvy“ (2000, s.12). Autorka tvrdí, že

táto prvotná zmluva je prostriedkom konštituuujúcim moderný patriarchát a je rovnako sociálnou ako sexuálnou zmluvou – zakladá politické právo mužov na ženy. Klasický patriarchát bol založený na otcovskom práve (čo si všimajú aj kritici patriarchátu pri konštituovaní sociálnej zmluvy), ale je to len jedna forma patriarchálnej moci v spoločenskom živote. Prehliada sa patriarchálna moc v podobe práva muža/ manžela na ženu/ manželku.

„Moderná občianska spoločnosť sa neštruktúruje na základe príbuzenských vzťahov a otcovskej moci; v modernom svete sú ženy podriadené mužom ako *mužom*, ako spoločenskému klanu. Pôvodná zmluva nastupuje po politickej porážke otca – vytvára sa ňou moderný *klanový patriarchát*“ (Pateman, 2000, s. 14). Ďalším kritickým momentom je ignorovanie skutočnosti, že patriarchálna spoločnosť je rozdelená na dve sféry – **verejnú a súkromnú** – a v zmluve je reflektovaná iba jedna. Patriarchálne právo však preniká celou občianskou spoločnosťou.

Do systému spoločenských a mocenských vzťahov, umiestňuje rod a rodové vzťahy aj **Raewyn Connell** (2003). Rod je utváraný v rámci určitej štruktúry spoločenských vzťahov a súborom praxí, ktoré sú riadené touto štruktúrou. Ako taký prenáša reprodukčný rozdiel medzi telami do sociálnych procesov (reflektujúc a znovupotvrdzujúc záujmy spoločenskej štruktúry na pretrvaní). Rodová politika sa netýka len vzťahov medzi ženami a mužmi. Podľa Connellovej je nevyhnutné výslovné začleniť „mužov“ a „ženy“ do analýz mocenských štruktúr. V rámci toho, ako sa venovala skúmaniu maskulinity v kontexte násilného správania, odhaľovala, ako reálne a symbolické štruktúry spoločnosti ovplyvňujú konštrukcie maskulinity a femininity obecné, ale aj špecificky v rámci kategórií. Mocenské vzťahy v rámci spoločenských štruktúr, aj v symbolickej rovine, majú vplyv na presadzovanie, priorizovanie istých identít. Vo svojich prácach dávala do súvisu krízu patriarchátu a tendenciu nestabilných identít.

Mocenským rodovým vzťahom, predovšetkým tým v symbolickej rovine, sa venuje aj **Pierre Bourdieu** (1998) vo svojom diele „Nadvláda mužov“. Odlišnosti medzi biologickými telami podľa neho slúžia ako objektívny základ rozlišovania medzi rodmi, ktoré sú konštruované ako dve hierarchizované sociálne esencie. **Androcentrické videnie** je legitimizované praktikami, ktoré samo vytvára a reprodukuje nielen symbolickú nadvládu mužov. Osvojené schémy nerovností sú vnucované a všeobecne zdieľané. Týka sa to napríklad rozdelenia priestorov: verejný priestor ako priestor mužský; dom - domácnosť ako priestor vymedzený ženám, rozdelenia práce na mužské a ženské, ktoré potvrdzuje mužskú nadradenosť. „Androcentrické chápanie biologickej a sociálnej reprodukcie tým dostáva objektívny charakter všeobecného cítenia“ chápaného ako praktický konsenzus o význame konania (Bourdieu, 1998, s. 33).

2.2 Rodové stereotypy, konštrukcie femininity a maskulinity

Rodové stereotypy, konštrukcie maskulinity a femininity (súvisiace konštrukcie materstva, otcovstva, prípadne rodičovstva) predstavujú kľúčové oporné body spoločenského normatívneho rámca, ktoré ovplyvňujú rovnako sebaopínanie, ale aj správanie mužov a žien v oblasti pracovných ale aj intímnych, partnerských vzťahov.

Výskumné štúdie posledných desaťročí prinášajú poznatky, ktoré narúšajú stereotypné vzorce femininity a najmä maskulinity, ktoré sú stále udržované a šírené populárnymi médiami a vytvárajú nereálne, niekedy aj škodlivé predstavy o ženskej a mužskej identite. Často nevhodné stereotypy a konštrukcie vytvárajú a reprodukovujú aj populárne psychologické publikácie tým, že idealizujú určité vzorce rodových identít, ktoré už mnohé výskumy problematizujú a považujú za rizikové. Tieto sa ľahko stávajú súčasťou spoločensky zdieľaných predstáv a prostredníctvom sociálnych mechanizmov vplyvu vytvárajú silný sociálny tlak najmä na mladé dievčatá a chlapcov, ale aj dospelých mužov a ženy. Connell (2000) uvádza, že populárna psychológia idealizuje predindustriálnu minulosť, založenú na nepreukázaných mýtoch, kedy muži vedeli, čo je to byť mužom a ženy vedeli, čo je to byť matkou, nebola homosexualita ani politiky rodovej rovnosti.

Na úvod budeme venovať pozornosť rodovým stereotypom všeobecne a neskôr sociálnym konštruktom maskulinity a femininity, ktoré priamo súvisia s rizikovými vzorcami správania v partnerských vzťahoch, ale aj s násilím na ženách všeobecne.

2.2.1 Rodové stereotypy

Rodové stereotypy sú zjednodušujúce kognitívne schémy, v rámci ktorých sú pripisované isté osobnostné charakteristiky ľuďom, ktorí sú členmi nejakej sociálnej skupiny, v tomto prípade mužov a žien. **Zuzana Kiczková** (2006) analyzuje štruktúru rodových stereotypov, ktorá umožňuje porozumieť ich povahe, ale predovšetkým tomu, ako ony samotné prispievajú k udržiavaniu praktík a fungovaniu inštitúcií v zmysle ich opakovaného potvrdzovania. Obraz sveta je v nich často artikulovaný v polaritách: rozum - cit, kultúra - príroda, duch - telo., subjekt - objekt, verejné - privátne, aktívne - pasívne. Vytvárajú dojem, že hranice medzi polaritami sú ostré, rigidné, pričom táto rigidita sa vymedzuje a uskutočňuje buď ako negácia (racionálne a neracionálne), alebo ako logická úvaha buď - alebo (buď je niečo racionálne, alebo emocionálne).

Vzťah medzi polaritami nie je rovnocenný, symetrický či vzájomne recipročný, ale nerovnocenný, asymetrický a hierarchický. Pojmom, ktoré stoja na jednej strane, t. j. rozum, kultúra, duch, subjekt, verejné, aktívne a pod. sa pripisuje dominantné postavenie. Pojmy ako emócie, príroda, telo, objekt, privátne, pasívne sú vo vzťahu k svojim párovým protikladom v podriadenom, či doplňujúcom vzťahu. Tieto páry pojmov majú tiež rodové konotácie, pričom ženské sa asocuje s prírodou, emóciami, telom, zmyslovým, objektom, privátnym, starostlivosťou a je zaradené do toho zoskupenia, ktoré je v podriadenom vzťahu k tomu, čo je definované ako vyššie, dôležitejšie, určujúce, prvé - mužské.

Rodové stereotypy majú často v sebe **hodnotiace odkazy**, čiže predznamenávajú hodnotu vzťahujúceho sa správania, resp. charakteristiky rodov. Tieto hodnotenia bývajú tiež polarizované a spájajú sa s oceňovaním, resp. odmietaním, znevažovaním. Čo sa týka žien, príkladom jedného je skutočnosť, že sa v nich objavujú idealizujúce opisy (zvlášť v prípade materstva) a druhého, že ich obsahom bývajú znehodnocujúce hodnotenia (prevažne charakteristiky žien). V rámci konštruovania rodovej identity sa často objavujú presvedčenia, konštrukcie, v ktorých ženy hovoria v niektorých oblastiach života o svojom nerovnom postavení v porovnaní s mužmi, ale zároveň túto skutočnosť „odobrujú“ racionálnymi argumentmi a úprimným presvedčením, že je to tak v poriadku. Viaceré teórie ponúkajú vysvetlenia, prečo sa tak deje a čo je na pozadí týchto presvedčení.

Konštrukcie maskulinity a femininity (súvisiace konštrukcie materstva, otcovstva, prípadne rodičovstva) tvoria jadro rodových stereotypov a predstavujú kľúčové oporné body spoločenského normatívneho rámca. Tento ovplyvňuje rovnako sebaopínanie a sebahodnotenie, ale aj správanie mužov a žien v rámci pracovných, ale aj intímnych, partnerských vzťahov. Objavujú sa vo vzorcoch uvažovania, ktoré súvisia s násilím v intímnych partnerských vzťahoch.

2.2.2 Konštrukcie femininity a maskulinity

Z historického, vývojového pohľadu možno nazerať na skúmanie a utváranie femininity a maskulinity v kontexte bipolárnej mriežky, ktorá dominovala v modernom vedeckom skúmaní alebo v kontexte postmoderného sociálneho konštrukcionizmu, ktorý opustil polarizujúci rámec a fixované interpretácie rodových identít. Niektorým z týchto teórií budeme venovať pozornosť v tejto podkapitole.

Maskulinita a femininita v teóriách a výskumoch

Jednou z prvých feministických autoriek, ktorá sa venovala vývinovým otázkam maskulinity a femininity bola **Nancy Chodorow**. Jej výskum a teória vývinu rodovej identity bola odvodená z teórie vzťahov voči objektu (jedna z psychodynamických teórií), ktorú prezentovala v knihe „Reprodukcia materstva a sociológia rodu“ (angl. *The reproduction of mothering and the sociology of gender*, 1978, 1999). Podľa tejto koncepcie sa inštitucionalizujú dve odlišné cesty vývinu identity prostredníctvom starostlivosti matiek a otcov o deti. Chodorow popisuje maskulinitu ako psychologicky inhibovanú a emocionálne reštriktívnu, ktorá robí u amerických mužov typický strach z intimity, aby boli pripravení súperiť v rámci kapitalistického trhu.

Predpokladala, že chlapci aj dievčatá sú vychovávané v domácnosti, kde sa o domácnosť a deti

primárne starajú matky, zatiaľ čo otcovia absentujú. Chýbajú fyzicky, lebo väčšinu dňa pracujú a väčšinu času absentujú aj emocionálne, pretože sú psychologicky emocionálne „inhibovaní“ - blokovani. Zatiaľ čo dievčatá sa jasne personálne identifikujú s matkou a vytvárajú sa u nich tradičné **psychologické črty empatie a starostlivosti**, chlapci sa menej identifikujú s ich individuálnymi a absentujúcimi otcami, ale viac s kultúrnymi stereotypmi maskulinnej role, ktorá je reprezentovaná mužskými knižnými hrdinami. Ich **maskulinita je definovaná negatívne** v popretí ich spojenia so ženami a femininitou tak u druhých ako aj u seba. Chodorow predpokladá, že dospelí muži sa boja silného a pohlcujúceho citového pripútania, pretože sa u nich nikdy nerozvinulo také intenzívne interpersonálne prepojenie, ako je puto medzi matkou a dcérou.

Túto maskulinnu psychológiu podporuje aj „súčasná“ kapitalistická spoločnosť, ktorá podporuje mužov, aby participovali na odcudzenej práci a nachádzali uspokojenie v úspechu v súperení v rámci mužskej hierarchie ekonomických a politických inštitúcií. V súlade s Chodorow rodová deľba práce, v ktorej ženy vykonávajú väčšinu starostlivosti o deti, rovnako produkuje polarizovanú psychológiu mužov a žien. Inštitucionalizovaním rovného a zdieľaného rodičovstva matkami aj otcami možno transformovať psychiku mužov i žien a ukončiť asymetrie v emocionálnych potrebách a nerovné sociálne štruktúry, ktoré sú na nich založené.

Tieto hypotézy a koncepciu výrazne posilnili výskumy **Caroll Gilligan** (1982), ktorá sa zamerala na kritické preskúmanie teórie o odlišnosti vývinu morálneho usudzovania u chlapcov a dievčat. V svojej práci *Odlíšnym hlasom* (angl. *In a different Voice*, Gilligan, 1982) využila rodovo citlivé, rešpektujúce výskumné hľadisko pri analyzovaní riešenia morálnych dilem, ktoré priviedlo účastníčky výskumu k otvorenému rozprávaniu o skúsenostiach, o ktorých nebolo predtým „dovolené“ hovoriť. Výsledkom týchto skúmaní bola aj teória „**etika starostlivosti**“, ktorá významne prispela k porozumeniu morálneho vývinu dievčat a chlapcov a kontextu utvárania ich identít. Etika starostlivosti je odvodená od predpokladu, že ľudské bytosti sú inherentne vzťahové, citlivé bytosti a podmienkou ľudskosti je vzájomné prepojenie a vzájomné vzťahy. Etika založená na hlase a vzťahoch hovorí o význame toho, aby každý hlas bol pozorne a s rešpektom vypočutý. Etika starostlivosti upriamuje našu pozornosť na **potrebu citlivosti vo vzťahoch** (pozornosť, počúvanie, citlivosť) a na riziká toho, keď stratíme prepojenie so sebou a s druhými. Hovorí o tom, ako sú dôležité a morálne rešpektujúce medziľudské vzťahy a ako súvisia s nespravodlivosťou a chýbaním starostlivosti.

Vývinovým aspektom dievčenskej/ ženskej, chlapčenskej/ mužskej identity sa venovala tiež **Elisabeth Badinter** (1999). Skúmala, ako sa utvára chlapčenská identita a konštatuje, že sa tak deje najmä prostredníctvom negatívnych odkazov voči normatívnej femininite. Normatívne chlapčenské je to, čo sa zásadne odlišuje od ženského, t. z. vzťahovosť a emocionalita.

Sociálne konštrukcie maskulinity

Sociálnym konštrukciám maskulinity, teda tomu, ako sú utvárané v rôznych sociálnych a kultúrnych systémoch obsahy normovaných vzorcov prežívania a správania chlapcov a mužov, sa začala venovať pozornosť až v 80-tych rokoch minulého storočia. Pomerne neskorý „objav“ maskulinity v zornom poli vedcov a vedkýň súvisí najmä s tým, že „mužské“ bolo vo vedeckom skúmaní od jeho počiatkov (od vzniku sociálnych vied a vied o človeku v období osvietenectva) stotožňované s tzv. univerzálnym subjektom. Univerzálne bolo mužské a až skúmanie feministických filozofií a filozofov odhalilo rodovú povahu subjektu, že záleží na tom, či je subjektom muž alebo žena.

Počas druhej vlny feministického hnutia sa objavujú iniciatívy, cielené skupinové diskusie v akademickom prostredí, ktoré boli zamerané na reflexie o prežívaní mužskosti, o jej osobnom aj všeobecne popisovanom vnímaní a hlavne o dôsledkoch tradične popisovanej a stereotypne vymedzenej maskulinity (Bosý, 2006). Tieto neformálne aktivity vyústili do tzv. hnutia za mužskú emancipáciu, ktoré sa rozčlenilo na dva prúdy:

1. „mužsky identifikovaný“ prúd - vychádza z tradičného vnímania mužskosti a rodových vzťahov ako „daných“ a „osvedčených“. Zdôrazňuje potrebu udržania pretrvávajúceho systému vzťahov medzi ženami a mužmi. Popiera, že daný stav znevýhodňuje ženy, naopak zdôrazňuje, že (aj

v dôsledku silnejúceho ženského hnutia) sú to práve muži, kto zažíva diskrimináciu a obmedzenia. Do tejto skupiny bývajú začleňované prúdy, ako sú „Promise Keepers“, „Islamský národ“, a tzv. „Mytopoetické“ skupiny. Majú spoločný cieľ: posilnenie a upevnenie konceptu mužskosti ako autority v rodine i spoločnosti (Curan - Renzetti, 2003).

2. „Žensky identifikovaný“ prúd zotrúva na feministických východiskách, dokonca mnohí jeho predstavitelia sa identifikujú priamo ako feministi. Tento prúd na rozdiel od predchádzajúceho nemá znaky hnutia. Prevažne sa rozvíja na pôde univerzít v rámci teoretického akademického bádania v oblasti rodových štúdií. Spoločným znakom pre tento prúd je vnímanie tradičnej mužskosti a jej stereotypného chápania ako škodlivého a priamo ohrozujúceho mužov rovnako ako ženy. Chápu sexizmus, ako systém slúžiaci na podporu a pretrvanie nadvlády hegemonických mužov (bielych, zo strednej triedy, disponujúcich vzdelaním a mocou) nad ženami a ostatnými mužmi. Hovoria o potrebe rekonštrukcie systému rodových vzťahov a o rodových stereotypoch ako bariérach rovnosti.

Neskoršie s rozvojom rodových a špecificky mužských štúdií sa objavujú komplexné štúdie, ktoré sa venujú rôznym konštrukciám maskulinity v súčasnom svete a analyzujú aj faktory, ktoré majú vplyv na udržiavanie niektorých z nich a tvorby alternatívnych konštrukcií maskulinity, ako aj ich dôsledky na sociálny život mužov a žien, na programy v oblasti zdravia - choroby, vzdelávania, riešenia násilia, sociálnych služieb aj terapie a prevencie. V 90-tych rokoch silnie výskum maskulinity v Spojených štátoch a iných európskych anglosaských krajinách. Veľmi silný je feministický výskum maskulinity v nemeckých a severských krajinách. Postupne sa objavujú výskumné projekty maskulinity aj v juhoamerických a v niektorých ázijských krajinách.

Komplexne sa **maskulinite** a súvisiacim faktorom venovala vo viacerých publikáciách **Raewyn Connell** (1987, 2000). Podrobnejšie analyzovala predovšetkým koncept hegemonické maskulinity, ktorá je definovaná prostredníctvom troch kľúčových atribútov. V oblasti deľby práce je to **muž ako živiteľ**, v oblasti mocenských vzťahov (identít a sexuálnej orientácie) je to **homosexualita ako zločin** a tretím je **objektívizácia heterosexuálnych žien** v oblasti sexuality prostredníctvom médií. Hegemónnu moc majú tí muži, ktorí určujú, čo je normatívna heterosexualita prostredníctvom týchto troch oblastí rodových vzťahov (Pikálková, Podaná a Buriánek, 2015, s.20). Táto dominantná normatívna maskulinita ovplyvňuje sebaopímanie, sebahodnotenie aj sebaaprezentáciu mužov a nesie so sebou normatívny odkaz, čo je správne a čo sa netoleruje. Označuje, dáva hodnotiace znamienko, iné vzorce maskulinity ako nevhodné, nenormálne a podradné. Na pozadí je aj binárne posudzovanie maskulinita - femininita, ktoré je vymedzené ostrými hranicami. Ďalším sociálnym rámcom je hierarchická mriežka, v rámci ktorej je hegemonická maskulinita umiestnená na jej vrchole. Iným vzorcom maskulinity, je pripisovaná podradná hodnota často explicitne prepojená s femininitou. Podobne aj ďalší autori, napr. David a Brannon (1976) popisujú mužský ideál normatívnymi odkazmi, ktoré súvisia so silou, antifemininitou, dominanciou a ekonomickým statusom.

Konštrukcie materstva a otcovstva

Dominujúce **konštrukcie materstva** v našej spoločnosti odrážajú pretrvávajúce rodového spoločenského poriadku, v súlade s ktorým je hlavná zodpovednosť za starostlivosť a výchovu najmä maloletého dieťaťa prisudzovaná matke. Už **Elizabeth Badinter** (1998) sa snažila o rekonštrukcie materstva a prostredníctvom viacerých kvalitatívnych výskumov zisťovala skúsenosti a zážitky žien / matiek. Prostredníctvom nich zistila, že súčasťou každodenných skúseností matiek sú obavy, neistoty, pochybnosti a rôzne negatívne emócie, o ktorých sa v rámci idealizácie materstva dovtedy písalo len veľmi málo.

Podľa kritických teoretičiek to súvisí s **biologickým redukcionizmom materstva**. Táto kritika sa týka predovšetkým spôsobu, ktorým sa materstvo stáva inštitúciou v patriarchálnom spoločenskom rámci. „Patriarchálna konštrukcia materstva a na nej postavená ideológia v sebe obsahuje tri dôležité formy redukcionizmu: ako skutočnú, pravú ženu definuje len takú ženu, ktorá sa stala, resp. stane sa matkou, a tým vlastne ženu redukuje na matku; matkou sa stáva tá žena, ktorá porodí dieťa, má teda status biologickej matky, čím sa rôzne formy materstva redukovujú na biologické materstvo a nezohľadňuje sa možnosť sociálneho materstva; z faktu, že ženy rodia deti, sa odvodzuje primárna

(niekedy až výlučná) zodpovednosť žien za ich starostlivosť a výchovu.“ (Kiczková, Szapuová, 2011, s.211). Táto ideológia je postavená na trojnásobnom redukcionizme: najprv sa žena redukuje na matku a zároveň sa materstvo redukuje na biologickú funkciu, pričom primárnu zodpovednosť za starostlivosť o deti nesú biologické matky.

Rekonštrukcie otcovstva v odbornom diskurze posledných desaťročí reflektovali nespokojnosť najmä mužov s pasívnym a redukovaným obrazom otcov živateľov. V kontexte severoamerickej spoločnosti je reflexia otcovstva aj v súvislosti s porozvodovým rodičovstvom obsiahnutá v termíne spolurodičovstva (co-parenting). Fenomén otcovstva v širšom kontexte analyzoval aj v kontexte lokálnych výskumných zistení Bosú (2006). Podľa výsledkov jeho výskumu by sa dalo usudzovať, že je pozorovateľný posun k partnerskému modelu, najmä čo sa týka výchovy dieťaťa. Otcovstvo a potreba jeho rekonštrukcie sa v našom kontexte výrazne diskutovala v kontexte porozvodovej starostlivosti o deti. Tak, ako možno charakterizovať dominujúce stereotypné predstavy o materstve a otcovstve, ktoré sa vzťahujú k fungujúcej rodine ako takej, existujú predstavy, ktoré sa vzťahujú k pozícii rozvodových rodičov (Ondrušková, 2013).

Radka Dudová (in Dudová, Hastrmanová, 2007) realizovala výskum, v ktorom analyzovala charakter a obsah rodičovských rol i najčastejšie problémy rozvedených rodičov. Zistila, že rozvedené matky sa stretávajú s negatívnymi postojmi a sú konfrontované so stigmou rozvodu viac ako otcovia. Negatívne postoje súvisia s odsudzujúcimi presvedčeniami, ktoré prezentujú rozvedené matky ako nedostatočne zodpovedných rodičov. Na základe analýzy rozhovorov s otcami po rozvode urobila kategorizáciu obsahu role otcov po rozvode. Podľa nej možno otcovstvo po rozchode partnerov definovať prostredníctvom repertoárov činností, ktoré sú prítomné „vo výkone“ roly, alebo sú požadované od otcovskej role v situácii po rozvode, alebo súvisia s otcovstvom všeobecne.

Dudová uvádza (2007, s. 22), že aj napriek zmenám v otcovskej role v posledných desaťročiach, príklon k egalitarizmu vzťahu muža a ženy, je „dimenzia živateľa stále kľúčová pre mužskú identitu“. Túto rolu si muži uvedomujú, ale rôznia sa v tom, ako sa v súlade s ňou správajú. Na výkon role živateľa dieťaťa po rozvode manželstva vplývajú viaceré faktory. Jedným z nich je to, kto je iniciátor, resp. „vinník“ rozvodu a tiež to, ako matka podporuje kontakt otca s dieťaťom. Vplyv má aj predstava o rozdelení rol v rodine. Repertoár „opatrovateľa“ je súčasťou premeny normatívnych procesov v spoločnosti, ktoré začínajú silnejšie ovplyvňovať podobu otcovstva. Tieto zmeny reflektujú aj zahraničné výskumy (Singly, F. de, 1999, Municio - Larsson, 2002, in Dudová, Hastrmanová, 2007) v podobe otcovstva v niektorých krajinách EÚ.

Záver

V kapitole sme sa venovali teóriám a modelom, ktoré ponúkajú vysvetlenia rodovo nerovných a nespravodlivých spoločenských poriadkov a zároveň vysvetľujú aj sociálny a politický rámec násilia páchaného na ženách. Predstavili sme v nej aj povahu a obsah rodových stereotypov a sociálne konštrukcie femininity a maskulinity, ktoré regulujú okrem sociálnych vzťahov aj personálne konštrukcie mužov a žien, a tým ovplyvňujú ich správanie v intímnych partnerských vzťahoch.

Hlavné myšlienky:

Rod je utváraný v rámci určitej štruktúry spoločenských vzťahov a súborom praxí, ktoré sú riadené touto štruktúrou. Inštitucionalizované vzorce rodovej diferenciacie sú súhrne označované ako pohlavne - rodový systém spoločnosti (Renzetti, Curran, 2003).

Rodové stereotypy sú zjednodušujúce kognitívne schémy, v rámci ktorých sú pripisované isté osobnostné charakteristiky ženám a mužom ako členom sociálnej skupiny. Rodové stereotypné charakteristiky sú často postavené ako polarita a majú v sebe hodnotiace odkazy.

Sociálne konštrukcie maskulinity a femininity predstavujú reprezentácie, t. z. mentálne vzorce

mužskosti a ženskosti, ktoré sa utvárajú v sociálnych interakciách a sú vnímané ako sociálne skutočnosti. Možno ich meniť, ale spravidla určité typy reprezentácií dominujú v určitých sociálnych skupinách.

Literatúra k prehĺbeniu štúdia:

- CVIKOVÁ, J., JURÁŇOVÁ, J. Ružový a modrý svet. Rodové stereotypy a ich dôsledky. Bratislava: Aspekt, 2003. ISBN 80-89140-02-5.
- KICZKOVÁ Z., SZAPUOVÁ, M., ZEZULOVÁ, J. (eds.). Na ceste k rodovej rovnosti: ženy a muži v akademickom prostredí. Vydal IRIS, Bratislava, 2009, 419 s. ISBN 978-80-89256-40-2.
- KICZKOVÁ Z., SZAPUOVÁ, M. (eds.). Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2011. ISBN: 80-223-2934-7.
- Konať proti násiliu na ženách. (2. vydanie). Bratislava: Aspekt, 2008. ISBN 978-80-89125-08-1. Dostupné [online] na <http://www.aspekt.sk/content/knizna-edicia/konat-proti-nasilii-na-zenach-2-vydanie>.
- KURUC, A., SMITKOVÁ, H. Rod v psychologickom poradenstve. In: SMITKOVÁ, H. a kol. Kapitoly z poradenskej psychológie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, 339 s. ISBN 978-80-223-3525-6.

Zoznam bibliografických odkazov:

- BADINTER, E. **Materská láska od 17.storočia po súčasnosť**. Bratislava: ASPEKT, 1998.
- BADINTER, E. XY. Identita muža. Bratislava: ASPEKT, 1999. ISBN 80-85549-10-7.
- BOURDIEU, P. Nadvláda mužov. Praha: Nakladatelství Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-775-5.
- BOSÝ, D. Odras rodových stereotypov v predstave o role otca u stredoškôľakov. Diplomová práca, Bratislava: Filozofická fakulta UK v Bratislave, Katedra sociológie, 2006.
- BÚTOROVÁ, Z. a kol. Ona a on. Ženský údel očami verejnej mienky na Slovensku. Bratislava: Focus, Centrum pre sociálnu a marketingovú analýzu, 1996. ISBN 80-88717-11-6.
- BÚTOROVÁ, Z. a kol. Ona a on na Slovensku zaostrené na rod a vek. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2008, ISBN 978-80-89345-10-6.
- CONNELL, R.W. Gender and power. Sydney, Australia: Allen and Unwin. 334 p. ISBN 0041500865.
- CONNELL, R.W. The man and the boys. Berkley, Los Angeles: The University of California Press, 2000.
- CONNELL, R.W. The Role of Men and Boys in Achieving Gender Equality. United Nations, Expert Group Meeting on "The role of men and boys in achieving gender equality" 21 to 24 October 2003, Brasilia. Dostupné [online] na <https://www.un.org/womenwatch/daw/egm/men-boys2003/Connell-bp.pdf>.
- CHODOROW, N. The Reproduction of Mothering Psychoanalysis and the Sociology of Gender. Updated Edition. CA: University of California Press, 1999. ISBN: 978-05-20221-55-0.
- DUDOVÁ, R., HASTRMANOVÁ, Š.. Otcové, matky a porozvodová péče o děti. Sociologické studie / Sociological Studies, 2007,07:7. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. 129 s. ISBN 978-80-7330-124-8.
- Duluth model IPV dynamic. Dostupné na: <https://www.theduluthmodel.org/> [cit. 15.11.2019].
- EIGE = European Institute for Gender Equality. <https://eige.europa.eu/sk/in-brief>.
- GILLIGANOVÁ, C. Jíným hlasem. O rozdílné psychologii žen a mužů. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-71784-02-8.
- KATERNDAHL, D., BURGE, S., FERRER, R., BECHO, J., WOOD, R. Dynamics of violence, First published: 05 May 2014, <https://doi.org/10.1111/jep.12151>.
- KICZKOVÁ, Z. - SZAPUOVÁ, M. Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2011. 510 s. ISBN 978-80-223-2934-7.
- ONDRUŠKOVÁ, E. Gendrové aspekty vzťahu kolízneho opatrovníka a rodičov v procese rozvodu manželstva. In: Zborník z medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie. Vzťah v pomáhajúcich profesiách. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013, s. 284- 294. ISBN 978-80-223-3368-9. EAN 9788022333689.
- PATEMAN, C.. Sexuálna zmluva. Bratislava: Aspekt, 2000, 301 s. ISBN 80-85549-18-2.
- RENZETTI, C.M., - CURRAN, D. J. Ženy, muži a spoločnosť. Praha: Nakladatelství Karolinum, Univerzita Karlova v Praze, 2003, 642.s. ISBN 80-246-0525-2.

3. POSTAVENIE ŽIEN NA ÚZEMÍ SLOVENSKA V STRUČNOM HISTORICKOM PREHĽADE

Martina HROZENSKÁ - Elena ONDRUŠKOVÁ

Úvod

V tejto kapitole sa budeme venovať spoločenskému postaveniu žien na území Slovenska v stručnom historickom prehľade. Cieľom je upozorniť na spoločenské, kultúrne a politické kontexty, ktoré ovplyvňovali, ako boli ženy ako príslušníčky sociálnej skupiny definované a ako bolo s nimi zaobchádzané. Až takmer do polovice 20. storočia možno postavenie žien definovať cez myšlienky o determinácii nerovnocenného spoločenského postavenia žien v kontexte stredovekej a rano-novovekej spoločnosti. Upozorníme aj na nádeje na zmeny postavenia žien na konci 19. storočia a emancipačné snahy v prvej polovici 20. storočia. Budeme sa zaoberať aj štátom regulovanou emancipáciou v období reálneho socializmu do roku 1989. Stručne naznačíme aj zmeny, ktoré súviseli s dosiahnutím rovnosti a zabezpečením rovnakých práv, otázky diskriminácie a s tým súvisiace otázky a problémy. Napriek výrazným posunom v oblasti rodovej rovnosti a zlepšeniu postavenia žien v spoločnosti zostávajú doposiaľ v tejto oblasti rezervy. Ako o tom píšeme aj v iných kapitolách, považujeme spoločenské postavenie žien, zabezpečenie rodovej rovnosti, rovnaký prístup k spoločenským zdrojom ako aj legislatívnu ochranu za dôležitý faktor ochrany žien pred násilím.

3.1 Postavenie žien na území Slovenska v 14. až 19. storočí

Na území Uhorska v období vrcholného stredoveku až do neskorého novoveku čiže počiatku moderných dejín (11.-14. stor. až po 19.-20. stor.) dominoval kresťanský determinovaný patriarchát a hierarchizoval právnu, ale aj spoločenskú moc muža nad ženou. Úlohou (dominantného) muža bola ochrana majetku, ochrana ženy a starostlivosť o ňu, pretože ženy boli vnímané ako tie, ktoré nemali dostatok vedomostí (napríklad) na spravovanie majetku. Vo všeobecnej rovine možno konštatovať, že faktormi určujúcimi postavenie jednotlivca v spoločnosti a vplývajúcimi na rozsah spôsobilosti na právne úkony boli: vek, pohlavie, zdravie, rodinný stav, márnوترatnosť (ľahkomyselné premrhanie vlastného majetku), občianska česť (úcta a vážnosť, ktorá bola človeku prikladaná), náboženstvo, štátna príslušnosť a povolanie. Laclavíková-Švecová, (2018) v tejto súvislosti upozorňujú, že pri charakteristike právnej a sociálnej pozície ženy staršie právo vychádzalo z jej troch určujúcich spoločenských rolí - **panenstva, manželstva a vdovstva**.

Právny a širší spoločenský pohľad na ženu vychádzal z rámca väčšinového kresťanského náboženstva, a preto zásadným bolo jej materské poslanie s cieľom zabezpečenia dedičov a praktické hospodárske kompetencie, vedenie domácnosti, resp. dozeranie na chod domácnosti, starostlivosť o malé deti a pod.. Manželstvo sa spájalo s biologickou funkciou ženy. Pohľad spoločnosti na vdovstvo bol rozporuplný, pričom na jednej strane stál ideál cnostnej ženy žijúcej na majetku svojho zosnulého manžela spolu s deťmi, na druhej strane realita pomerne bezmocnej vdovy odkázanej na milosť a podporu zo strany rodiny.

Dvořáková (2004) upriamuje pozornosť na **osud ženy v stredoveku**, kde prvoradú úlohu hral muž. Žena, či už mala vyššie alebo nižšie postavenie, mala presne vymedzené a oproti mužom značne ohraničené kompetencie. Jej prvoradou úlohou bolo udržať kontinuitu rodu, byť poslušnou a vernou družkou svojho manžela. Pánom nad „jej životom“ bol v detstve otec či brat, po vydaji manžel, a hoci existovali výnimky, keď žena vynikla či už v politike, v boji alebo svojím vzdelaním (tieto výnimky sa však týkali veľmi obmedzeného počtu žien, spravidla tých s výnimočným spoločenským postavením a mocou), stredovek zostal najmä z hľadiska právneho a spoločenského postavenia ženy dobou temna. Násilie voči ženám nebolo neobvyklé, mnohé ženy radšej po smrti manžela volili život v kláštore. Násilie a neprávosti boli vo veľkej miere páchané na vdovách najmä v radoch nižšej a chudobnejšej

šľachty. „Ženu v zásade považovali za nádobu hriechu, chlípnu, nebezpečnú, rozumom len veľmi málo obdarenú ľudskú bytosť druhej triedy“ (Dvořáková, 2004, s.20). Lengyelová, (2004, s.205) konštatuje, že „kresťanský stredovek zdôvodnil a znásobil mizogýniu „ (chorobný odpor voči ženám).

V zmysle Žilinského magdeburského práva (prekladom magdeburského práva v roku 1473 do slovakizovanej češtiny vzniká nový špecifický variant magdeburského práva, žilinské právo) vstupom do manželstva nadobudla manželka **spoločensko- právny status svojho manžela**, vyšší alebo nižší ako ten, v ktorom sa narodila. Status manžela jej poskytoval právnu ochranu a zabezpečenie po dobu trvania ich spoločného zväzku. Po smrti manžela nadobudla „právo“, z ktorého pochádzala a späť sa doň začlenila. Muž mohol voľne disponovať osobným majetkom ženy, avšak žena nesmela nakladať so svojím majetkom bez vedomia manžela. Zároveň platilo, že sociálny status sa nemeral iba veľkosťou majetku, významnú úlohu zohrávala aj česť rodu (Bada, 2004).

Žilinské magdeburské právo umožňovalo mužom i ženám viackrát vstúpiť do manželstva, pričom manžel mal vždy povinnosť živiť svoju manželku a starať sa o ňu, ochraňovať ju. Protihodnotou manželky za starostlivosť od manžela bola jej povinnosť postarať sa o jeho pohodlie v domácnosti. Po jej smrti táto povinnosť prechádzala na jej pokrvnú príbuznú. Manžel mal povinnosť darovať manželke majetok, ktorý jej slúbil ako veno pri sobáši. Táto povinnosť sa v prípade jeho smrti prenášala aj na jeho deti. Za «vydaja schopnú» sa žena pokladala už od 16. roku života a uzavretím manželstva získala plnoletosť (teda ešte pred dovŕšením 24. roku života).

Láčlavíková- Švecová, (2018, s. 609-610) upriamujú v tejto súvislosti pozornosť na „osobitné práva žien, ktoré tvorili špecifický uhorský katalóg práv vecnoprávnej, dedičskej, osobnoprávnej povahy a k nim patrili: 1. právo dievčenskej štvrtiny; 2. vlasové právo; 3. právo na obvinenie; 4. právo na veno alebo prínos; 5. právo na snubný dar, resp. svadobný dar; 6. právo manželky na polovicu majetku nadobudnutého s manželom počas trvania manželstva. Tieto práva dopĺňali ešte vdovské právo a vdovské dedenie „. Spomínané práva slúžili ako akási kompenzácia za to, že žena nemala k nehnuteľnostiam spravidla žiadne spoluvlastnícke práva, ale boli to skôr symbolické práva. Bada (2004) poukazuje na význam funkcie **rečníka, ktorý bol obhajcom a právnym zástupcom ženy** (ale aj ľudí starších ako 60 rokov). Funkcia rečníka spočívala v tom, že pred súdom obhajoval záujmy ženy. Rečníkom sa mohol stať muž, ktorý dosiahol aspoň 21 rokov veku a bol ženatý. Tento fakt deklaruje rozhodujúcu úlohu muža v rodine. V čase manželstva používa žena právnu ochranu a oporu v manželovom práve (rečníkom ženy bol jej manžel), v prípade jeho úmrtia si ako vdova hľadá rečníka zo svojho právneho prostredia, z rodiny.

Z trestného práva sa v žilinskom magdeburskom práve nachádzajú články týkajúce sa trestných činov, ktoré sa na ženách páchali alebo boli nimi páchané (znásilnenie, vraždy, cudzoložstvo a iné) a následné tresty. Veľmi precízne sú vymedzené práva a povinnosti vydatých žien, najviac ustanovení sa však týka majetkovoprávných vzťahov v manželskom, resp. rodinnom živote (Bada, M. 2004). Podľa Segeša (2004, s.62) „ ženskej cti sa v minulosti prikladala veľká dôležitosť, preto sa aj znásilnenie či zneuctenie, najmä v prípade panny, považovalo za ťažký zločin, ktorý sa trestal hrdelným trestom“. Paradoxne, ale primerane vtedajšiemu uvažovaniu o ženách, ich takto chápané práva stigmatizovali a robili zodpovedné za násilie na nich.

Podľa Szeghyovej (2004 bola **žena ako subjekt kriminality** najčastejšie zlodejkou, kým ako objekt bola najčastejšie obeťou znásilnenia. Rozdiely bolo možné identifikovať aj medzi mužskou a ženskou cťou, ktoré odrážali rozdielne pozície muža a ženy v spoločnosti. Kým v prípade muža sa pojem cti spájal s jeho spoločenským statusom, zamestnaním, finančným zabezpečením, súvisel s jeho správaním a postavením na verejnosti, pojem cti u ženy súvisel takmer výlučne s jej sexuálnym správaním a mal čisto súkromný charakter. Muž na rozdiel od ženy nestrácal svoju česť ani nemanželským pomerom, avšak nemanželský pomer s vydatou ženou sa posudzoval najprísnejšie (Szeghyová, 2004, s.70).

Polovica 16. storočia je známa aj tzv. **moralizáciou spoločnosti**, mestské a cirkevné orgány venovali väčšiu pozornosť správaniu obyvateľov miest, pričom sa snažili presadiť také normy spoločenského i sexuálneho správania , ktoré považovali za kladné princípy kresťanskej morálky. Medzi mravnostné (osobitne ťažké) delikty patrili incest. Žena vyvolávala v období vrcholného stredoveku zásadne negatívne pocity, čo smerovalo k tomu, že sa stala objektom rôznych prejavov násilia. V podmienkach

nerovnakého postavenia žien a mužov v právnej a ekonomickej oblasti bola žena objektom rôznych foriem násilia.

Ako uvádza Lengyelová (2004), v tomto období žena bola **obeťou fyzického a psychického týrania** zo strany osôb neznámych, ale aj vlastnej rodiny, manžela, otca, svokry, či nevlastných detí. Ženy sa často pokúšali riešiť svoju ťažkú situáciu čarami, mágiou, zásahom rodiny, útekmi alebo až rozlukou (rozvodom) manželstva. Možno pozorovať prvky nielen fyzického, ale aj psychického násilia páchaného na ženách- ponižovanie ženy na verejnosti, jej prinútenie správať sa podľa príkazu a nariadenia silnejšieho a vplyvnejšieho. Násilie v stredoveku bolo znásobené učením cirkvi o menejcennosti žien. „Ublíženie manželke nebolo právne podchytené, preto sa takéto kauzy dostali pred súd len zriedkavo, zväčša keď došlo k tragickému vyústeniu „ (Lengyelová, 2004, s.207). Prejavu násilného správania boli zaznamenané aj u kazateľov.

Súhrn: Právny a širší spoločenský pohľad na ženu vychádzal z rámca väčšinového kresťanského náboženstva, a preto zásadným bolo jej materské poslanie s cieľom zabezpečenia dedičov a praktické hospodárske kompetencie. Spoločenský status žien v tomto období sa obecne odvodzoval od nadradeného postavenia mužov a prístup žien k rozhodovacej moci, vzdelaniu a voľbám bol všeobecne obmedzený. Výnimkou boli ženy, ktoré mali prístup k mocenskému statusu, alebo im privilegovaná sociálna pozícia umožnila prístup k vzdelaniu, prípadne politickej moci. Právo odrážalo toto nerovnomerné rozdelenie moci a statusu a bolo temer pravidlom, že aj vymedzené práva ich chránili len domnelo, lebo zároveň prísne vyžadovali poslušnosť voči mužmi určeným pravidlám. Aj ochrana žien voči násiliu na verejnosti alebo v rámci privátnej sféry bola podriadená poslušnosti. Niektoré právne úpravy priamo stigmatizovali (prípadne trestali) ženy, ktoré boli objektom násilia alebo sa správali nezávisle voči dobovým sociálnym normám. Podriadený status ženy v patriarchálnom type práva zostáva zachovaný až do obdobia pred revolúciou 1848/49 (Laclavíková- Švecová, 2018).

3.2 Postavenie žien na území Slovensku do vzniku ČSR

Všeobecne za „storočie rozvoja emancipácie“ možno považovať 19. storočie. Prejavuje sa v iniciatívach, ktoré usilujú o emancipáciu žien v spoločenskom živote, všeobecné volebné právo, o právo na vzdelanie, na vlastný majetok, ale aj ďalšie ľudské práva (právo rozhodovať o svojom zdraví a svojom tele). Slovenské emancipačné hnutie žien sa zrodilo a vyvíjalo v druhej polovici 19. storočia a vzniklo ako reakcia na silný národnostný útlak a národnoobrodenecký vplyv slovenskej inteligencie.

Osobitnú úlohu v zmene postavenia žien v Uhorsku zohrávalo **ich vzdelanie**. Vyššie vzdelanie žien, sa chápalo ako nevyhnutný prostriedok dosiahnutia kvalifikácie pre podnikateľstvo, zárobkovú činnosť a pre získanie práv občianskych a politických. V tzv. Hornom Uhorsku sa kritické úvahy o spoločenskom postavení ženy objavovali prvýkrát v dielach mužov, slovenských osvietenecov. Boli to väčšinou kňazi, ktorí premýšľali o príčinách a možnostiach odstránenia všeobecnej biedy a kultúrnej zaostalosti slovenského ľudu. Medzi inými možno spomenúť Daniela Lehockého (pedagóg a evanjelický kňaz), ktorý v roku 1786 ako prvý na Slovensku „žiadal povinnú návštevu všeobecnovzdelávacej školy od 7. do 15. roku, a to bez ohľadu na pôvod a pohlavie“. Zdôrazňoval, že žena má také isté predpoklady na vzdelanie ako muž (In: Čečetka, J. 1947, s. 133).

Na našom území o nevyhnutnosti vzdelania dievčat a žien pojednával aj Ľudovít Štúr - v sérii článkov uverejnených v roku 1848 v Slovenských národných novinách. Zameriaval sa najmä na iniciatívu zakladania dievčenských škôl, aj keď malých, resp. škôl lokálneho významu. Poukazoval aj na potrebu a užitočnosť dobrovoľných spolkov žien. Manželka J. M. Hurbana, **Anna Hurbanová, rod. Jurkovičová** ako ochotníčka herečka prelomila zásadu, že žena nemá vystupovať verejne (Anička Hurbanová- Jurkovičová, 2014). Následne sa pod vplyvom štúrovcov mnoho slovenských žien (prevažne na dedinách) stalo členkami ochotníckych divadelných súborov alebo spolkov miernosti, „striezlivostí“.

Významnou udalosťou v posilnení spoločenských a vzdelávacích aktivít žien bolo v roku 1860 založenie **Besedy dievčenskej**, o ktoré sa pričínila predovšetkým **Marína Hodžová**. Tajomníkom

besedy bol Ambro Pietor, ktorý si z českého prostredia preniesol význam spolkovvej činnosti pre rozvoj národných aktivít žien. Bol jedným z iniciátorov založenia **spolku Živena** v Martine v roku 1869 (Mikulová, 2002), ktorej prvou predsedníčkou sa stala **Anna Pivková, rodená Ballová**, ktorá pochádzala z obce Hybe, z národne uvedomelej rodiny.

Aktívnou členkou Živeny sa hneď od svojho príchodu do Martina stala **Elena Maróthy Šoltéssová**, neskôr bola podpredsedníčkou (1883), a napokon predsedníčkou Živeny (1894). Zamerala sa na realizáciu návrhu jej priateľky Terézie Vansovej, aby sa Živena starala o vzdelávanie slovenských dievčat. Usilovala sa aj o spoluprácu s českým časopisom Ženský svit, ktorého cieľom bolo o. i. zblížovanie českých a slovenských žien. Keďže uhorská vláda nemienila povoliť slovenským dievčatám ich vlastnú školu, snažila sa Šoltéssová prinášať im „poučenie i zábavu“ aspoň na stránkach letopisu a almanachu Živeny, ktorých bola redaktorkou. V roku 1910 sa zaslúžila o založenie výrobného účastinárskeho spolku Lipa, ktorý zabezpečoval prácu pre slovenské ľudové vyšivačky a odpredaj ich umeleckých výrobkov. Pod vedením Šoltéssovej zriadila Živena niekoľko rodinných škôl a kurzov pre dievčatá.

Prvé politické diskusie o volebnom práve žien na našom území sú zaznamenané začiatkom 20. storočia, keď v roku 1908 predstaviteľky Feministického združenia predkladajú hornej komore uhorského parlamentu návrh zmien volebného zákona, ktoré by obsahovali aj volebné právo žien. V roku 1913 Feministické hnutie vystupuje s návrhom nového zákona v dolnej komore uhorského parlamentu (Histórie žien, 2016, s.1). Volebný poriadok z roku 1861 aktívne volebné právo ženám nepriznával, nevylučuje však pasívne právo, čiže ženy mohli byť volené. V roku 1908 kandidovali tri ženy, neboli však úspešné. Pri doplňujúcich voľbách do českého krajinského smenu bola v roku 1912 zvolená **Božena Víková- Kunětická** (Mirvajová, 2018).

Medzi výrazné predstaviteľky **slovenského ženského hnutia** možno zaradiť aj Ľudmilu Podjavorinskú a Hanu Gregorovú, ktoré v období rokov 1912-1914 tematizovali otázky volebného práva žien. Kým Podjavorinská hovorí, že práva žien sú práva ženy- matky v rodine, práva Slovenky v širšej rodine národa a spomína taktiež „rozumnú“ emancipáciu, ktorá ženy a mužov nestavia proti sebe, ale ženy situuje skôr do pozície pomocníčok pri národnom zápase slovenských mužov, Gregorová hovorí „o boji o všeľudské práva ženy, o vnútornom rozvoji jej duševných schopností, o jej sociálnom povznesení, o práve uplatňovania sa v povinnostiach verejného významu“ (Histórie žien, 2016). Dianie na Slovensku začiatkom 20. storočia výrazne odráža dianie na medzinárodnej scéne. „Otázka volebného práva žien sa objavuje aj v agende súťažiacich politických strán a hnutí: sociálna demokracia, robotnícke hnutie ako aj liberálny prúd“ (Histórie žien, 2016, s.2).

V čase, keď ženy väčších národov a štátov Európy už študovali na stredných a vysokých školách, na Slovensku bolo nutné bojovať o práva detí na elementárne vzdelávanie v materinskej reči. V spoločenskom živote dominoval maďarský, nemecký a latinský jazyk. Slovenský jazyk sa stáva úradným jazykom na Slovensku až po vzniku ČSR, Ústavou až v roku 1920. Tzv. „obdobie zápasu o odstránenie cenzu pohlavia sa začína v druhej polovici 19. storočia a za ukončené ho v kresťanskej časti sveta možno považovať v druhej polovici 20. storočia“ (Orosz a kol., 2015, s.49). Všeobecné politické práva žien, vrátane práva voliť, boli v hlbokom rozpore s vtedajším chápaním povinností ženy a matky. Ženy si volebné právo museli vybojovať samy, pričom v krajinách s prevahou protestantského náboženstva sa im to podarilo skôr ako v katolíckych krajinách.

Súhrn: *Obdobie od polovice 19. storočia do vzniku Československej republiky bolo podobné ako v iných krajinách sveta spojené so zvýšenými snahami žien získať prístup k vzdelaniu, práci a mať možnosť slobodnej voľby o svojom živote. Ich aktivity súviseli aj so snahou zlepšiť sociálne postavenie žien, detí a zraniteľných skupín. Objavujú sa aj iniciatívy smerujúce k presadzovaniu politických práv žien. Na Slovensku možno identifikovať rôzne iniciatívy žien na spoločenské zmeny. Niektoré smerovali viac k udržaniu tradičných rol žien a v tom smere podporovali ich vzdelávanie. Nechceli narušovať podriadené postavenie žien a akceptovali rozhodovacie práva mužov. Iné pochopili, že práva žien na vzdelanie, slobodné životné voľby, sociálnu ochranu, ale aj ochranu pred násilím, môžu zabezpečiť najmä cez presadenie politických práv žien. Významnú úlohu zohráva spolková činnosť Živeny, ale aj osvetové a politické iniciatívy žien ako bola Ľudmila Podjavorinská a najmä Hana Gregorová.*

3.3 Vznik samostatnej Československej republiky a ženy

Diskusie o volebnom práve žien zosilneli opäť v roku 1918, keď sa menilo uhorské volebné právo a vznikla samostatná Československá republika. V novembri 1918 uverejnili v časopise Živena výzvu Ľudmily Podjavorinskej, aby sa ženy začali angažovať v politickej práci. V prvom predvolebnom československom parlamente (Revolučné národné zhromaždenie) sedelo v poslaneckých laviciach aj desať žien: Božena Ecksteinová, Anna Chlebounová, Františka Kolaříková, Luisa Landová-Štychová, Alice Masaryková, Eliška Purkyňová, Ludmila Zatloukalová-Coufalová, Františka Zeminová, už spomínaná Božena Vítková-Kunětická a aj Irena Káňová. Posledná menovaná bola Slovenka pochádzajúca z Banskej Štiavnice, kde pracovala ako robotníčka v tabakovej továrni (Hudáčková, 2019).

Československo, ako vtedajšia moderná a hospodársky úspešná krajina, **v roku 1919 ako desiatu krajinu sveta zaviedlo všeobecné volebné právo pre ženy**. V roku 1919 si ženy svoje aktívne volebné právo uplatnili v komunálnych voľbách a o rok nato vo voľbách parlamentných. V parlamentných voľbách v roku 1920 mali možnosť občania Slovenska prvýkrát v histórii možnosť voliť a byť volení slobodne, **bez ohľadu na pohlavie a sociálne zázemie**. Išlo o takzvaný volebný zákon č.123/1920 ktorý dával právo voliť všetkým po dosiahnutí 21. roku života, avšak súčasne z neho urobil povinnosť. Podľa hovorkyne Slovenskej národnej knižnice v Martine Kataríny Mažáριοvej (TASR, 2016) „Volebný zákon síce dal právo voliť všetkým mužom i ženám po dosiahnutí 21. roku života, avšak súčasne z neho urobil povinnosť. Oslobodení boli občania nad 70 rokov, chorí alebo zdravotne hendikepovaní, osoby v tom čase zdržiavajúce sa aspoň 100 kilometrov od miesta bydliska, ľudia s neodkladnými pracovnými záležitosťami alebo tí, ktorí sa jednoducho pre dopravnú zápchu na voľbu nestihli dostaviť“. Orosz a kol. (2015, s.50) upozorňuje, že „v krajinách s prijatým právom žien voliť bol u žien ustanovený vyšší vekový cenzus ako u mužov, ktorí mohli voliť už po dovŕšení 21. roku veku. Spomínaný cenzus bol zavedený (údajne) preto, aby ženy netvorili väčšinu elektorátu, nakoľko nemalá časť mužského elektorátu zahynula v 1. svetovej vojne“.

O presadenie volebného práva žien sa výrazne pričínili aktivity žien z rôznych myšlienkových aj sociálnych kruhov. Jedným zo zdrojov boli osvetové, sociálne a politické aktivity žien v rámci spolkovej činnosti v slovenskom a českom prostredí na konci 19. storočia (na území Slovenska Živena, v českom prostredí ich bolo viac, spomenieme Ženský výrobní spolek český, Spolek pro ženské studium Minerva, neskôr Ženský klub český), medzi členkami ktorých existovali aj vzájomne sa inšpirujúce stretnutia. Výraznou osobnosťou bola **Františka Plamínková**, ktorá sa za práva žien zasadzovala už ako začínajúca učiteľka. Angažovala sa v stavovskej učiteľskej organizácii Sdružení československých učitelek, kde neskôr pôsobila ako predsedníčka. Usilovala sa dosiahnuť, aby štát zaručil ženám rovnaké podmienky ako mužom, teda možnosť založiť si rodinu a zároveň pracovať, zasadzovala sa najmä za zrušenie celibátu učiteľiek. Založila dve organizácie, v roku 1903 Ženský klub český, ktorého náplňou bola hlavne osvetová činnosť, a v roku 1905 Výbor pre volebné právo žien (Aspekt, 2019).

Ďalšou bola **Alica Masaryková**, ktorá zastupovala Slovensko v prvom parlamente, bola štvrtou promovanou ženou doktorkou. Bola tiež zakladateľkou Československého červeného kríža a bojovníčkou za vzdelávanie žien a zlepšenie sociálnych podmienok. V roku 1915 bola väznená za účasť v odboji. V roku 1919 v Prahe založila prvú Vyššiu sociálnu školu v ČSR. V nej sa v jednoročnom štúdiu vzdelávali sociálne pracovníčky, diplomované sestry a pracovníci pre prácu v teréne. Vďaka jej úsiliu sa rozvíjali terénne programy, ošetrovateľská starostlivosť, výchovná a sociálna práca.

Po uznaní volebného práva pre všetkých občanov bez ohľadu na pohlavie a sociálne postavenie, sa skončili polemiky o emancipácii a „boj“ sa v celoštátnom meradle zamerlal na otázky osemhodinového pracovného času, starostlivosti o deti, nočnej práce žien a podobne. V roku 1923 vznikla pod vedením Františky Plamínkovej nepochitická organizácia Ženská národná rada, združovala okolo 50 ženských organizácií. Živenu v nej zastupovala pani Margita Paulíny-Páľková (Vrzgula, 2019).

Irena Káňová, ktorá bola prvou Slovenkou v predvolebnom parlamente reprezentovala ľavicové, robotnícke myšlienky v politike (pôvodne pracovala ako robotníčka v tabakovej továrni v Banskej

Štiavnicí). Nastúpila do Revolučného národného zhromaždenia ako náhradníčka za Alicu Masarykovú, ktorá zastupovala Slovensko. Stala sa najmladšou členkou dolnej komory. V čase získania mandátu mala len 26 rokov. V roku 1921 vstúpila do komunistickej strany, aktívne sa zapájala do ženského hnutia, kolportovala časopis Proletárka (Hudáčková, 2019).

Významnou osobnosťou ľavicového hnutia bola **Barbora Rezlerová-Švarcová**, ktorej otec bol jedným zo zakladateľov Českej sociálnodemokratickej strany. Vydala sa za komunistického aktivistu Ladislava Švarca a keď sa v roku 1921 stal regionálnym tajomníkom Komunistickej strany Československa, presťahovali sa do Banskej Bystrice. V rokoch 1922-23 pôsobila ako sekretárka regionálnej organizácie Komunistickej strany a od roku 1923 do 1925 sa stala šéfredaktorkou slovenského ženského komunistického časopisu Proletárka. Bola prvou novinárkou na Slovensku, ktorá písala o feministických otázkach, ako sú reprodukčné práva, ľudské práva a politická účasť žien, ako aj o rodovej asymetrii pri distribúcii politickej moci a zákonných práv (Juráňová, 2005). V roku 1925 sa presťahovali do Sovietskeho zväzu a študovala na Štátnom novinárskom inštitúte v Moskve. Neskôr pracovala v novinách Izvestia a pre rozhlasovú stanicu Kominterny. Niekedy v 30. rokoch sa s manželom rozviedli a v čase stalinských čistiek prišla o prácu. Bola ako cudzinka považovaná za podozrivú osobu, v roku 1941 bola zatknutá a zastrelená.

Prvou demokraticky zvolenou poslankyňou do Národného zhromaždenia republiky Československej na slovenskom území bola Češka **Anna Sychravová**, ktorá kandidovala v obvode Turčiansky Svätý Martin zo 4. miesta ČSDSD (Československá sociálne demokratická strana dĕlnická). Táto česká učiteľka a neskôr zamestnankyňa ministerstva sociálnej starostlivosti učila na škole vo Vrútkach. V parlamente dokázala presadiť jeden zákon, pre ktorý získala podporu žien naprieč politickým spektrom a rovnako aj odborníkov z radov lekárov. Išlo o zákaz takzvaného námezdného dojčenia. Ďalší návrh, ktorý spolu s ostatnými poslankyňami predkladala, sa týkal materstva, jeho ochrany v nemocenskom poistení pre všetky ženy, zákazu prepustiť ženu počas tehotenstva alebo zaručiť materskú dovolenku. Tento návrh neprešiel. Zomrela na ťažké ochorenie ešte počas výkonu svojho poslanskeho mandátu v roku 1925 v Prahe (Hudáčková, 2019).

Právne postavenie žien na Slovensku **v rámci manželských a rodinných vzťahov** ovplyvňoval tzv. **právny dualizmus**. Po vzniku Československa existoval totiž právny stav, kedy na území Čiech, Moravy a Sliezska platilo rakúske právo a na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi, právo uhorské. Tento stav platil aj počas medzivojnového obdobia. Kým 19. storočie vnímalo manželstvo ako „dobré premyslený obchod o veno a dedičstvo“, v polovici 20. storočia sa nad majetok dostáva citová náklonnosť dvoch osôb.

Do roku 1949 platil na Slovensku uhorský zákon XXXI/1894 o práve manželskom a zákon č.320/1919 Sb. z., tzv. manželská novela, ktorou sa menili ustanovenia občianskeho práva „o obradnostiach zmluvy manželskej, o rozluke a o prekážkach manželstva“, v zmysle ktorých platila zásada oddeleného majetku, kedy manželovi neprináležali nijaké práva na majetok jeho manželky. Manžel nemohol byť bez zvláštneho poverenia pokladaný za správcu zvláštneho majetku manželkinho. Správu majetku mu manželka mohla kedykoľvek odňať, takže manžel bol potom povinný majetok spätne vydať (Šošková, 2004). Laclavíková a Švecová uvádzajú (2018, s.625), že „uzavretím manželstva manželka získala manželovo priezvisko a bola povinná nasledovať manžela do miesta jeho pobytu. Zavedená bola obligatórna civilná forma uzavretia manželstva“. Ako uvádza Vicen (2010). Rodičovské práva a povinnosti voči deťom vymedzoval zákonný článok XX/1877 „o pomeroch rodičov k deťom“. Zákon chránil dieťa od prenatalného obdobia, robil rozdiely medzi právnym postavením manželského a nemanželského dieťaťa, chránil postavenie osvojeného dieťaťa.

Šošková (2004) ďalej upozorňuje, že ohľadne majetku nadobudnutého počas manželstva už bol majetkový režim odlišný. V slovenskom práve platil, s výnimkou manželstiev bývalých šľachticov a tzv. honoraciarov, princíp **koakvizície**. Koakvizícia predstavovala majetok, resp. majetkový prírastok, ktorý manželia nadobudli, alebo ku ktorého rozmnoženiu prispeli spoločnou prácou, spoločným pričinením v dobe skutočného manželského spoluzitia. Naopak, v manželstvách bývalých šľachticov a honoraciarov bol za hlavného nadobúdateľa všetkého majetku považovaný iba manžel, preto nebolo uznávanie spolunadobudnutého majetku odôvodnené už zo zákona.

Pokiaľ ide o vydržováciu a alimentáciu povinnosť, manžel bol povinný vydržovať svoju manželku úplne, primerane svojim majetkovým pomerom a spoločenskému postaveniu, a to i vtedy, ak mala manželka sama dosť majetku, aby sa živila. Vydržovanie teda muselo zodpovedať majetkovým a zárobkovým pomerom muža. Ak však manželka opustila spoločný byt svojvoľne a bez vážneho dôvodu, jej nárok na vydržovanie zo strany muža zanikal. V zásade bola aj žena v zmysle práva povinná vydržovať a poskytovať alimenty svojmu manželovi primerane podľa jej majetkového stavu a zárobku, ak bol jej manžel nemajetný a nie z vlastnej viny neschopný zárobku. Pri nákladoch na spoločnú domácnosť muž hradil hotové výdavky a niesol zodpovednosť aj za všetky objednávky, ktoré urobila manželka ako gazdiná domácnosti, i keď sa tak stalo bez manželovho vedomia. Tieto objednávky nesmeli prekročiť medze skutočných potrieb domácnosti s prihliadnutím na majetkové pomery oboch manželov (Šošková, 2004).

Manželia si svoje majetkové pomery mohli navzájom upravovať zmluvne, celkom voľne, podľa vlastného uváženia a vôle, a to tzv. svadobnými zmluvami, ktoré boli typické pre židovských obyvateľov Slovenska alebo u obchodníkov a remeselníkov.” Dudeková a Mannová (2006, s.4) zameriavajú pozornosť na obdobie pred 2. svetovou vojnou, pričom konštatujú, že „proces emancipácie žien nebol lineárny a jeho dosah na každodenný život vždy iba pozitívny. **Diskontinuitu predstavovalo najmä obdobie Slovenskej republiky z rokov 1939-1945.** Nástup Hlinkovej slovenskej ľudovej strany k moci po 6. októbri 1938 znamenal okrem ústupu od demokratických princípov v ďalších oblastiach života i zmenu chápania postavenia žien v politickom živote s cieľom vytlačiť ich z politického, hospodárskeho i kultúrneho diania“.

Vyradovanie žien z verejného života bolo súčasťou širšieho trendu ovládnutia spoločnosti totalitným režimom. Vládne vyhlásenie autonómnej vlády vo februári 1939 prijalo zásadu, že „vydaté ženy treba vrátiť rodinnému krbu, lebo ony sú povolané viesť a udržiavať vladárstvo v rodine, kde je ich pravé miesto“. Počas 2. svetovej vojny veľká časť mužov bojovala, ženy sa stali nielen hlavami rodín, ale tiež sa aktívne zapojili do hospodárstva jednotlivých štátov. Zo žien sa stala veľmi dôležitá pracovná sila, ktorú museli postupne nasadiť vo všetkých odvetviach priemyslu.

Súhrn: *V období po vzniku Československej republiky sa v istom zmysle zavírali iniciatívy českých a slovenských žien a v ustanovujúcich dokumentoch, v prvej ústave bolo priznané ženám aktívne volebné právo. Prezentujú sa návrhy, ktoré sa týkajú zrovnoprávnenia práv žien v oblastiach verejného aj súkromného života. V návrhoch viacerých poslankyň sa artikulujú aj požiadavky na presadenie práva žien a detí na ochranu pred násilím ako aj práva reprodukčné. Emancipačné snahy zastavila 2. svetová vojna a najmä politiky Slovenského štátu, ktoré posilnili patriarchálne nazeranie na postavenie žien.*

3.4 Postavenie žien na území Slovenska v rokoch 1948 - 1989

Ako sme už uviedli, vyššie rodinné a manželské vzťahy boli až do roku 1949 na území Slovenska určované uhorským právom a manželskou novelou z r. 1919. Po komunistickom prevrate v roku 1949 sa Slovensko stáva postupne **súčasťou socialistického bloku** a zastávalo politiku plnej zamestnanosti a emancipácie žien v súlade s myšlienkami marxizmu, neskôr rozvíjaného v súlade so straníckymi dokumentami. Podľa tradičného marxizmu totiž príčinou útlaku a diskriminácie žien bol systém súkromného vlastníctva a kapitalistické rozdelenie spoločnosti na triedy. Nízke postavenie žien vychádzalo z buržoázneho typu manželstva, kde ženy boli považované za vlastníctvo manžela.

Zapájanie sa žien do politických aktivít bolo riešené systémom kvót a bolo striktné centralizované cez Ústredný výbor zväzu žien. Táto organizácia bola súčasťou Národného frontu (poradný orgán ústredného výboru KSČ). „Práve vďaka kvótam bolo relatívne vysoké percento zastúpenia žien v parlamente, ktoré bolo umelo udržiavané. Po zmene režimu a po zrušení kvót kleslo zastúpenie žien v parlamente vo vtedajšom Československu po prvých demokratických voľbách z 30% na 9% „(Hoscheková, 2004, 139-140). Ústava z 9. mája 1948 hovorí o rovnosti všetkých občanov pred zákonom a o rovnakom postavení muža a ženy v rodine i v spoločnosti s prihliadnutím na zmenu spoločenských a politických podmienok. Ústava zakotvuje nové zásady – zásady „ľudovodemokratického zriadenia“, deklarovala „víťazstvo robotníckej triedy“. Zmeny nastali i v oblasti rodinného a manželského práva.

Prvým kódexom sa podľa vzoru Sovietskeho zväzu stal Zákon č. 265/1949 Sb. o práve rodinnom, vyzdvihoval manželstvo a rodinu ako "vhodnú formu, ako usporiadať osobné a rodinné vzťahy ľudí nie na podklade majetkovom, ale na podklade vzájomnej citovej náklonnosti, a vytvoríť zdravú základňu pre úspešnú výchovu detí, ako budúcich občanov novej, vyššej formy štátu" (Šošková, 2004, s.87). Nový zákon **zjednotil majetkoprávne pomery manželov**, vyčlenil ich z práva občianskeho a postavil ich na novom inštitúte - tzv. zákonnom majetkovom spoločenstve a na spoločnej správe majetku doň patriaceho. Ženy týmto zákonom získali možnosť požiadať o ukončenie manželstva rozvodom. Ako uvádza Havelková (Havelková, Oates-Indruchová, 2015), okrem tohto zákona bola prijatá v tomto čase (1948-1962) aj legislatíva, ktorá legalizovala umelé prerušenie tehotenstva, ustanovila právo (a povinnosť) pracovať aj pre ženy a poskytla ochranu a sociálne zabezpečenie (až na isté výnimky) ženám počas tehotenstva a v období niekoľkých mesiacov po ňom.

4. decembra 1963 bol prijatý nový **Zákon o rodine č. 94/1963 Sb.** „V majetkovoprávných vzťahoch manželov sa však stala rozhodujúca inštitúcia bezpodielového spoluvlastníctva manželov, vyňatá zo zákona o rodine a zaradená do Občianskeho zákonníka č. 40/1964 Sb., účinného od 31.1.1964 „ (Šošková, 2004, s.89). Zákon prechádzal niekoľkými novelizáciami, z ktorých novela z roku 1991 určila, že do bezpodielového spoluvlastníctva manželov patrí všetko, čo môže byť predmetom vlastníctva a čo nadobudol niektorý z manželov za trvania manželstva, s výnimkou vecí získaných dedičstvom, darom, ako aj vecí, ktoré podľa svojej povahy slúžia osobnej potrebe alebo výkonu povolania len jedného z manželov, novela rozšírila o veci vydané v reštitúciách jednému z manželov, pokiaľ tento mal danú vec vo vlastníctve ešte pred uzavretím manželstva alebo ak mu bola vec vydaná ako právnomu nástupcovi pôvodného vlastníka (Šošková, 2004).

V sociologicko-ekonomickej perspektíve znamenal koniec 60-tych a začiatok 70-tych rokov **etablovanie zamestnanosti žien** ako neoddeliteľnej súčasti životného štýlu slovenských (aj českých) domácností. Prostredníctvom začleňovania žien do pracovného procesu socialistický štát naplňal stanovené zámery pri dosahovaní tzv. plnej zamestnanosti a zároveň zabezpečoval udržanie životnej úrovne domácností. Rastúce zastúpenie žien na pracujúcej populácii bolo sprevádzané budovaním a rozširovaním siete verejných služieb starostlivosti o deti - detské jasle, materské školy, základné školy. Nedostatok miest v predškolských zariadeniach a neschopnosť štátu uspokojiť rastúci dopyt po inštitucionálnej starostlivosti o deti (obdobie 70-tych rokov 20. storočia) viedol k ďalším opatreniam smerujúcim k **predĺženiu doby trvania materskej dovolenky z jedného na dva roky**. Narastal tak počet rokov, ktoré ženy strávili v domácnosti za účelom starostlivosti o deti.

Ideologicky zdôvodňovaná emancipácia žien bola vynútená nevyhnutnosťou kvantitatívneho zvýšenia rozsahu pracovných síl potrebných na zabezpečenie chodu socialistického hospodárstva a bola základným impulzom k integrácii žien na trh práce. „Štát v rámci pracovnej a sociálnej legislatívy systematicky vytváral podmienky na zvyšovanie zamestnanosti žien a osobitne matiek, ku ktorým okrem iného patrili:

- zakotvenie materskej dovolenky v trvaní 18 týždňov (1954);
- predĺženie materskej dovolenky na 22 týždňov a ďalšej materskej dovolenky v trvaní do 1 roka veku dieťaťa, osobitné podmienky materskej dovolenky pre osamelé matky (1964 r.);
- zakotvenie práce na čiastočný úväzok (1966);
- etablovanie prestávok na dojčenie (1965);
- zákaz zrušenia pracovného pomeru s tehotnou zamestnankyňou a zamestnankyňou - matkou dieťaťa do 1 roka (1965);
- povinnosť zamestnávateľa opätovne prijať na pôvodnú pracovnú pozíciu zamestnankyňu po návrate z materskej dovolenky (1966)“ (Hanzelová- Kešelová, 2014, s.8).

Štátna politika **extenzívneho zvyšovania zamestnanosti žien** spôsobila dvojnásobný nárast podielu pracujúcich žien na celkovej počte pracujúcich osôb v priebehu dvadsiatich rokov (od r. 1950 do r. 1970) a dosiahol úroveň približne 43 %. Následný vývoj participácie žien na celkovej počte pracujúcich osôb už zotrval približne na tejto úrovni (cca 45 %, Hanzelová- Kešelová, 2014).

Súhrn: *Obdobie od roku 1949 do roku 1989 navrhuje Havelková (Havelková, Oates-Indruchová 2015)*

označovať termínom **vyvlastnenie**. Havelková (2015) tvrdí, že je vhodnejšie ho používať namiesto sémanticky nepresného označenia „emancipácia zhora“. Termín vyvlastnenie, podľa nej vystihuje situáciu, kedy komunistická moc odobrala ženskému hnutiu jeho agendu, kedy moc odobrala ženskému hnutiu jeho agendu s tým, že ju bude spravovať sama. Tento postup bol paralelný s ekonomickým vyvlastnením – kolektivizáciou majetku. Ako uvádza Hostová vo webzine Aspektu (2017) „ako súčasť stratégie vyvlastňovania sa javí aj popretie existencie, resp. zneviditeľnenie autentických lokálnych rodových diskusií, ktoré zapríčinilo vznik mýtu o importe feministického a rodového uvažovania zo Západu“.

3.5 Postavenie žien po roku 1989 – zmeny a kľúčové diskusie

Obdobie tridsiatych rokov po významnej spoločenskej zmene bolo charakterizované niekoľkými zásadnými premenami, z ktorých každá ovplyvnila rodový spoločenský poriadok a diskusie o rovnosti i rodovej spravodlivosti. Jeden aspekt spoločenskej premeny súvisel s budovaním **demokratického politického systému** s parlamentnou demokraciou. Druhý aspekt premeny súvisel so zavádzaním **trhového hospodárstva a sociálneho štátu**. A tretia zásadná premena súvisela s rozvojom **občianskej spoločnosti** a občianskych inštitútov a inštitúcií, ktoré občiansku spoločnosť reprezentovali a rozvíjali. Situáciu a zmeny v postavení žien po roku 1989 možno sledovať v uznaní ich práv a zabezpečovaní prístupu k spoločným zdrojom vo všetkých podobách všeobecne a v špecifických oblastiach života.

Antidiskriminačný zákon z roku 2004 stanovil všeobecný rámec pre uplatňovanie **zásady rovnakého zaobchádzania a prostriedky právnej ochrany** pre prípad porušenia tejto zásady. Definoval základné pojmy, ako zásada rovnakého zaobchádzania spočívajúca v zákaze diskriminácie z akéhokoľvek dôvodu, diskriminácia (priama, nepriama), obťažovanie, pokyn a nabádanie na diskrimináciu, neoprávnený postih, ustanovil osoby, ktoré sú povinné zásadu rovnakého zaobchádzania dodržiavať, vymenoval oblasti, v ktorých existuje povinnosť dodržiavať túto zásadu, a pri týchto oblastiach vymenoval dôvody, na základe ktorých sa zásada rovnakého zaobchádzania musí dodržiavať. **Zásada rovnakého zaobchádzania** bola zakotvená pre oblasti sociálneho zabezpečenia, zdravotnej starostlivosti, poskytovanie tovarov, služieb a vzdelávania, a pre oblasť pracovnoprávných a obdobných právnych vzťahov. V oblasti sociálneho zabezpečenia, zdravotnej starostlivosti, poskytovania tovarov, služieb a vzdelávania bola zásada rovnakého zaobchádzania garantovaná osobám bez ohľadu na ich pohlavie, rasový pôvod, národnostný alebo etnický pôvod. V oblasti pracovnoprávných a obdobných právnych vzťahov bola diskriminácia zakázaná z dôvodu pohlavia, náboženského vyznania alebo viery, rasového pôvodu, národnostného alebo etnického pôvodu, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie.

Základom pre dosiahnutie rodovej rovnosti a zmenu rodových pomerov je prijatie účinných politík a stratégií pre ich presadzovanie v praxi. Ako uvádzajú Pietruchová a Magurová (2011), tzv. antidiskriminačná rodová politika má viac stupňov, ktoré sa navzájom ovplyvňujú a dopĺňujú. Prvý stupeň predstavuje **politika rovnosti príležitostí**, ktorá vytvára legislatívne základy pre odstraňovanie nerovností na počiatku, ako je antidiskriminačná legislatíva. Cieľom je zabezpečiť, aby každý člen/ka spoločnosti mali možnosť slobodne sa realizovať podľa svojich schopností a možností. Druhým stupňom sú **vyrovnávacie, pozitívne opatrenia**, ktoré pomáhajú vyrovnávať najmä pozície na začiatku, na tzv. štartovacej čiare. Tretím stupňom je **princíp gender mainstreamingu** (uplatňovanie rodového hľadiska) ako aktívna stratégia, ktorej cieľom je vyrovnávanie rodových pomerov vo všetkých sférach politiky alebo organizácie. Štvrtým stupňom sú **autonómne štruktúry a autonómna prax** ženských organizácií, uplatňujúcich ľudsko-právne a rodovo-citlivé prístupy. Samostatné ženské organizácie, aj napr. v rámci politických strán, sú potrebné tak dlho, kým sa odstránia diskriminujúce podmienky v spoločnosti.

Po vstupe do Európskej únie v roku 2002 Slovensko ratifikovalo všetky dokumenty OSN aj Rady Európy, ktoré zaviazali politické reprezentácie k zavádzaniu **rodovo citlivej praxe** do rôznych sfér ekonomického i politického života spoločnosti. Politika rovnosti príležitostí sa stala súčasťou národnej politickej agendy. Napriek tomu podľa realizovaných sociologických prieskumov aj v rokoch

po vstupe, (Filadelfiová kol.,1999, Filadelfiová 2002, Filadelfiová – Bútorová, 2007 a ď.) týkajúcich sa zastúpenia mužov a žien vo verejných sférach života spoločnosti, hovoria vo výrazný neprospech žien. Existuje nerovnováha rodového zastúpenia z hľadiska sektorov zamestnanosti, pričom stále ženy prevažujú v nižšie platených odvetviach a povolaniach. Ešte väčšie sú rozdiely z hľadiska postavenia v hierarchickej štruktúre spoločnosti. Výraznejšie je zastúpenie mužov v riadiacich pozíciách v súkromnom, ale aj verejnom sektore.

Agenda rodovej rovnosti nadobudla na význame v slovenskom politickom diskurze skôr pod tlakom medzinárodných iniciatív a predovšetkým pod tlakom politik a legislatívy EÚ, ktoré sa stali v r. 2004 po vstupe pre Slovensko záväznými. Žiadna politická strana sa výraznejšie neidentifikovala s politikou rodovej rovnosti a jednotlivé politiky a opatrenia boli prijímané v rámci aproximácie (približovania) slovenského právneho systému k zákonom EÚ. Súčasťou vládnych programov boli niektoré návrhy, reflektujúce snahu o riešenie rodovej diskriminácie. Bol ustanovený Odbor rovnosti príležitostí a antidiskriminácie pri MPSVR, v súčasnosti **Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť**: medzirezortný orgán aj zástupcovia MVO.

V rámci Rady vlády fungujú **dva stále výbory**, ktoré sa venujú témam práv v **kontexte rodovej rovnosti a práv LGBTI osôb**. Výbory sú stále odborné orgány. Jeden sa zameriava na otázky rodovej rovnosti a monitorovanie implementácie Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, ďalších medzinárodných ľudskoprávných dohovorov, legislatívy a strategických cieľov Európskej únie v tejto oblasti. Druhý sa zaoberá otázkami týkajúcimi sa práv lesbičiek, gejov, bisexuálnych, transrodových a intersexuálnych ľudí („LGBTI ľudí“) a diskriminácie na základe sexuálnej orientácie a rodovej identity. Mnohé MVO kritizovali vládu v svojich tieňových správach za blokovanie efektívnych riešení v oblasti rodovej rovnosti a najmä za malé rešpektovanie občianskych návrhov.

Najvýraznejšie sa agendou rodovej rovnosti, najmä právami a záujmami žien v slovenskom verejnom priestore, kriticky zaoberali **mimovládne organizácie**: Aspekt, Možnosť voľby, Aliancia žien Slovenska, EsFem a ďalšie. Prehľad zo Správy o stave spoločnosti z roku 2006 (Filadelfiová – Bútorová, 2007) ukázal, že od roku 1989 sa už vybuďovala pomerne diferencovaná základňa ženského mimovládneho sektora. Mimovládne organizácie v rôznych podobách, cez vzdelávanie, výskum, aj aktivizmus reagovali na nenaplnené potreby pomoci a podpory žien, ale aj marginalizovaných mužov. Veľmi skoro po roku 1989 začali vznikať organizácie zamerané na podporu a pomoc ženám, ktoré zažívali násilie všeobecne, ale najmä v intímnych vzťahoch (Pro Familia v r. 1993, Fenestra v r. 1996, neskôr ďalšie).

Agenda na rode (v prepojení na sociálne postavenie, etnickú príslušnosť, sexuálnu orientáciu, príslušnosť k rodu) **založených práv**, rodovej rovnosti začala byť reflektovaná postupne aj v slovenskom akademickom prostredí. Feministickej vede a výskumu sa ako prvé začali venovať filozofky a odborníčky v rámci Centra rodových štúdií na FFUK. Rodové štúdiá a rodovo citlivé praxe sa postupne, ale skôr opatrne dostávajú do obsahov študijných programov niektorých univerzít a vysokých škôl. Realizujú sa výskumné štúdie zamerané na analýzu situácie a kontexty postavenia žien a mužov v akademickom prostredí (Kiczková, Szapuová, Zezulová, eds., 2009), skúmané sú filozofické otázky situovanej vedy (Szapuová, 2009).

Významným ukazovateľom postavenia žien v spoločnosti je uznanie ich sexuálnych a **reprodukčných práv a ochrana pred násilím**. V tejto oblasti práv je situácia plná rozporov, predovšetkým vďaka iniciatívam predstaviteľov niektorých politických strán. Na Slovensku na rozdiel od niektorých krajín EÚ nie je hradená antikoncepcia zo zdravotného poistenia a ženské práva ohrozujú aj návrhy politických strán obmedziť prístup žien k bezpečnej a legálnej interrupcii a informáciám založeným na dôkazoch. Zároveň sú v posledných rokoch ohrozované aj práva žien na bezpečie, ochranu pred násilím a opäť sa tak deje na základe politických iniciatív na zastavenie ratifikácie a vstúpenia do platnosti Istanbulskeho dohovoru, ktorý je zameraný na spoluprácu krajín v boji proti násiliu na ženách a je medzinárodným právnym nástrojom na ochranu obetí rodového a domáceho násillia.

Uplatňovanie „**gender mainstreamingu**“, rodového hľadiska v rozhodovacích procesoch na všetkých úrovniach a oblastiach politiky je často formálne. Podľa Stiegler (2002) gender mainstreaming spočíva vo vyhodnocovaní a reorganizácii rozhodovacích procesov v organizácii prostredníctvom

rodovo špecifickej perspektívy s cieľom dosiahnutia rodovej rovnosti. Je to stratégia, ktorá má podporiť jednotlivcov aj organizácie uplatňovať pri svojom konaní rodovú rovnosť a súvisí s rodovou spravodlivosťou. Koncept rodovej spravodlivosti obsahuje **tri sféry spravodlivosti**: sféru členstva, politickej participácie, sféru podielu na materiálnych zdrojoch, uspokojovaní potrieb a sféru inštitúcií a postavenia v nich (Kiczková, Pietruchovej, 2011).

Rodová rovnosť a otázky zamestnanosti. Po roku 1989 bol pod vplyvom transformácie ekonomiky projekt plnej zamestnanosti žien anulovaný súbežne so vznikom otvorenej nezamestnanosti. Ponovembrová reštrukturalizácia hospodárstva viedla k zníženiu úrovne zamestnanosti žien, pričom už koncom roku 1992 bola každá ôsma ekonomicky aktívna žena nezamestnaná. Napätá situácia na trhu práce v 90-tych rokoch minulého storočia sa významne podieľala na tvorbe **fenoménu znevýhodnenia žien**, a najmä matiek, ktoré začali zápasit nielen s návratom na trh práce po materskej/rodičovskej dovolenke, ale aj po období strávenom v nezamestnanosti.

„Trend znevýhodnenia žien bol sprevádzaný radikálnym **znižením počtu zariadení starostlivosti o deti**, ktorý bol determinovaný zmenou demografickej situácie, čo ešte väčšmi sťažilo návrat matiek na trh práce“ (Hanzelová- Kešelová, 2014, s.9). Kaufmann (1990) a ďalší autori taktiež upozorňovali na to, že ženy napriek čoraz vyššej kvalifikácii sú na trhu práce stále znevýhodňované, pričom typicky ženské povolania sú horšie platené, muži sú pre trvalý pracovný pomer uprednostňovaní pred ženami a ženy sa preto častejšie zamestnávajú na neistých miestach s menšími možnosťami zamestnaneckej kariéry. Z hľadiska uplatnenia na trhu práce je pre ženy charakteristické, že figurujú na horších pracovných miestach a sú finančne podhodnotené v porovnaní s mužmi, pričom rozdiel činní cca 20-30% v rovnakej kvalifikácii. „Priemerná mzda ženy dosahovala cca 75% priemernej mzdy muža (v každej vzdelanostnej kategórii)“ (Jasaňová, 2004, s.33). Väčšie šance na trhu práce má ten, kto disponuje neobmedzene svojím časom a môže ho použiť v prospech svojho zamestnávateľa.

Trh práce bol (a aj zostáva) ďalej typický horizontálnou aj vertikálnou segregáciou, a to najmä v oblastiach školstva, zdravotníctva a sociálnych služieb. Ženy sa stále dostávajú do **konfliktu rodinných a pracovných rolí**, kedy prerušenie kariéry materstvom znamená začínať na trhu práce akoby odznovu. Zastúpenie žien na vyšších riadiacich funkciách je stále nízke. Finančná a hospodárska kríza v roku 2008 sa podpísala pod výrazný pokles počtu pracujúcich žien; len za obdobie od konca roku 2008 do konca roku 2009 počet pracujúcich žien sa znížil o 30 tis. osôb (Hanzelová- Kešelová, 2014).

O význame rodovej agendy pre slovenský politický priestor svedčia aj údaje z výskumov o **participácii žien na politickom živote** spoločnosti. V porovnaní s ostatnými krajinami EÚ majú ženy výrazne nižšie zastúpenie vo vláde, v parlamente i orgánoch miestnej samosprávy. Túto skutočnosť si ľudia uvedomujú a kriticky sa stavajú k absencii žien v politike. Potrebu vyššej reprezentácie žien si väčšmi uvedomujú ženy i muži s vyšším vzdelaním (Filadelfiová – Bútorová, 2007). Podľa výskumu, ktorý uskutočnil Inštitút pre verejné otázky v roku 2006 prevažuje názor (65 % mužov a 81 % žien, podľa Inštitút pre verejné otázky, 2006, in: Filadelfiová – Bútorová, 2007, s. 691), že „ženy by mali mať v politike rovnaké slovo ako muži“.

Jedným z významných ukazovateľov fungovania rodového poriadku spoločnosti je **spoločenská del'ba práce medzi mužmi a ženami** a iné súvisiace fenomény, ktoré odrážajú nerovnosti v oblasti práce. Týka sa to tak del'by prác v súkromnom priestore, ako aj del'by práce v sfére verejnej. Informácie a analýzy týkajúce sa rodových nerovností v oblasti sú k dispozícii tak v európskom priestore a ponúkajú porovnanie pozície Slovenska v tejto oblasti. Európsky inštitút pre rodovú rovnosť (EIGE) je agentúra zameraná na rodovú rovnosť. Zamiera sa na identifikovanie rozdielov medzi ženami a mužmi, zbiera a analyzuje údaje o rodových rozdieloch. Poskytovaním praktických informácií založených na dôkazoch podporuje tvorbu politik EÚ tak, aby sa Európa čoraz viac približovala k rodovej rovnosti a aby sa zlepšil život žien aj mužov (<https://eige.europa.eu/sk/in-brief>, 2019).

Vo výskumoch týkajúcich sa **del'by prác v domácnosti** (Bútorová, 1996, Bútorová a kol. 1999, Bausová, 2004) sa ukazuje, že dochádza k miernym zmenám v rozdelení domácich povinností smerom k partnerskému modelu, stále ale „ťažka každodennej zodpovednosti za chod domácnosti

leží v rodinách predovšetkým na ženách“ (Bútorová a kol. 2002, s. 408). Zaujímavosťou je, že tieto výskumy zároveň odkryli rozdiely v referovaní o praxi a predstavách o partnerskom fungovaní v domácnosti. Ženy referujú o nižšom podiele mužov na vykonávaní prác, ako je to v prípade mužov a zároveň aj vnímajú to, že sa na domácich prácach podieľajú viac, ako je spravodlivé. Ženy viac podporujú partnerský model v starostlivosti o domácnosť.

Podobne je to, ako ukazujú tie isté výskumy, **aj v prípade starostlivosti o deti**, resp. deľby starostlivosti o deti. Na otázku, kto sa vo vašej domácnosti zásadne alebo spravidla venuje starostlivosti o deti, respondenti tiež potvrdili prevahu zodpovedností žien v tejto oblasti (Bútorová a kol. 2002). Ukázalo sa, že tu zohráva úlohu aj faktor vzdelania, ktorý ovplyvňuje heterogenitu modelov deľby práce v rodine. Partneri s vyšším vzdelaním preferujú vyváženejšiu deľbu rodinných povinností aj čo sa týka deľby domácich prác, aj v prípade starostlivosti o deti. Aj keď porovnávaní zistení po desiatich rokoch ukázali istý posun v smere k partnerskému rozdeleniu povinností, výraznejšie zmeny k spravodlivejšej deľbe práce nenastali. Podľa prieskumu Eurobarometra sú Slováci spolu s ďalšími krajinami tzv. V4 pomerne konzervatívni v otázkach postavenia žien v spoločnosti, nakoľko za najdôležitejšiu úlohu ženy považujú starostlivosť o rodinu a domácnosť (súhlas vyjadrilo až 73% opýtaných), pričom až 75% slovenských respondentov za najdôležitejšiu úlohu muža považuje zarábanie peňazí (Special Eurobarometer 465: Gender Equality 2017).

Výskumnou a poradenskou činnosťou v oblasti rodovej rovnosti pre členské a pristupujúce štáty EÚ sa zaoberá **Európsky inštitút pre rodovú rovnosť** (European Institute for Gender Equality, <https://eige.europa.eu/>), ktorý bol zriadený v roku 2010. Každý rok zverejňuje údaje o stave rodovej rovnosti, tzv. **index rodovej rovnosti** (gender equality index), ktorý je spoľahlivým ukazovateľom stavu a vývoja rodovej rovnosti v krajinách EÚ a umožňuje porovnanie situácie v rôznych krajinách. Najnovšie údaje Inštitútu za rok 2018, ktoré popisujú situáciu v tejto oblasti na Slovensku, ukazujú, že situácia sa skôr zhoršila. Slovensko sa zaradilo na 26. miesto medzi krajinami EÚ. Progres v rodovej rovnosti je na Slovensku výrazne pomalší oproti ostatným krajinám a v rebríčku klesla od roku 2005 o sedem miest (<https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-index-2019-slovakia>, 2019).

Podľa Súhrnnej správy **o stave rodovej rovnosti na Slovensku**, ktorú každoročne vypracováva Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, možno v postavení žien na Slovensku stále badať významné rezervy. Ide najmä o postavenie na trhu práce:

- **horizontálna segregácia** na pracovnom trhu: prejavuje sa vysokou zamestnanosťou žien najmä v oblastiach národného hospodárstva s nízkou úrovňou platového ohodnotenia (tieto odvetvia sú často označované ako prefeminizované).
- **sektorová segregácia** – ženy sa sústreďujú viac vo verejnom sektore a muži najmä v súkromnom sektore.
- **vertikálna segregácia** – tzv. sklený strop, ktorý limituje možnosti žien dosiahnuť na vyššie, prípadne najvyššie (a najlepšie odmeňované) pozície v oblasti, v ktorej pracujú. Sklený strop sa prejavuje aj v inak prefeminizovaných odvetviach.
- **nerovnosti v zodpovednosti** za chod domácnosti a rodiny – ženy musia venovať nepomerne viac času neplatenj práci zameranej na starostlivosť o deti, členov rodiny a domácnosť.
- **Interseksionalita**, resp. viacnásobná diskriminácia, napr. z hľadiska veku, rodinného stavu, resp. počtu detí a ich veku, etnického a rasového pôvodu, zvyšuje rodové rozdiely v zárobkoch.
- **„mužský model“ pracovného trhu** a jeho systém odmeňovania je prispôbený typickému mužskému životnému cyklu a potrebám (MPSVaR SR, 2018, s.24-25).

Najvyššie rodové rozdiely **v zamestnanosti, resp. nezamestnanosti** sú v súčasnosti u mladých žien pri nástupe na trh práce a u žien v pred dôchodkovom veku (MPSVaR SR, 2018). Zastúpenie žien v rozhodovacích pozíciách na Slovensku je pomerne rôznorodé, pohybuje sa od takmer úplnej absencie žien (napr. banková rada Národnej banky Slovenska) až po ich prevažujúce zastúpenie (súdnicstvo). Väčšina zákonodarných i výkonných riadiacich orgánov a inštitúcií je z hľadiska podielu žien veľmi vzdialená tretinovému zastúpeniu (MPSVaR SR, 2018). Politické zastúpenie žien dosiahlo po rekonštrukcii vlády istý prelom, kedy v marci 2018 zasadlo do ministerských kresiel najviac žien

v modernej histórii Slovenskej republiky (z 15 ministrov bolo 5 žien). V roku 2019 bola zvolená do funkcie prvá prezidentka v histórii SR aj krajín Vyšehradskej skupiny, tzv. V4, čo sú krajiny strednej Európy bývalého socialistického bloku.

Záver:

Postavenie žien na území Slovenska odrážalo spoločenský rodový poriadok, ktorý sa menil vzhľadom na politické, ekonomické a právne pomery. Súviselo s tým, aké politické, ekonomické a ľudské práva boli ženám priznané a ako sa tieto uplatňovali v ich životoch. Ako sme v kapitole v stručnom prehľade napísali, ženy v rôznych etapách histórie museli o uznanie svojich práv bojovať a stálo to nemalé úsilie mnohých známych ale aj neznámych žien, aktivistiek a odborníčov. Aj napriek mnohým dosiahnutým právam, sú niektoré z nich stále ohrozované, alebo nedostatočne chránené v rôznych oblastiach spoločenskej praxe. Týka sa to aj ochrany žien pred násilím v intímnych vzťahoch.

Hlavné myšlienky:

Postavenie žien na území Slovenska sa menilo vzhľadom k existujúcemu spoločenskému poriadku tak v súkromnej aj verejnej sfére a odrážalo sa v ňom uznanie ľudských a občianskych práv žien.

Prvým významným obdobím zmien bolo úsilie žien o získanie volebného práva a jeho prvé uplatnenie vo voľbách v roku 1920. Vďaka iniciatíve niektorých aktivistiek, začína obdobie postupného rozvoja vzdelanosti a presadzovania žien do spoločenského života.

V období reálneho socializmu, stranícky regulované sociálne, vzdelávacie, zdravotné a ďalšie politiky viedli síce vo viacerých oblastiach k dosiahnutiu rovnosti žien (napr. zvýšila sa vzdelanosť a zamestnanosť žien). Bolo to obdobie vyvlastnenia emancipácie a odobratia agendy ženských práv nezávislému ženskému hnutiu.

Postavenie žien v rámci spoločnosti je reflektované v tom, ako sú rešpektované ich ľudské (sexuálne, reprodukčné, ochrana pred násilím) a občianske práva v intímnej aj verejnej sfére. Zároveň aj v tom, ako sa presadzuje rovnaký prístup k ekonomickým, politickým a ostatným spoločenským zdrojom pri rešpektovaní práva na individuálne voľby.

Literatúra k prehĺbeniu štúdia:

- CVIKOVÁ, J., JURÁŇOVÁ, J. (Eds). Feminizmy pre začiatovníčky. Aspekty zrodu rodového diskurzu na Slovensku. Bratislava: Aspekt, 2009. Dostupné [online] na <http://www.aspekt.sk/content/knizna-edicia/feminizmy-pre-zaciatocnicky>
- HAVELKOVÁ, H., OATES-INDRUCHOVÁ, L. (eds.): Vyvlastnený hlas. Proměny genderové kultury české společnosti 1948 - 1989. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015. 512 s. ISBN 978-80-7419-096-4.
- JANA JURÁŇOVÁ. Žila som s Hviezdoslavom (2.vydanie). Bratislava: Aspekt, 2010. ISBN 978-80-85549-84-3.
- MAĐAROVÁ, Z., KOBOVÁ, Ľ., OSTERTÁGOVÁ, A. Politiky a političky. Aspekty politickej subjektivity žien. Bratislava: Aspekt, 2011. ISBN 978-80-855-49-92-8. Dostupné [online] na <http://www.aspekt.sk/content/knizna-edicia/politiky-politicky-0>
- Hlasy žien. Aspekty ženskej politiky. Bratislava: Aspekt, 2002. ISBN 80-85549-30-1.

Zoznam bibliografických odkazov:

- Anička Hurbanová- Jurkovičová. 2014. (on-line). Dostupné na: <http://dikda.eu/anicka-hurbanova-Jurkovicova/>
- BADA, M. Žena v systéme Žilinského magdeburského práva. IN.: Lengyelová T. (Ed)., 2004. Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004, s. 24-45, ISBN 80-88880-59-9.
- BEBEL, A. Žena a socializmus. Bratislava: Slovenská vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, 540 s.
- ČEČETKA, J. Pedagogika. Liptovský sv. Mikuláš : Tranoscius, 1947, 305s.
- DOBROTKOVÁ, M. Slovenská žena v Spojených štátoch amerických na konci 19. a začiatku 20. storočia. IN.: Lengyelová T. (Ed)., Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004, s. 287-295, ISBN 80-88880-59-9.
- DUDEKOVÁ, Gabriela - MANNOVÁ, Elena (eds.): Rodové vzťahy a postavenie žien v období modernizácie. Výsledky najnovších výskumov. Monotematické číslo časopisu ČAS - Človek a spoločnosť (Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied, <http://saske.sk/cas>), roč. 9, 2006, č. 4.
- DVOŘÁKOVÁ, D. Život ženy šľachtickej v Uhorsku na prelome 14. a 15. storočia. IN.: Lengyelová T. (Ed)., 2004. Žena a právo.

- Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti. Bratislava: Academic Electronic Press, s. 9-23, 2004. ISBN 80-88880-59-9.
- DUDEKOVÁ, G.- MANNOVÁ, E. Rodové vzťahy a postavenie žien v období modernizácie. Výsledky najnovších výskumov, 2006. (on-line). Dostupné na: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-9-rok-2006/4/uvod/rodove-vztahy-a-postavenie-zien-v-obdobi-modernizacie-vysledky-najnovsich-vyskumov/>
- HOSCHEKOVÁ, D. Vnímanie postavenia žien v Európe. In: Lasicová, J. (ed.) Sféry ženy. Právne, politické, ekonomické vedy. Banská Bystrica: UMB, Sociologický ústav AVČR, 2004, 135-143. ISBN 80-8083-001-0.
- JEŽOVICOVÁ, D. Politické myslenie na Slovensku a emancipačné snahy významných predstaviteľiek slovenskej inteligencie. In: Lasicová, J. (ed.) 2004. Sféry ženy. Právne, politické, ekonomické vedy. Banská Bystrica: UMB, Sociologický ústav AVČR, 2004, 144- 152s.. ISBN 80-8083-001-0.
- JURÁŇOVÁ, J. Rezlerová-Švarcová (tiež Schwartzová), Barbora. In: Haane, F. de, Daskalova, K., Loutfi, A. (ed.). Biografický slovník ženských hnutí a feminizmov v strednej, východnej a juhovýchodnej Európe: 19. a 20. storočia . New York: Central European University Press, 2005, s. 467-68. ISBN 978-963-7326-39-4.
- HANZELOVÁ, E., KEŠELOVÁ, D. Zdroje a prekážky rastu zamestnanosti žien s dôrazom na stratégiu zosúladenia pracovného a osobného života. Záverečná správa z VÚ č.2167. Bratislava: IPVPaR MPSVaR SR., 2014, (online). Dostupné na: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2014/Hanzelova/2167_hanzelova_keselova_o.pdf
- Histórie žien: ako si ženy volebné právo vymohli. In. ASPEKTin, feministický webzín. ISSN 1225-8982. Uverejnené 24.02.2016. Dostupné na: <http://aspekt.sk/print/2584>
- HUDÁČKOVÁ, Sylvia. Prvá demokraticky zvolená poslankyňa na slovenskom území: česká učiteľka uspela v Martine. Online [12-11-2019]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1288682/prva-demokraticky-zvolena-poslankyna-na-slovenskom-uzemi-cesku-ucitelku-annu-sychravovu-si-zvolili-v-turcianskom-svatom-martine/>
- OROSZ, L. a kol. Volebné právo. Košice: UPJŠ, Právnická fakulta, 2015, 290 s. ISBN 978-80-8152-346-5.
- LACLAVÍKOVÁ, M., ŠVECOVÁ, A. Dlhá cesta k právnej emancipácii ženy v rodinných a majetkových vzťahoch. In.: Historický časopis, 2018, roč.66, č.4, Bratislava, 599-628, ISSN 2585-9099 (online).
- LENGYELOVÁ, T. (Ed.) Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti. Bratislava, Academic Electronic Press, 2004, 304 s. (zborník príspevkov)
- LENGYELOVÁ, T. Násilie páchané na ženách a možnosti obrany v období raného novoveku. IN.: Lengyelová T. (Ed.), 2004. Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti. Bratislava: Academic Electronic Prese, s. 205-217), ISBN 80-88880-59-9.
- MIKULOVÁ, M. Ženy a národ na prelome 19. a 20. storočia. In: Hlasy žien. Aspekty ženskej politiky. Bratislava: Aspekt, 2002. ISBN 80-85549 -30-1
- MIRVAJOVÁ, V. Oslavujeme sté výročie založenia Československa. Kto boli prvorepublikové feministky a za čo im môžeme byť vďačné? (on-line). Dostupné na: <https://aprilmagazin.curaprox.com/oslavujeme-ste-vyrocie-zalozenia-ceskoslovenska>.
- MPSVaR SR. Súhrnná správa o stave rodovej rovnosti na Slovensku za rok 2018. Rodová rovnosť na trhu práce. (on-line). Dostupné na: https://www.gender.gov.sk/wp-content/uploads/2019/06/SSRR_2018-final.pdf
- OČENÁŠOVÁ, Z.- MICHALÍK, P. Sexuálne násilie na ženách- správa z reprezentatívneho výskumu. Bratislava: IpVPaR, 2017, 86s., ISBN 978-80-7138-159-4.
- PIETRUCHOVÁ, O, MAGUROVÁ, Z. Sledovania legislatívnych úprav rodovej rovnosti vo vybraných krajinách EÚ a aplikácia v právnom poriadku SR. Metodická príručka. Bratislava: Centrum vzdelávania Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny, 2011.
- Red. Príbehy vyvlastnenej emancipácie žien In ASPEKTin - feministický webzín. ISSN 1225-8982. Uverejnené 15.12.2017. [cit. 18-03-2020]. Dostupné na <http://aspekt.sk/print/2886>
- RUSKOVÁ, M. Komunistické ženské hnutie na Slovensku v 20. storočí. Otázky a námety na štúdium. (online). Dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2006/Ruskova.html>
- SEGEŠ, V. Žena ako subjekt a objekt kriminality v stredovekej Bratislave. IN.: Lengyelová T. (Ed.), Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004, s. 55-65), ISBN 80-88880-59-9.
- Special Eurobarometer 465: Gender Equality 2017. (online). Dostupné na: https://data.europa.eu/euodp/sk/data/dataset/S2154_87_4_465_ENG.
- SZEGHYOVÁ, B. žena a zločin vo východoslovenských mestách v 16. storočí. Otázky, pramene, definície. IN.: Lengyelová T. (Ed.), Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004, s. 66-84), ISBN 80-88880-59-9.
- SÚHRNNÁ SPRÁVA o stave rodovej rovnosti na Slovensku za rok 2017. Násilie na ženách a domáce násilie. 2018. Materiál MPSVaR SR. 59 s.
- ŠOŠKOVÁ, I. Vývoj majetkovoprávneho postavenia ženy na Slovensku po roku 1945 s dôrazom na jej majetkové pomery v manželstve. In: Lasicová, J. (ed.) Sféry ženy. Právne, politické, ekonomické vedy. Banská Bystrica: UMB, Sociologický ústav AVČR, 2004, s. 80-91; ISBN 80-8083-001-0.
- Štúdium a výskum vo Švajčiarsku. (online). Dostupné na: https://www.saia.sk/_user/documents/publikacie/Svajviarsko.pdf
- VRZGULA, Monika. Slovensko na energetickej mape Európy. INZINE, online, [11.11.2019] Dostupné na: <http://www.svet.czsk.net/clanky/publicistika/zivena.html>

4. RODOVO CITLIVÉ POLITIKY A PRÁVO V OBLASTI RODOVO PODMIENÉHO NÁSILIA

Milan Tomka, Martina Hrozenská

Cieľom kapitoly je priblížiť čitateľkám a čitateľom základný právny rámec rodovo citlivých politík svetového, európskeho i národného významu a bližšie špecifikovať vybrané právne dokumenty zamerané na presadzovanie rodovej rovnosti a právnej ochrany obetí násilia. Uvedený text nehodnotí dopady prijatých politík ani jej aplikačnú prax, poskytuje prehľad v problematike prostredníctvom vybraných legislatívnych a nelegislatívnych aktov. Pozornosť je upriamená najmä na dokumenty, ktorých cieľom je predchádzanie rodovo podmieneného násilia alebo mechanizmy podporujúce nápravu v tejto oblasti.

Úvod

Agenda podpory rodovej rovnosti a agenda zameraná na odstránenie všetkých foriem rodovo podmieneného násilia sa v strategických dokumentoch nachádzajú popri sebe, nakoľko násilie páchané na ženách je komplexný problém, ktorý pramení z rodových rozdielov a diskriminácie žien, ako aj z nerovných mocenských vzťahov medzi mužmi a ženami, ktoré sú prítomné na celom svete. Násilie je jednou z najzávažnejších foriem diskriminácie a porušovania ľudských práv. Výsledky výskumov dlhodobo ukazujú, že ženy sú vystavené rôznym druhom násilia nepomerne častejšie ako muži a najčastejšie zažívajú násilie práve zo strany mužov. (Lebo na živote žien záleží, 2019) V nasledujúcom texte sa pozornosť upriamuje na dokumenty vytvárajúce rámec, cieľom ktorého je prevencia a riešenie problematiky rodovo podmieneného násilia. Predsedníčka Európskej komisie Ursula von der Leyenová ešte pred jej zvolením do funkcie v roku 2019 deklarovala záujem zaradiť násilie páchané na ženách do zoznamu trestných činov, ktoré sú definované v zmluvách EÚ a zdôrazňovala význam Dohovoru Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácejmu násiliu a o boji proti nemu, tzv. Istanbulskeho dohovoru. (Európa podľa von der Leyen, 2019)

Podľa Informačného prehľadu Európskej komisie z februára 2019 vyplýva, že minimálne 119 krajín prijalo zákony týkajúce sa domáceho násilia, 125 krajín prijalo zákon o sexuálnom obťažovaní a 52 krajín prijalo právne predpisy týkajúce sa znásilnenia medzi manželmi. V rámci celosvetových iniciatív patrí v tomto smere k najvýznamnejším vyhlásenie Valného zhromaždenia OSN z roku 1999, ktoré určilo 25. november za **Medzinárodný deň** boja proti násiliu páchanom na ženách. Vyhlásenia vysokých predstaviteľov deklarovali silné odhodlanie podporovať spoločné úsilie. Generálny tajomník OSN António Guterres zdôraznil v posolstve k Medzinárodnému dňu odstránenie násilia páchaného voči ženám. „*Organizácia Spojených národov je odhodlaná skončiť s akoukoľvek formou násilia voči ženám a dievčatám... Násilie voči ženám, do ktorého sa radia aj „najohavnejšie činy a aj najrozšírenejšie na svete, postihujú každú tretiu ženu... Ide teda o ženu z vášho okolia alebo rodiny, o kolegyňu, priateľku, či dokonca o vás osobne... znásilnenie sa naďalej používa ako odporná forma vedenia vojny,... to všetko musí prestať... a musí to skončiť okamžite,*“ A. Guterres v posolstve vyzval vlády, súkromný sektor, občiansku spoločnosť a ľudí vo všetkých kútoch sveta, aby sa rozhodne postavili proti sexuálnemu násiliu a nenávisti voči ženám.

Vyhlásenie Európskej komisie a vysokej predstaviteľky Federici Mogheriniovej zdôraznilo nasledovné: „*Násilie páchané na ženách a dievčatách je násilím spáchaným na celom ľudstve a v Európe ani nikde vo svete by preň nemalo byť miesto. Všetci však vieme, že napriek nášmu odhodlaniu sme od dosiahnutia tohto cieľa stále ďaleko. K násiliu páchanému na ženách dochádza kdekoľvek, v bezpečí pred ním nie sú nikde, dokonca ani doma. Práve naopak. Ženy sú terčom násilia vo svojej domácnosti aj na svojich pracoviskách, v školách a na univerzitách, na ulici, pri vysídľovaní aj migrácii, a čoraz častejšie online, kde sú vystavené kybernetickému násiliu a nenávistným prejavom. Rozsah tohto problému je stále alarmujúci:*

Každá tretia žena v Európe zažila fyzické a/alebo sexuálne násilie. Takmer všetky obeť obchodovania s ľuďmi s cieľom ich sexuálneho vykorisťovania sú v EÚ ženy a dievčatá. V rozvojových krajinách sa každé tretie dievča vydá skôr, než dovŕši 18 rokov. Prínajmenšom 200 miliónov žien a dievčat sa stalo obeťami mrzačenia ženských pohlavných orgánov, ktoré sa ešte stále vykonáva približne v 30 krajinách. Našou zodpovednosťou ako EÚ a medzinárodného spoločenstva je dodržať náš záväzok predchádzať všetkým činom násilia voči ženám a dievčatám, otvorene ich zavrhnúť a odsudzovať. Našou povinnosťou je zároveň podporovať a chrániť obeť a vytvoriť pre ne bezpečné prostredie, kde nebudú mať strach nahlásiť tieto trestné činy, ktoré voči nim boli spáchané. Európska únia je odhodlaná naďalej neúnavne spolupracovať so svojimi partnermi. Chce upevniť právne rámce a postavenie inštitúcií, podporiť rozvoj a vzdelávanie, zlepšiť služby poskytované obeťami, riešiť základné príčiny násilia a posilniť postavenie žien. Skoncovanie násilím páchanom na ženách a dievčatách si vyžaduje pevné odhodlanie nielen na inštitucionálnej úrovni. Nutné je široké zapojenie medzinárodných organizácií, mimovládnych organizácií aj celej občianskej spoločnosti. Predovšetkým však mužov. Náš cieľ je teda jasný: musíme skončiť s násilím páchaným na ženách a dievčatách. Európska únia povedie túto medzinárodnú mobilizáciu na ochranu práv každej jednej ženy a každého jedného dievčaťa, aby mohli žiť slobodne a v bezpečí. Robíme to v záujme našej budúcnosti, aj pre súčasnosť, pretože ženy sú pilierom spravodlivých, otvorených, rozvinutých a demokratických spoločností. Nič by ich nemalo pripraviť o možnosť žiť a konať slobodne a bezpečne.“ (Stop násiliu páchanému na ženách, 2019)

Vyhlásenia politikov sú dôležitou súčasťou osvetly a masovej komunikácie problému rodovo podmieneného násilia. Tvorba a implementácia politiky rodovej rovnosti a predchádzaniu násilia na ženách však spočíva na **právne záväzných nástrojoch**, ktorými sa presadzuje ochrana ľudských práv, predchádzanie a boj proti násiliu na ženách nielen na európskej úrovni, ale aj so zreteľom na ženy žijúce za hranicami EÚ.

4.1 Problematika násilia páchaného na ženách v dokumentoch OSN

Túto problematiku adresne upravujú najmä:

- Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW), z roku 1979;
- Deklarácia o základných princípoch spravodlivosti pre obeť trestných činov a zneužitia právomoci, z roku 1985;
- Deklarácia o odstránení násilia voči ženám, z roku 1993;
- Rezolúcia o prevencii kriminality a opatreniach trestnej justície na elimináciu násilia voči ženám, z roku 1997;
- Rezolúcia o odstránení domáceho násilia voči ženám, z roku 2003;
- Rezolúcia o zintenzívnení úsilia na odstránenie všetkých foriem násilia na ženách, z roku 2006.

Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien

Vývoj agendy ľudských práv v rámci OSN smeroval od prijatia Všeobecnej deklarácie ľudských práv z roku 1948 s jej univerzálnym charakterom k čoraz väčšej konkretizácii a rozpracovanejším systémom ľudských práv. Proces „od všeobecných ku konkrétnym“ ľudskoprávnym dokumentom je logickou reakciou na nemožnosť pokryť potreby skupín, u ktorých sa predpokladá špecifický prístup riešenia. Príkladom potreby diverzifikovanejšieho prístupu k ľudským právam sa stali aj ženské práva.

Dohovor OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien. *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)* je zameraný na podporu a ochranu ľudských práv žien a dievčat a na dosiahnutie zmeny v postavení žien. Dohovor bol dojednaný v roku 1979 v New Yorku, platný od roku 1981 a pre vtedajšiu ČSSR platný od roku 1982. Od 1.7.1987 je predpis účinný ako Vyhláška ministerstva zahraničných vecí o Dohovore o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien a je publikovaný v Zbierke zákonov pod č. 62/1987 Zb. Pre Slovenskú republiku nadobudol platnosť sukcesiou dňa 27. 6. 1993.

Dohovor v článku 1 definuje **diskrimináciu** žien ako „akékoľvek rozlišovanie, postihovanie alebo zvýhodňovanie na základe pohlavia, ktorých účelom alebo účinkom je poškodiť alebo porušiť uznávanie, užívanie alebo uplatňovanie ľudských práv a základných slobôd v politickej, ekonomickej, spoločenskej, kultúrnej, občianskej alebo vo všetkých ostatných oblastiach ženami bez ohľadu na ich manželský stav a na základe rovnosti mužov a žien.“

Dohovor upravil aj **zoznam povinností štátov**, ktoré na ochranu žien pred diskrimináciou musia naplniť. Ide najmä o princíp rovnoprávnosti, ktorý sa musí uplatňovať v ich národných ústavách i ďalšej legislatíve, ktorá musí obsahovať aj prípadné sankcie zakazujúce akúkoľvek diskrimináciu žien.

V článku 5 Dohovoru sa **od štátov požaduje**, aby urobili opatrenia na zmenu spoločenských a kultúrnych vzorov správania sa mužov a žien s cieľom dosiahnuť odstránenie predsudkov a zvykov, ktoré sú založené na myšlienke podradenosti alebo nadradenosti jedného z pohlaví alebo stereotypných úloh mužov a žien, zároveň sa apeluje na uznanie spoločenskej zodpovednosti mužov a žien za výchovu a rozvoj ich detí, so zreteľom na záujem detí na prvom mieste.

Opčný protokol k Dohovoru je inštitútom garancie ženských ľudských práv, ktorým je SR viazaná od novembra 2000. Poskytuje najmä postupy, prostredníctvom ktorých môžu ženy požadovať napĺňanie práv ukotvených v Dohovore. Ide o aplikačný nástroj CEDAW.

Deklarácia o základných princípoch spravodlivosti pre obeť trestných činov a zneužitia právomoci

Deklarácia o základných princípoch spravodlivosti pre obeť trestných činov a zneužitia právomoci, prijatá Rezolúciou Valného zhromaždenia č. 40/34 v roku 1985, je prejavom všeobecného súhlasu medzinárodného spoločenstva k obnoveniu **rovnováhy** medzi základnými právami podozrivých a páchatel'ov s právami a nárokmi obetí.

Deklarácia je založená na filozofii, že **obete** majú byť adekvátne uznávané a má sa s nimi zaobchádzať s rešpektovaním ich **dôstojnosti**. Obete majú právo prístupu k súdnym mechanizmom a právo na promptné odškodnenie za utrpenú ujmu a stratu. Taktiež majú právo na poskytnutie primeranej špecializovanej pomoci pri zvládaní emocionálnej traumy a ostatných problémov spôsobených viktimizáciou.

Deklarácia vytyčuje oblasti, v ktorých sú potrebné kroky na zabezpečenie **spravodlivého zaobchádzania** pre obeť. Stanovuje základné štandardy, podľa ktorých môžu jurisdikcie zhodnotiť svoje vlastné postupy a určiť, aké zmeny je potrebné zaviesť. Taktiež poskytuje usmernenie pre tvorcov politik (Brief Guide for Policy Makers), pre medzinárodnú spoluprácu a pomoc v tejto oblasti v podobe Príručky k implementácii Deklarácie (The Handbook on Justice for Victims). Pôsobnosť deklarácie z hľadiska cieľových skupín je univerzálna a vzťahuje sa na osoby, ktoré sú často obeťami útokov alebo častým cieľom v ozbrojených konfliktoch. V deklarácii sa však priamo vymedzujú kategórie, ktoré si vyžadujú osobitnú podporu a pomoc, vrátane žien reagujúc, napr. na problém domáceho alebo sexuálneho násillia, odškodňovania obetí. Sprievodca pre tvorcov politik uvádza niekoľko príkladov z 90-tych rokov, kedy v Brazílii, Chile alebo Indii boli zriaďované policajné oddelenia obsadené výhradne ženami a v Mexiku, Spojených štátoch amerických alebo v Spojenom kráľovstve fungovali osobitné zásahové tímy pre prípady sexuálnych útokov.

Deklarácia o odstránení násillia voči ženám

V roku 1993 OSN prijala Deklaráciu o odstránení násillia voči ženám. Ide o **prvý** medzinárodný dokument v oblasti ľudských práv, ktorý sa zaoberá **výlučne násillím páchaným na ženách**. Táto deklarácia uznáva potrebu univerzálnej aplikácie práv žien a princípov rovnosti, bezpečnosti, integrity a dôstojnosti. Predstavuje základný dokument, ktorý sa stal východiskom pre ďalšie procesy a aktivity OSN a iných medzinárodných organizácií. Obsahuje **opatrenia**, ktoré mali signatárske štáty zaviesť (implementovať) s cieľom eliminovať všetky formy násillia páchaného na ženách, vrátane násillia v domácnosti, a to:

- rozširovať trestné, občianske, pracovné a administratívne postihy v rámci domácej legislatívy... a tak sprístupniť možnosť dosiahnuť spravodlivosť;
- rozpracovať národné akčné plány, ktoré pomôžu ochrániť ženy pred akoukoľvek formou násillia;
- zaručiť, aby mali ženy a v prípade potreby aj ich deti odbornú starostlivosť;
- zahrnúť do rozpočtov vlád adekvátne zdroje na financovanie aktivít, ktoré by prispeli k odstráneniu násillia;
- prijať opatrenia, aby úradníci a verejní činitelia dostali zodpovedajúci tréning, ktorý by ich robil citlivejšími na problematiku žien;
- prijať opatrenia najmä v oblasti vzdelávania, ktoré by pomohli zmierniť sociálne a kultúrne vzorce správania mužov a žien a odstrániť praktiky založené na stereotypných rolách;
- podporovať výskum, zhromažďovať dáta a tvoriť štatistiky v súvislosti s násillím;
- do predkladaných správ zahrňať informácie týkajúce sa násillia páchaného na ženách a opatrenia prijaté s cieľom plniť túto Deklaráciu a
- uznať dôležitosť ženského hnutia a mimovládnych organizácií pri uvedomovaní si problému násillia a pri jeho zmierňovaní.

Rezolúcia o prevencii kriminality a opatreniach trestnej justície na elimináciu násillia voči ženám

Rezolúcia o prevencii kriminality a opatreniach trestnej justície na elimináciu násillia voči ženám vyzýva štáty, aby vykonali revíziu vlastných zákonov a praktík v justičnej a sociálnej sfére s cieľom zistiť, či ich možno modifikovať tak, aby boli lepšie nasmerované na potreby žien a zabezpečili spravodlivé zaobchádzanie v justičnom systéme.

Rezolúcia obsahuje prílohu **Modelové stratégie** a praktické opatrenia vedúce k eliminácii násillia voči ženám v oblasti prevencie kriminality a justičnej, ktoré reflektujú medzinárodný konsenzus o obsahlom súbore stratégií a opatrení trestnej justície, adresovaných všetkým formám násillia voči ženám. Výhodou Modelových stratégií je, že upozorňujú na veľmi konkrétne opatrenia v oblasti eliminácie násillia, čím sa priblížili k zabezpečeniu de jure a de facto rovnosti medzi ženami a mužmi. Modelové stratégie a praktické opatrenia by sa mali uplatňovať ako usmernenia, a to spôsobom, ktorý je v súlade s príslušnými medzinárodnými nástrojmi, s cieľom podporiť ich ďalšiu spravodlivú a účinnú implementáciu.

Rezolúcia o odstránení domáceho násillia voči ženám

Rezolúcia o odstránení domáceho násillia voči ženám z roku 2003 nadväzuje na Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien z roku 1979. Domáce násillie voči ženám prezentuje v kontexte ochrany základných ľudských práv dievčat a žien. Túto formu násillia vidí ako rodovo podmienenú, t. j. ako dôsledok nerovnosti **síl medzi ženami a mužmi**. **Rezolúcia kladie dôraz a dáva do pozornosti ekonomickú** nezávislosť žien ako dôležitý prvok prevencie domáceho násillia, pretože domáce násillie často zahŕňa ekonomickú núdzu a izolovanosť.

Rezolúcia o zintenzívnení úsillia na odstránenie všetkých foriem násillia na ženách

Rezolúcia o zintenzívnení úsillia na odstránenie všetkých foriem násillia na ženách z roku 2006 nabáda štáty, aby eliminovali všetky formy násillia voči ženám prostredníctvom systematických a udržateľných opatrení zahrňujúcich aj ratifikáciu všetkých ľudskoprávných dohovorov a odstránenie diskriminačných ustanovení vnútroštátneho práva v oblasti ochrany práv žien. Taktiež vyzýva aj medzinárodné spoločenstvo, aby podporilo snahy štátov zlepšiť **právne postavenie žien** a zabezpečiť riadne uplatňovanie princípov rodovej rovnosti v praxi (Klimek, 2018).

4.2 Primárne právo Európskej únie ako východisko v problematike

násilia páchaného na ženách

Pramene práva chápeme ako zdroj poznania a existencie práva. Právo z nich vychádza a na ich základe dochádza k uplatňovaniu práva v spoločnosti. Európske právo sa delí na komunitárne právo a právo únie, a to vzhľadom na odlišný spôsob tvorby a právnu povahu právnych aktov v druhom a treťom pilieri EÚ zavedených Zmluvou o EÚ. Podľa stupňa právnej sily je však delenie prameňov komunitárneho a únieho práva jednotné (Karas - Králik, 2004). **Primárne právo** tvoria zakladateľské zmluvy a predstavujú základné pravidlá pre všetky činnosti EÚ, určujú rozdelenie právomocí medzi Úniou a členmi a konkrétne kompetencie európskych inštitúcií. **Zakladajúce zmluvy** a na ich základe vydávané sekundárne právne akty vytvorili celok, ktorý sa postupne vyčleňoval z medzinárodného práva a vytváral nový samostatný právny systém, ktorý výrazne ovplyvňuje právne systémy členských štátov.

Primárne právo tvoria zakladateľské zmluvy, ostatné zmluvy a protokoly. Z nich vyberáme:

- 1951- Parížska zmluva
- 1957- Rímske zmluvy
- 1965 - Zmluva o zlúčení inštitúcií
- 1986 - Jednotný európsky akt
- 1992 - Maastrichtská zmluva (známa tiež ako Zmluva o Európskej únii)
- 1997 - Amsterdamská zmluva
- 2001 - Zmluva z Nice
- 2007 - Lisabonská zmluva

Zaraďujú sa sem tiež zmluvy o pristúpení a medzinárodné dohody uzatvorené medzi členskými štátmi v rámci posilnenej spolupráce. Všeobecne možno konštatovať, že **primárne právo upravuje ciele Európskych spoločenstiev**, ich úlohy, prostriedky, ktorými sa majú tieto ciele dosahovať, sústavu orgánov, ich právomoci a pravidlá vzájomnej spolupráce. Primárne právo definuje základné princípy, na ktorých sa buduje a stojí Európske spoločenstvo.

Parížska zmluva - Zmluva o založení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele

Podpísaná bola v Paríži v roku 1951, jej platnosť však skončila v roku 2002. Celá agenda tohto spoločenstva bola na základe Zmluvy z Nice prevedená na Európske spoločenstvo. Voľbu uhlia a ocele je nutné chápať symbolicky, pretože v začiatkoch 50-tych rokov boli uhlie a oceľ považované za životne dôležité priemyselné odvetvia, za základný predpoklad ekonomickej sily krajiny.

So zmluvou je spojený počiatok inštitúcií EÚ v takej forme, ako sú známe dnes a možno ju chápať ako prvý krok k úsiliu o európsku integráciu v období po 2. svetovej vojne. Hlavnou ideou spoločenstva bolo hľadať riešenia, ktoré by boli výhodné pre vtedy šesť členských krajín ako celku, a nie hľadať kompromisy medzi nimi.

Zmluva si kládla za cieľ prispieť k hospodárskemu rozvoju, k zamestnanosti a k zvýšeniu životnej úrovne pomocou spoločného trhu uhlia a ocele. Spoločný trh súvisel so zmluvným zavedením voľného pohybu výrobkov bez cla či poplatkov. Zakázali sa diskriminačné opatrenia alebo postupy, ako aj obmedzujúce postupy (Parížska zmluva, 2019).

Rímske zmluvy

Podpísané boli v Ríme v roku 1957, do platnosti vstúpili v roku 1958. Išlo o dve zmluvy – Zmluva o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva (EHS) a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu (ESA alebo Euratom). Rímske zmluvy sú jedným zo základov neskoršej európskej integrácie. Obe zmluvy boli viackrát menené, naposledy Lisabonskou zmluvou.

Rímska zmluva znamenala začiatok novej etapy v procese európskej integrácie. Zriadili sa inštitúcie a rozhodovacie procesy, ktoré mali umožniť zosúladienie národných záujmov so spoločným cieľom (Novotný, 2007).

Článok 119 Rímskej zmluvy (z roku 1957) predstavuje základ komunitárneho práva v oblasti rodovej rovnosti zavedením princípu rovnakej odmeny za rovnakú prácu. V súčasnosti je rovnosť medzi ženami a mužmi garantovaná nielen týmto článkom, ale aj smernicami, odporúčaniami a rozhodnutiami Európskeho parlamentu alebo Súdneho dvora.

Smernice o rovnosti medzi mužmi a ženami museli byť zahrnuté do národných legislatív, a tým majú reálny a priamy dopad. Týkajú sa nasledovných oblastí:

1. aproximácie práva členských štátov týkajúceho sa uplatnenia princípu rovnaká odmena pre mužov a ženy (1975) ;
2. implementácie princípu rovnakého zaobchádzania pre mužov a ženy v prístupe k zamestnaniu, odbornému školeniu, postupe a pri vytváraní pracovných podmienok (1976);
3. sociálneho zabezpečenia (1978, 1986);
4. pracujúcich v poľnohospodárstve, samostatne podnikajúcich osôb a ich partnerov/partnerky (1986);
5. zlepšenia bezpečnosti a zdravia pri práci tehotných žien a dojčiacich matiek (1992);
6. rodičovského voľna (1996);
7. dôkazného bremena v prípadoch rodovo podmienenej diskriminácie (1997);
8. rámcovej dohody o práci na polovičný úväzok (1997) (Hoscheková, 2004, s.136-137).

Maastrichtská zmluva - Zmluva o Európskej únii

Maastrichtská zmluva bola podpísaná v roku 1992 a účinnosť nadobudla v roku 1993. Maastrichtská zmluva, alebo aj Zmluva o Európskej únii položila základy Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie (SZBP alebo Common Foreign and Security Policy – CFSP). Dovedy existovalo len hospodárske spojenie štátov, ktoré sa zameriavalo na kvalitu a spoluprácu priemyslu.

Postupne však narastala potreba politickej únie. Dôvodom bolo najmä postupné vyrovňovanie ekonomickej nerovnováhy medzi krajinami, posilňovanie spolupráce v sociálnej oblasti, v oblasti spravodlivosti a vnútra, vytvorenie priestoru bez hraníc s voľným pohybom služieb, osôb a kapitálu, vznik inštitútu občianstva Únie, posilnenie ochrany ľudských práv a slobôd, zlepšenie pracovných podmienok občanov EÚ, pomoc tretím krajinám a rozširovanie EÚ o nových členov, zavedenie princípu subsidiarity, a vzájomná podpora hospodárskeho a spoločenského rozvoja (Zmluva o Európskej únii (ZEU) / Maastrichtská zmluva, 2019).

Amsterdamská zmluva

Amsterdamská zmluva bola podpísaná v Amsterdame v roku 1997. Do platnosti vstúpila v roku 1999. Touto zmluvou sa mení a dopĺňa Zmluva o EÚ, zmluvy o založení Európskych spoločenstiev. Cieľom Amsterdamskej zmluvy bolo pozmeniť fungovanie európskych inštitúcií tak, aby bola EÚ schopná rozšíriť sa.

V rámci zmluvy sa taktiež zaviedlo opatrenie na boj proti nezamestnanosti aj model takzvanej viacrýchlostnej Európy. V praxi išlo o to, aby rýchlejšie jadro štátov nenarúšalo úniu ako celok a zároveň, ak štát nesúhlasí s nejakou akciou, aby zároveň nezdržoval ostatných a nechal ich konať, hoci on sám sa na akcii podieľať nechce (Chalupková, 2016).

Amsterdamská zmluva priniesla zásadnú zmenu v postavení žien, zdôrazňuje rodovo podmienenú nediskrimináciu, rovnosť medzi mužmi a ženami ako základné právo. Z tohto titulu sa ženy považujú za rovné s mužmi vo všetkých oblastiach. Toto postavenie žien by malo byť chránené a v pracovnom živote sa zavádza tzv. **pozitívna diskriminácia**³, t. j. podpora poskytovania špecifického zvýhodnenia.

3 V súčasnosti je aj v legislatíve uplatňovaný pojem tzv. vyrovnávacieho opatrenia, keďže nejde o zvýhodňovanie, ale dorovnávanie znevýhodnenia vybraných skupín.

V štátoch EÚ boli už od 50-tych rokov vytvárané orgány zodpovedné za rovnosť príležitostí. Popritom EÚ má vlastnú vnútornú štruktúru inštitúcií pre rovnosť príležitostí. V rámci **Európskeho parlamentu** pracuje Komisia pre práva žien a rovnosť príležitostí, Jednotka pre ženské práva pri Generálnom riaditeľstve pre výskum a Oddelenie rovnosti príležitostí mužov a žien. Pri **Európskej komisii** funguje Jednotka pre rovnosť príležitostí medzi ženami a mužmi, pre rodinnú politiku, expertné skupiny a sieť, Poradný výbor pre rovnaké príležitosti pre ženy a mužov a ďalšie (Hoscheková, 2004).

Zmluva z Nice

Podpísaná bola v Nice v roku 2001 a do platnosti vstúpila v roku 2003. Charta základných práv bola podpísaná predsedami Európskeho parlamentu, Komisie a Rady na zasadnutí Európskej rady v Nice. Touto zmluvou sa mení a dopĺňa zmluva o EÚ, zmluva o založení Európskych spoločenstiev a niektoré súvisiace akty.

Hlavným cieľom Zmluvy z Nice bolo realizovať **inštitucionálnu reformu EÚ** tak, aby bola schopná zvládnuť rozšírenie o nové členské krajiny. Zmluvu prijala Európska rada ako najvyšší politický orgán EÚ na medzivládnej konferencii v Nice. Medzi najdôležitejšími zmenami, ktoré Zmluva z Nice priniesla, sú zmeny týkajúce sa počtu hlasov v Európskej rade, zloženia Európskej komisie a ďalších orgánov a inštitúcií EÚ a počtu miest pre jednotlivé členské krajiny EÚ v Európskom parlamente. Zmluva z Nice tiež zmenila vo viacerých oblastiach mechanizmus hlasovania a rozšírila počet otázok, pri ktorých sa vyžaduje iba súhlas kvalifikovanej väčšiny (Zmluva z Nice, 2019). Zmluva z Nice sa osobitne venuje rovnosti medzi mužmi a ženami, pokiaľ ide o rovnaké príležitosti na trhu práce a rovnaké zaobchádzanie v práci.

Lisabonská zmluva

Lisabonskú zmluvu podpísalo 27 členských štátov Európskej únie v roku 2007. Platnosť nadobudla v roku 2009, keď ju ratifikovali všetky krajiny EÚ v súlade so svojimi vnútroštátnymi postupmi. Zohľadňuje sa v nej postupné rozširovanie EÚ.

Lisabonskou zmluvou sa menia, dopĺňajú a aktualizujú predchádzajúce zmluvy o EÚ. Okrem toho sa ňou uznávajú práva, slobody a zásady stanovené v **Charte základných práv** a táto charta sa stáva **právne záväznou**. To znamená, že EÚ musí pri navrhovaní a uplatňovaní zákonov dodržiavať práva ustanovené v charte a takto musia konať aj členské štáty pri uplatňovaní právnych predpisov EÚ.

Medzi práva, ktoré by mal každý požívať, patrí ochrana osobných údajov, právo na azyl, **rovnosť pred zákonom** a nediskriminácia, **rovnosť medzi mužmi a ženami**, práva detí a starších osôb a dôležité **sociálne práva**, napríklad ochrana proti nespravodlivému prepusteniu a prístup k sociálnemu zabezpečeniu a sociálnej pomoci.

Zmluva tiež umožňuje prístupenie EÚ k **Európskemu dohovoru o ľudských právach**. Tento dohovor a Európsky súd pre ľudské práva, ktorý nad ním vykonáva dohľad, predstavujú základy ochrany ľudských práv v Európe.

Z ustanovení Lisabonskej zmluvy relevantných pre oblasť rodovo podmieneného násillia je vhodné spomenúť vyhlásenie k článku 8 Zmluvy o fungovaní Európskej únie.

„Konferencia súhlasí, že vo svojom všeobecnom úsilí odstrániť nerovnosť medzi ženami a mužmi, sa Únia bude vo svojich rôznych politikách zameriavať na boj proti všetkým formám domáceho násillia. Je vhodné, aby členské štáty prijali všetky opatrenia, ktoré sú potrebné na predchádzanie a odstránenie týchto trestných činov, ako aj na podporu a ochranu obetí.“ (Zmluvy EÚ, 2019).

Odvolávajú sa na možnosti, ktoré poskytuje Lisabonská zmluva, sa v súčasnosti zvažuje pridanie násillia voči ženám do zoznamu zločinov EÚ. Táto formulácia znamená, že Rada (členské štáty) by mohla rozhodnúť, že rodovo podmienené násillie bude spadať do zoznamu zločinov podľa článku 83(1) Zmluvy o EÚ. Ak by sa tak stalo, bude možné prijať európsku smernicu, ktorá určí minimálne pravidlá týkajúce sa vymedzenia tohto trestného činu a trestu za neho (Gabrižová, 2019).

Okrem primárneho práva a sekundárnych právnych aktov, ktorým sa adresne venujeme v nasledujúcej kapitole, je potrebné spomenúť, že **prameňmi európskeho práva** sú aj:

a) Všeobecné právne zásady

Všeobecné právne zásady sú základnými princípmi vytvorenými najmä na základe judikatúry Európskeho súdneho dvora, v medziach ktorých musí Spoločenstvo konať. Základné práva sa takisto vďaka judikatúre Súdneho dvora uznávajú ako všeobecné zásady práva Únie. Uvedené zásady v súčasnosti upravuje článok 6 ods. 3 ZEÚ, ktorý odkazuje na základné práva zaručené Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd, vyplývajúce z ústavných tradícií spoločných pre členské štáty, ako aj z Charty základných práv Európskej únie. Nerešpektovanie týchto zásad môže viesť k neplatnosti právneho aktu. Medzi všeobecné zásady patria:

- rešpektovanie základných ľudských práv,
- zásada zákazu diskriminácie,
- zásada subsidiarity a proporcionality,
- zásada právnej istoty a ochrany legitímnych očakávaní,
- zásada transparentnosti.

Európsky súdny dvor zároveň vypracoval doktrínu stanovujúcu, že právo Spoločenstva netvorí len Zmluva a legislatíva Spoločenstva, ale môže byť odvodené aj zo všeobecných právnych zásad. V praxi to znamená, že ak chýba jasné pravidlo, podľa ktorého môže Európsky súdny dvor rozhodnúť, musí si vypomôcť analógiou alebo vyhľadať pravidlo zo všeobecných právnych zásad. Súdny dvor nemôže aplikovať vnútroštátne právo členského štátu (Dobrovičová, 2005).

b) Medzinárodné zmluvy uzavreté Európskym spoločenstvom s tretími štátmi

Medzinárodné zmluvy uzavreté Spoločenstvom sú záväzné pre orgány spoločenstva aj pre členské štáty. Pokiaľ sú pravidlá Spoločenstva ustanovené na realizáciu cieľov medzinárodnej zmluvy, členské štáty nemôžu mimo rámca spoločných inštitúcií prijímať záväzky, ktoré by sa mohli dotknúť uvedených pravidiel alebo pozmeniť ich pôsobnosť. Podľa toho, ako dochádza k prijímaniu spoločných pravidiel, môže iba Spoločenstvo vstupovať do zmluvných záväzkov s tretími štátmi, a to v celom rozsahu pôsobnosti právneho poriadku Spoločenstva. Tieto dohody sú záväzné pre Úniu a členské štáty a sú neoddeliteľnou súčasťou práva Únie (článok 216 ods. 2 ZFEÚ).

c) Rozhodnutia Súdneho dvora Európskej únie (ESD)

Zatiaľ čo **právo Európskej únie** (EÚ) uplatňuje ktorýkoľvek súd členského štátu (či už vnútroštátny, krajský alebo miestny súd), Súdny dvor Európskej únie zabezpečuje, aby sa uplatňovanie práva EÚ dodržiavalo a vykladalo rovnako vo všetkých členských štátoch. **Judikatúru EÚ**⁴ preto vytvára najmä Súdny dvor Európskej únie. Od vzniku Súdneho dvora Európskej únie v roku 1952 spočíva jeho úloha v zabezpečení „dodržiavania práva pri výklade a uplatňovaní“ zmlúv. Pri plnení tejto úlohy Súdny dvor Európskej únie:

- preskúmava zákonnosť aktov inštitúcií Európskej únie,
- dohliada, aby členské štáty dodržiavali povinnosti, ktoré vyplývajú zo zmlúv a
- vykladá právo Únie na návrh vnútroštátnych súdov.

Súdny dvor je súdnym orgánom Európskej únie a v spolupráci s vnútroštátnymi súdmi členských štátov dohliada na uplatňovanie a jednotný výklad práva Únie.

4 Príslušné databázy obsahujúce judikatúru sú:

- EUR-Lex, právna databáza Európskej únie: Judikatúra EÚ vo všetkých úradných jazykoch EÚ vrátane judikatúry z obdobia pred 17. 6. 1997.
- JURIFAST, databáza Združenia štátnych rád a najvyšších správnych súdov Európskej únie (ACA Europe), ktorá obsahuje predbežné nálezy Európskeho súdneho dvora a príslušné predbežné otázky súdov členských štátov (táto databáza je dostupná v anglickom a francúzskom jazyku).
- JURE, databáza vytvorená Európskou komisiou, obsahuje judikatúru o súdnej právomoci v občianskych a obchodných veciach a o uznávaní a výkone rozsudkov v inom štáte, ako je štát, v ktorom bol rozsudok vydaný. Obsahuje judikatúru o príslušných medzinárodných dohovoroch (t. j. Bruselský dohovor z roku 1968, Lugánsky dohovor z roku 1988), ako aj judikatúru EÚ a členských štátov. (Judikatúra EÚ, 2019)

Súdny dvor Európskej únie sídli v Luxemburgu a skladá sa z dvoch súdov, zo Súdneho dvora a Všeobecného súdu (zriadeného v roku 1988).⁵

Keďže každý členský štát má svoj vlastný jazyk a osobitný súdny systém, Súdny dvor Európskej únie je viacjazyčnou inštitúciou. Jeho jazykový režim nemá obdobu na žiadnom inom súde na svete, pretože **jazykom konania môže byť ktorýkoľvek z úradných jazykov Únie**. Vzhľadom na potrebu komunikovať s účastníkmi konania v jazyku, v ktorom je spor vedený, a potrebu zabezpečiť šírenie judikatúry vo všetkých členských štátoch, Súdny dvor je povinný rešpektovať úplnú viacjazyčnosť. (Súdny dvor Európskej únie, 2019)

4.3 Sekundárne pramene európskeho práva pre oblasť násilia páchaného na ženách

Komunitárne sekundárne právo sú právne normy orgánov Európskej únie (Komisiou, Radou alebo Európskym parlamentom), vytvorené na základe primárneho práva a predpísaným spôsobom. **Do prvého piliera** zaraďujeme Nariadenia, Smernice, Rozhodnutia, Odporúčania a Stanoviská.

Nariadenia sú záväzné právne akty, ktoré sú *priamo použiteľné vo všetkých členských štátoch*. **Smernice** sú *záväzné pre členské štáty vzhľadom na výsledok, ktorý sa má dosiahnuť*. Smernice zaväzujú členské štáty k prijatiu potrebnej legislatívy, ktorá tieto práva a právne povinnosti založí. Povinnosťou štátu je smernicu včas a riadne transponovať do národného právneho poriadku. **Rozhodnutia** sú *individuálne právne akty záväzné pre toho, komu sú určené*. **Odporúčania** a **stanoviská** *nie sú právne záväzné*, ale môžu mať vplyv pri výklade iných právnych aktov. V druhom a treťom pilieri (úniové právo) je postup tvorby sekundárneho práva pozmenený a odlišná je aj forma právnych aktov.

Do druhého piliera zaraďujeme akty prijímané Radou EÚ, t. j. Spoločné stratégie, Spoločné postupy a Spoločné postoje

Sekundárne právne akty v oblasti **tretieho piliera** prijíma Európska Rada a zaraďujeme sem Rámcové rozhodnutia, Rozhodnutia a Opatrenia.

K sekundárnym právnym aktom upravujúcim alebo priamo sa vzťahujúcim na rodovo podmienené násilia patrí najmä:

- Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 606/2013 z 12. júna 2013 o vzájomnom uznávaní ochranných opatrení v občianskych veciach;
- Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/99/EÚ z 13. decembra 2011 o európskom ochrannom príkaze;
- Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ z 25. októbra 2012, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov a ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2001/220/SVV;
- Dohovor Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácemu násiliu a o boji proti nemu z 11. mája 2011 (tzv. Instanbulský dohovor).

Obetiam trestných činov, ktorým bola spôsobená ujma na živote, zdraví, majetku, cti alebo iných právach, spočiatku medzinárodné dokumenty nepriznávali žiadne osobitné práva. Koncom 20. storočia sa okrem posilňovania práv osôb, proti ktorým sa vedie trestné stíhanie, začala diskusia o posilnení práv poškodených trestnými činmi – obetí. Bolo to najmä v súvislosti s restoratívnou funkciou trestania. Rada Európskej únie prijala 15. marca 2001 rámcové rozhodnutie o postavení obetí v trestnom konaní a v roku 2004 smernicu 2004/80/ES z 29. apríla 2004 bol rámec postavenia obetí doplnený aj o odškodňovanie obetí trestných činov v cezhraničných situáciách. Prijatím Lisabonskej zmluvy sa problematika obetí upravila aj v primárnom práve EÚ. Následne bola prijatá smernica 2011/99/EÚ z 13. decembra 2011 o európskom ochrannom príkaze a smernica 2012/29/EÚ, ktorou sa ustanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov (Záhora, 2018).

⁵ Súd pre verejnú službu, ktorý bol zriadený v roku 2004, skončil svoju činnosť v septembri 2016 po tom, ako boli jeho úlohy prenesené na Všeobecný súd v rámci reformy usporiadania súdneho systému Únie.

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 606/2013 o vzájomnom uznávaní ochranných opatrení v občianskych veciach

Nariadenie sa vzťahuje na ochranné opatrenia nariadené v záujme ochrany určitej osoby, ak existujú závažné dôvody domnievať sa, že je ohrozený jej život, jej telesná alebo duševná integrita, osobná sloboda, bezpečnosť alebo sexuálna integrita, napríklad aby sa zabránilo akejkoľvek forme rodovo motivovaného násillia alebo násillia v blízkych vzťahoch, ako sú fyzické násillie, obťažovanie, sexuálne násillie, prenasledovanie, zastrašovanie alebo iné formy nepriameho nátlaku. Je potrebné zdôrazniť, že toto nariadenie sa vzťahuje na všetky **obete** bez ohľadu na to, či sú obeťami rodovo motivovaného násillia. Účelom je uľahčenie voľného pohybu ochranných opatrení v EÚ. **Ochranné opatrenie** je akékoľvek rozhodnutie bez ohľadu na jeho názov, nariadené vydávajúcim orgánom členského štátu pôvodu v súlade s jeho vnútroštátnym právnym poriadkom, ktorým sa osobe predstavujúcej riziko ukladá jedna alebo viacero nasledujúcich povinností s cieľom chrániť inú osobu, ak môže byť ohrozená telesná alebo duševná integrita tejto inej osoby, a to:

a) **zákaz alebo úprava vstupu** na miesto, kde má chránená osoba pobyt, kde pracuje, alebo ktoré pravidelne navštevuje, alebo kde sa pravidelne zdržiava;

b) **zákaz alebo úprava kontaktu** s chránenou osobou akýmkoľvek spôsobom vrátane telefonického kontaktu, elektronickej alebo riadnej pošty, faxu, alebo iných prostriedkov;

c) **zákaz alebo úprava približovania** sa k chránenej osobe bližšie ako na určenú vzdialenosť.

Osoba predstavujúca riziko je fyzická osoba, ktorej sa uložilo niektoré z vyššie uvedených opatrení a **chránená osoba** je fyzická osoba, ktorá je predmetom ochrany poskytnutej na základe ochranného opatrenia.

V nariadení sa ustanovujú jednoduché a rýchle postupy používané pri oznamovaní procesných krokov osobe predstavujúcej riziko. Chránenej osobe vydáva orgán členského štátu pôvodu osvedčenie o ochrannom opatrení a proti vydaniu osvedčenia nie je možné podať opravný prostriedok.

Toto nariadenie dopĺňa smernicu 2012/29/EÚ a vzťahuje sa len na ochranné opatrenia nariadené v občianskych veciach. Na ochranné opatrenia prijaté v trestných veciach sa vzťahuje smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/99/EÚ z 13. decembra 2011 o európskom ochrannom príkaze.

Smernica 2011/99/EÚ o európskom ochrannom príkaze

Táto smernica sa vzťahuje na **ochranné opatrenia**, ktorých konkrétnym cieľom je chrániť osobu voči trestnému činu inej osoby, ktorý môže akýmkoľvek spôsobom ohroziť jej život alebo telesnú, duševnú či sexuálnu integritu, napr. zabránením akejkoľvek formy obťažovania, ako aj jej dôstojnosti či osobnej slobody, napr. zabránením únosom, prenasledovaniu a iným formám nepriameho donútenia, a ktorých cieľom je predchádzať novým trestným činom alebo obmedzovať dôsledky predchádzajúcich trestných činov. Ochranné opatrenie pre účely tejto smernice je rozhodnutie prijaté **v trestnej veci** v štáte pôvodu v súlade s jeho vnútroštátnym právom a postupmi.

Smernicou sa umožňuje **obetiam násillia**, najmä násillia v blízkych vzťahoch a prenasledovania, naďalej využívať ochranu pred páchatelmi, keď odídu do inej krajiny EÚ. Stanovujú sa v nej pravidlá, na základe ktorých môže sudca alebo rovnocenný orgán v jednej krajine EÚ vydať **európsky ochranný príkaz**, keď chránená osoba odíde do inej krajiny EÚ. Pôsobí v súčinnosti s nariadením (EÚ) č. 606/2013, ktorým sa zavádza jednoduchý postup osvedčenia, aby sa mohol príkaz vydaný v jednej krajine EÚ rýchlo a jednoducho uznať v inej krajine.

Európsky ochranný príkaz možno vydať v prípade, ak je zavedené existujúce vnútroštátne ochranné opatrenie v tej krajine EÚ, ktorá ukladá osobe predstavujúcej pre chránenú osobu nebezpečenstvo jeden alebo viac zákazov, alebo obmedzení:

a) zákaz vstupovať do určitých miestností, miest alebo vymedzených oblastí, kde má chránená osoba pobyt, alebo ktoré navštevuje;

b) zákaz alebo úprava kontaktu v akejkoľvek forme s chránenou osobou, vrátane telefonického kontaktu, elektronickej alebo riadnej pošty, faxu alebo iných prostriedkov, alebo

c) zákaz alebo úprava približovania sa k chránenej osobe bližšie ako na určenú vzdialenosť.

Existuje niekoľko podmienok pre vydanie príkazu, napríklad tieto:

chránená osoba sa rozhodne žiť alebo zdržiavať, alebo už žije a zdržiava sa v inej krajine EÚ;

príkaz požaduje samotná chránená osoba;

osoba predstavujúca nebezpečenstvo má právo byť vypočutá a právo podať opravný prostriedok proti ochrannému opatreniu, ak nemohla tieto práva uplatniť pred prijatím pôvodného ochranného opatrenia.

O príkaz možno požiadať buď v krajine EÚ, v ktorej chránená osoba v súčasnosti žije, alebo sa zdržiava (vykonávajúca krajina), alebo v krajine, v ktorej bude príkaz vydaný (krajina pôvodu).

Po doručení európskeho ochranného príkazu príslušný orgán vykonávajúceho štátu tento príkaz bezodkladne **uzná** a prijme rozhodnutie obsahujúce akékoľvek opatrenie, ktoré by bolo dostupné podľa vnútroštátneho práva jeho štátu v obdobnom prípade na zabezpečenie ochrany chránenej osoby. Uvedené neplatí, ak existujú legálne **dôvody neuznania** príkazu, napríklad:

príkaz je neúplný alebo sa nedoplnil v lehote stanovenej vykonávajúcou krajinou;

ochranné opatrenie sa týka skutku, ktorý vo vykonávajúcej krajine nie je trestným činom;

ochranným opatrením sa neukladá jeden alebo viac zákazov, alebo obmedzení vymedzených vyššie.

Ak vykonávajúca krajina **odmietne** uznať príkaz, **musí**:

- ihneď informovať chránenú osobu a krajinu pôvodu o tom, že príkaz nebol uznaný a uviesť dôvody neuznania;
- informovať chránenú osobu o možnosti požiadať o ochranné opatrenie podľa jej vnútroštátneho práva;
- informovať chránenú osobu o akýchkoľvek dôvodoch odvolania proti rozhodnutiu podľa jej vnútroštátneho práva.

Vydávajúca krajina je zodpovedná za prijatie a **výkon opatrení na vykonanie príkazu**. V prípade porušenia príkazu môže:

- uložiť tresty a akékoľvek iné opatrenie, ak je toto porušenie trestným činom v tejto krajine;
- prijať akékoľvek rozhodnutia iného ako trestného charakteru týkajúce sa porušenia;
- prijať akékoľvek naliehavé a prechodné opatrenie s cieľom ukončiť porušovanie, kým krajina pôvodu prípadne nevydá následné rozhodnutie (Európsky ochranný príkaz – podpora pre obeť trestných činov v celej EÚ, 2016).

Smernica 2012/29/EÚ, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov

Prijatiu smernice 2012/29/EÚ, ktorou sa ustanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov predchádzalo, okrem iného aj **uznesenie Európskeho parlamentu** z 26. novembra 2009 **o odstránení násilia páchaného na ženách**, ktorým Parlament vyzval členské štáty, aby zlepšili vnútroštátne právne predpisy a politiky na boj proti všetkým formám násilia páchaného na ženách a konali s cieľom odstrániť príčiny násilia páchaného na ženách, a to v neposlednom rade uplatňovaním preventívnych opatrení. Vyzval Úniu, aby zabezpečila právo na pomoc a podporu všetkým obetiam násilia. Európsky parlament prijal uznesenie so zreteľom na ustanovenia nachádzajúce sa v právnych a ďalších nástrojoch Organizácie Spojených národov v oblasti ľudských práv, najmä tých, ktoré sa týkajú práv žien (napr. CEDAW) a tiež so zreteľom na Pekinskú deklaráciu a akčnú platformu, prijaté na štvrtej svetovej konferencii o ženách 15. septembra 1995. Uznesenie parlamentu vychádza z vymedzenia násilia páchaného na ženách ako akéhokoľvek aktu rodového

násilia, ktorý vyústi alebo môže vyústiť do fyzického, sexuálneho alebo duševného ublíženia, alebo utrpenia žien, vrátane hrozieb vykonania takýchto činov, nátlaku alebo svojvoľného zbavenia slobody. Násilie páchané na ženách je považované za prejav historicky nerovných mocenských vzťahov mužov a žien, ktoré viedli k dominancii mužov nad ženami a k diskriminácii žien zo strany mužov, a tiež k bráneniu ženám v ich voľnom napredovaní. Násilie páchané mužmi na ženách bolo uznané nielen za problém verejného zdravia, ale aj aspekt nerovnosti žien a mužov, t. j. oblasti, v ktorej má EÚ právomoc prijímať opatrenia a táto je jednou zo základných zásad EÚ, ktorú uznáva Zmluva o ES a Charta základných práv Európskej únie. **Násilie páchané mužmi na ženách predstavuje porušovanie ľudských práv** (práva na život, práva na bezpečnosť, práva na dôstojnosť, práva na fyzickú a duševnú integritu a práva na sexuálny a reprodukčný výber a zdravie) a pre ženy prekážku, ktorá im bráni zapojiť sa do života spoločnosti, do politického a verejného života a do pracovného procesu a môže viesť k odsúvaniu žien na okraj spoločnosti a k ich chudobe, pričom extrémne formy násilia páchaného na ženách môžu viesť k ich vraždám. Európsky parlament uznáva, že násilie páchané na ženách ide ruka v ruke **s násilím páchaným na deťoch** a vplýva na ich psychickú rovnováhu a ich životy. Násilie páchané na ženách-matkách priamo i nepriamo ovplyvňuje emocionálne a duševné zdravie ich detí, má naň dlhodobé negatívne následky a môže vytvárať kruh násilia a zneužívania, ktorý pretrváva celé generácie. Uznesenie reaguje aj na fakt, že mrzačenie ženských pohlavných orgánov, takzvané zločiny v mene cti a nútené sobášne sú realitou v EÚ, obchodovanie so ženami na sexuálne a iné účely je zásadným porušením ľudských práv žien a škodí jednotlivým obetiam, ako aj celej spoločnosti, a tolerovanie prostitúcie v Európe vedie k nárastu pašovania žien do Európy na sexuálne účely a k sexuálnej turistike (Úradný vestník EÚ, 2010).

Smernica sa vzťahuje na obeť všetkých trestných činov bez ohľadu na ich štátnu príslušnosť a bez ohľadu na to, kde v EÚ k trestnému činu došlo. Smernicou upravené pravidlá poskytujú obetiam jasné práva na prístup k informáciám, účasť na trestných konaniach a na získanie podpory a ochrany prispôsobenej ich potrebám. Tým sa tiež zabezpečuje, že zraniteľné obeť môžu získať dodatočnú ochranu počas trestného konania. Prijatím smernice došlo ku komplexnej úprave práv a oprávnených záujmov obetí trestných činov a ich rodinných príslušníkov. Do tohto momentu bola jasne upravená problematika odškodňovania obetí trestných činov na základe Smernice Rady 2004/80/ES z 29. apríla 2004 o odškodňovaní obetí trestných činov. Na jej základe členské štáty museli zabezpečiť, že ak bol násilný úmyselný trestný čin spáchaný v inom členskom štáte ako je členský štát, v ktorom má žiadateľ o odškodnenie zvyčajne trvalé bydlisko, má žiadateľ právo predložiť žiadosť inštitúcii alebo akémukoľvek inému orgánu v druhom členskom štáte, pričom odškodnenie vyplatí príslušný orgán členského štátu, na ktorého území bol trestný čin spáchaný.

Smernica obsahuje práva, ktoré sú v kontexte EÚ udomácnené už dlhšie. Avšak medzi kľúčové nové práva patria:

práva rodinných príslušníkov obetí – rodinní príslušníci zosnulých obetí budú požívať rovnaké práva ako priame obeť vrátane práva na informácie; rodinní príslušníci obetí, ktoré prežili, majú takisto právo na podporu a ochranu;

právo rozumieť a byť pochopený – celá komunikácia s obeťami sa musí viesť v jednoduchom a zrozumiteľnom jazyku; forma komunikácie sa musí prispôbiť osobitným potrebám každej obeť, vrátane napríklad potrieb súvisiacich s vekom, jazykom a akýmkoľvek zdravotným postihnutím;

právo na informácie – vnútroštátne orgány musia poskytnúť obeťami širokú škálu informácií týkajúcich sa ich práv, ich prípadu a služieb, a pomoci, ktoré sú im k dispozícii; informácie musí poskytovať príslušný orgán od prvého kontaktu a bezodkladne;

právo na podporu – členské štáty musia zabezpečiť, aby obeť mali prístup k podporným službám a orgány musia uľahčiť sprostredkovanie takýchto služieb; podpora musí byť bezplatná a dôverná a dostupná takisto obeťami, ktoré oficiálne neoznámili trestný čin; k dispozícii musia byť ako všeobecné podporné služby, ktoré sú otvorené pre všetky obeť trestných činov, tak aj služby špecializovanej podpory; špecializovaná podpora zahŕňa poskytnutie prístrešia, posttraumatickú podporu a poradenstvo prispôbené rôznym druhom obeť;

právo zúčastniť sa na trestnom konaní – obeť budú zohrávať aktívnejšiu úlohu v trestnom konaní; budú mať právo na vypočutie a byť informované o rôznych krokoch v rámci konania; ak obeť nesúhlasia s rozhodnutím o zastavení trestného stíhania, majú právo toto rozhodnutie napadnúť; obeť majú tiež právo na náhradu škody a ak sa vo vnútroštátnom systéme používajú konania restoratívnej spravodlivosti, tak odteraz jestvujú pravidlá zabezpečujúce bezpečnú účasť obetí;

právo na ochranu – obeť musia byť chránené pred páchatelmi trestných činov aj pred samotným systémom trestného súdnictva; s cieľom určiť ich potreby ochrany musia byť všetky obeť individuálne posúdené, aby sa zistilo, či v ich prípade existuje riziko ďalšej ujmy, ku ktorej môže dôjsť počas trestného konania; ak áno, musia sa zaviesť osobitné ochranné opatrenia, ktoré by ich chránili počas súdneho konania a proti akejkoľvek nožnej hrozbe zo strany páchatel'a; osobitná pozornosť sa venuje ochrane detí (KLIMEK, 2018a).

Členské štáty prijali smernicu 2012/29/EÚ v októbri 2012 a dohodli sa na transponovaní právnych predpisov EÚ do svojich vnútroštátnych právnych predpisov do 16. novembra 2015. K júlu 2019 netransponovali úplne túto smernicu Česká republika, Estónsko, Nemecko, Maďarsko, Taliansko, Malta, Poľsko, Portugalsko a Švédsko (July infringements package: key decisions. Infringement decisions, 2019). Z krajín V 4 tak úplnú transpozíciu vykonala iba Slovenská republika.

Dohovor Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácomu násiliu a o boji proti nemu

V roku 2011 bol prijatý Dohovor Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácomu násiliu a o boji proti nemu (Istanbul, 2010, CETS č.210). Tento dohovor v máji 2011 podpísala aj Slovenská republika a v platnosti je od augusta 2014. K ratifikácii dohovoru, teda k jeho schváleniu s konečnou platnosťou však doposiaľ nedošlo. Podľa organizácie Aspekt sú príčinou aj žiadosti 105 subjektov i osôb o jeho pozastavenie a úplné zrušenie, petície organizované zo strany náboženských a ultrakonzervatívnych skupín (Ratifikácia Istanbulskeho dohovoru na Slovensku, 2019).

Na úrovni Európskej únie boli prijaté viaceré právne akty, ktorými vyjadruje podporu ratifikácii Istanbulskeho dohovoru zo strany EÚ. Ide najmä o rozhodnutia Rady EÚ, ktoré prijala v máji 2017 o podpise Dohovoru Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácomu násiliu a o boji proti nemu a v novembri 2019 prijal Európsky parlament Uznesenie o pristúpení EÚ k Istanbulskeému dohovoru a ďalších opatreniach na boj proti rodovo motivovanému násiliu. Tým Európska únia potvrdila svoj záväzok bojovať proti násiliu na ženách na svojom území, ako aj v celosvetovom meradle, a posilňovať existujúci právny rámec, ako aj svoju schopnosť konať.

Dohovor má ambíciou naplniť nasledovné **ciele**:

a) **ochraňovať ženy** pred všetkými formami násilia a predchádzať násiliu na ženách a domácomu násiliu, trestne stíhať násilie na ženách a domáce násilie a odstrániť ho;

b) prispieť k **odstráneniu všetkých foriem diskriminácie** žien a podporovať skutočnú rovnoprávnosť medzi ženami a mužmi vrátane emancipácie žien;

c) navrhnúť **komplexný rámec**, politiku a opatrenia **na ochranu** všetkých obetí násilia na ženách a domáceho násilia a pomoc všetkým obetiam násilia na ženách a domáceho násilia;

d) **podporovať medzinárodnú spoluprácu** s cieľom odstrániť násilie na ženách a domáce násilie;

e) **poskytnúť podporu a pomoc** organizáciám a orgánom činným v trestnom konaní, aby mohli efektívne spolupracovať na vytvorení integrovaného prístupu na odstránenie násilia na ženách a domáceho násilia.

Táto medzinárodná ľudskoprávna zmluva chce dosiahnuť, aby štáty zosúlادili svoje právne normy a politiky a zabezpečili tak **rovnakú úroveň ochrany** žien, dievčat a ďalších skupín ohrozených násilím v celej Európe. Od štátov vyžaduje, aby **dôsledne sankcionovali** rôzne formy násilia: fyzické, psychické a sexuálne násilie (vrátane znásilnenia), nebezpečné prenasledovanie, sexuálne obťažovanie, manželstvá z donútenia, mrzačenie ženských pohlavných orgánov, nútené prerušenie tehotenstva a násilnú sterilizáciu. Dohovor sa zameriava **najmä na odstránenie násilia páchaného na ženách**. Zároveň však štáty nabáda, aby rozšírili ochranu na všetky obeť domáceho násilia. Istanbulský dohovor je postavený na štyroch pilieroch: prevencia, ochrana, stíhanie a jednotný prístup. V rámci

každého piliera prináša návrhy konkrétnych opatrení, ktoré majú pomôcť násiliu predchádzať a odstraňovať ho. Navrhujú napríklad vytvorenie dostatočného množstva kvalitných poradenských služieb, liniek pomoci, bezpečných ženských domov; vzdelávanie ľudí, ktorí pracujú v pomáhajúcich profesiách; efektívne stíhanie násilia; motivovanie médií a mužov k zaangažovanosti na prevencii násilia; začlenenie materiálov o otázkach rovnosti do učebných osnôv; zavedenie programov pre zneužívateľov; realizovanie výskumov; zlepšenie podpory mimovládnych organizácií pracujúcich v oblasti násilia; vyčlenenie financií na boj s násilím alebo skordinovanie všetkých opatrení a aktérov. Organizácia Spojených národov nazýva Istanbulský dohovor „zlatým štandardom“, pretože ide o **najucelenejšiu stratégiu na vytvorenie Európy bez násilia na ženách**. (Lebo na živote žien záleží, 2019).

Istanbulský dohovor je **najkomplexnejšou medzinárodnou dohodou v oblasti boja proti násiliu na ženách** a vyvoláva veľa kontroverzií. Slovensko a desať ďalších členských štátov - Bulharsko, Česká republika, Grécko, Chorvátsko, Írsko, Litva, Lotyšsko, Luxembursko, Maďarsko a Spojené kráľovstvo dohovor dosiaľ neratifikovali. (Členské štáty by mali, 2019) Slovenský parlament dňa 28.11.2019 opätovne odmietol ratifikovať Istanbulský dohovor a v uznesení vyzval Európsku úniu, aby Dohovor neratifikoval. Doposiaľ Dohovor ratifikovalo 34 krajín sveta (Violence against women: Council of Europe reaction to developments in the Slovak Republic, 2019).

4.4 Právna úprava riešenia násilia páchaného na ženách

v Slovenskej republike

To, ktoré právne systémy pôsobia na území Slovenskej republiky, a ktoré sú na jej území platné, určuje Ústava SR. Jej jednotlivé ustanovenia upravujú vzťah vnútroštátneho práva a medzinárodného práva, ale aj to, že štát postúpil časť svojej právomoci v oblasti tvorby práva nielen na iné subjekty verejnej moci vo vnútri štátu, ale aj na nadštátnej úrovni (Dobrovičová, 2007).

Podľa stupňa právnej sily je možné právne predpisy v Slovenskej republike hierarchicky usporiadať na:

a) zákonné

ústavné zákony (vždy primárne);

zákony (primárne alebo odvodené od ústavných zákonov).

b) podzákonné

nariadenia vlády - vždy sekundárne, t. j. odvodené od primárnych;

právne predpisy ústredných orgánov štátnej správy - vždy sekundárne;

právne predpisy orgánov územnej samosprávy (úradov) - primárne alebo sekundárne;

právne predpisy výnimočne vydávané inými než štátnymi orgánmi - vždy sekundárne.

Prednosť zákona v systéme právnych predpisov znamená, že všetky ostatné právne predpisy musia zo zákona vyplývať, byť s ním v súlade a neodporovať mu. To znamená, že ak v praxi dôjde k situácii, že právny predpis nižšej právnej sily odporuje právnomu predpisu vyššej právnej sily, treba postupovať podľa predpisu s vyššou právnou silou. (Právo členského štátu - Slovensko Pramene práva, 2019).

Orgány, ktoré majú právomoc prijímať právne predpisy sú nasledovné:

Národná rada Slovenskej republiky - ústava, ústavné zákony, zákony, medzinárodné zmluvy s prednosťou pred zákonom, medzinárodné zmluvy so silou zákona;

Vláda Slovenskej republiky - nariadenia vlády;

Ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy - výnosy, vyhlášky a opatrenia;

Obecné a mestské zastupiteľstvá - všeobecne záväzné nariadenia;

Obecné a mestské orgány a miestne orgány verejnej správy - všeobecne záväzné nariadenia

(Právo členského štátu- Slovensko. Inštitucionálny rámec, 2019).

Najdôležitejším právnym dokumentom, v ktorom sú obsiahnuté základné ľudské práva a slobody je Ústava Slovenskej republiky (zákon č. 460/1992 Zb.), ktorá nadobudla účinnosť 1. októbra 1992. Druhá hlava Ústavy Slovenskej republiky je venovaná ľudským právam. V čl. 12 ods. 2 Ústavy SR sa deklaruje „základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zväčšovať alebo znevýhodňovať.

Aplikačná prax však dokazuje, že pre uplatnenie svojich práv sú potrebné mechanizmy, ktoré tieto politiky regulujú. Kľúčovými legislatívnymi normami pre oblasť násilia na ženách je **zákon** č. 398/2015 Z. z. **o európskom ochrannom príkaze v trestných veciach**, ktorý nadobudol účinnosť dňa 1. januára 2016, a **zákon** č. 274/2017 Z. z. **o obetiach trestných činov**, ktorý vstúpil do účinnosti 1. januára 2018, a ktorý prebral dovedy platnú právnu úpravu odškodňovania obetí násilných trestných činov. Oba zákony **sú transpozíciou smerníc** Európskej únie. V prípade zákona o európskom ochrannom príkaze ide o vyššie popísanú smernicu Európskeho parlamentu a Rady 2011/99/EÚ z 13. decembra 2011 o európskom ochrannom príkaze. Prijatím zákona o obetiach trestných činov sa vykonala úplná transpozícia smernice Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ z 25. októbra 2012, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov a smernice Rady 2004/80/ES z 29. apríla 2004 o náhradách obetiam trestnej činnosti. Výrazným efektom prijatia oboch zákonov je **posilnené postavenie obetí trestných činov** v trestnom konaní a národná legislatíva komplexne upravujúca práva, ochranu a podporu obetí trestných činov, vzťahy medzi štátom a subjektmi poskytujúcimi pomoc obetiam a finančné odškodňovanie obetí násilných trestných činov.

Zákon č. 274/2017 Z. z. o obetiach trestných činov

Do prijatia zákona o obetiach v podmienkach Slovenskej republiky **absentovala ucelená právna úprava** týkajúca sa ochrany, poskytovania pomoci a odškodňovania obetí trestných činov. Slovenská trestnoprávna teória ani legislatíva pojem „obeť“ dosiaľ nepoužívali. Slovenský právny poriadok preferoval pojem „poškodený“. Požiadavky na zabezpečenie osobitnej starostlivosti o obeť trestných činov, ktoré presahujú úpravu trestného konania, boli čiastočne riešené v Trestnom poriadku, ale najmä v iných osobitných zákonoch v gescii viacerých rezortov. (Záhora, 2018) Zákon zaviedol do právneho poriadku nové pojmy **obeť** a **obzvlášť zraniteľná obeť**, ako aj **domáce násilie** a **druhotná viktimizácia**. Zákon vymedzuje práva obeť trestného činu a rozsah služieb odbornej pomoci. Za obzvlášť zraniteľnú obeť je považovaná aj obeť trestného činu spáchaného násilím alebo hrozbou násilia z dôvodu jej pohlavia, sexuálnej orientácie, národnosti, rasovej alebo etnickej príslušnosti, náboženského vyznania alebo viery. Bol zavedený register subjektov poskytujúcich pomoc obetiam a tieto sú zo zákona povinné správať sa k obeť a jej rodinným príslušníkom ohľaduplne, profesionálne, s rešpektom a podľa možností jej vychádzať v ústrety, pritom prihliadajú na jej vek, pohlavie, zdravotný stav vrátane psychického stavu a rozumovú vyspelosť tak, aby nedochádzalo k druhotnej viktimizácii alebo opakovanej viktimizácii.

Prijatím zákona sa **novelizovali** aj ďalšie právne predpisy, napr. Trestný poriadok alebo Trestný zákon. Novela zákona č. 301/2005 Z. z. **Trestný poriadok** v znení neskorších predpisov rozšírila základné zásady trestného konania, pojmový aparát používaný Trestným poriadkom, nanovo sa upravili informačné povinnosti voči poškodenému a svedkovi, posilnilo sa postavenie poškodeného (obeť) v trestnom konaní, a to najmä vo vzťahu k deťom, rozšírili sa možnosti poskytovania najmä právnej pomoci poškodenému, upravili podmienky vykonávania výsluchu s ohľadom na potreby obetí, obmedzilo sa využitie inštitútu konfrontácie, zmenil sa koncept odvádzania peňažných prostriedkov na všeobecne prospešné účely, a to jeho nahradením jediným účelom, ktorým je podpora a ochrana obetí trestných činov. Modifikovali sa tiež pravidlá uzatvárania dohody o vine a treste medzi obvineným a prokurátorom s cieľom posilniť postavenie poškodeného a v neposlednom rade sa upravilo konanie o nároku poškodeného na náhradu škody, tzv. adhézne konanie.

Prijatím zákona sa **novelizoval** aj zákon č. 300/2005 Z. z. **Trestný zákon**, čím sa zvýšil stupeň

spoločenskej ochrany aj na ženy ohrozené násilím v blízkych vzťahoch. V § 87 Trestného zákona bolo ustanovené okrem iného aj to, že trestné stíhanie sa premlčí najskôr pätnásť rokov (namiesto pôvodných troch) potom, čo osoba, na ktorej bol spáchaný trestný čin znásilnenia podľa § 199, trestný čin sexuálneho násillia podľa § 200, trestný čin sexuálneho zneužívania podľa § 201 až 202, trestný čin týrania blízkej osoby a zverenej osoby podľa § 208, dovŕšila osemnásť rok svojho veku. V rámci právnej úpravy Trestného zákona sa formulačne doplnil aj tzv. **osobitný motív** o odkaz na pojem „pohlavie“. Za trestné činy spáchané z osobitného motívu hrozí páchatateľovi vyššia trestná sadzba. Medzi trestné činy spáchané z osobitného motívu tak patria aj skutky spáchané na objednávku, z pomsty, z nenávisti voči určitej skupine, napr. z dôvodu pohlavia alebo trestné činy so sexuálnym motívom.

Zákon o obetiach trestných činov určuje rozsah informácií, ktoré sú nielen orgány činné v trestnom konaní, ale aj subjekty poskytujúce pomoc obetiam ako aj poskytovatelia zdravotnej starostlivosti povinné sprostredkovať. Katalóg práv a služieb garantuje obetiam aj **právo na poskytnutie odbornej pomoci**.

Zákon rozlišuje medzi **všeobecnou** odbornou pomocou a špecializovanou odbornou pomocou pre obzvlášť zraniteľné obeť, ako napríklad deti, obeť domáceho násillia či zdravotne postihnutých. Zákon vychádza z konceptu, že služby pre obeť by mali byť poskytované pod jednou strechou - od právneho cez psychologické poradenstvo až po ďalšie nevyhnutné intervencie. Zákon upravuje aj **akreditáciu organizácií** pre poskytovanie týchto služieb, čím sa má zabezpečiť kvalita poskytovaných služieb. Dodržiavanie zákonom vyžadovaných podmienok podlieha kontrole. Ministerstvo spravodlivosti financuje akreditované inštitúcie cez mechanizmus podobný dotačnému, pričom informácie o poskytnutej finančnej podpore zo štátneho rozpočtu sú zverejňované. Verejným je aj novozavedený register akreditovaných subjektov.

Frekventovanou formou rodovo podmieneného násillia je **domáce násillie**, ktoré do prijatia zákona o obetiach trestných činov v roku 2017 nemalo v SR právne vymedzenie. V súčasnosti „trestným činom domáceho násillia je trestný čin spáchaný násilím alebo hrozbou násillia na príbuznom v priamom rade, osvojiteľovi, osvojencovi, súrodencovi, manželovi, bývalom manželovi, druhovi, bývalom druhovi, rodičovi spoločného dieťaťa alebo inej osobe, ktorá s páchatateľom žije alebo žila v spoločnej domácnosti.“ Teda za domáce násillie sa považuje násillie v prípade, keď násilník a obeť sú alebo boli v príbuzenskom vzťahu, resp. žijú v spoločnej domácnosti ako blízke osoby.

Právny poriadok SR umožňuje obetiam a poškodeným domôcť sa ochrany v troch rovinách. V trestnoprávnej rovine, v občianskoprávnej rovine a v správno-právnej rovine.

Trestné právo⁶

Trestný zákon definuje v osobitnej časti skutkovú podstatu činov súvisiacich s domácim násilím, najmä:

a) **trestné činy proti životu a zdraviu** (spadajúce pod tzv. fyzické násillie na ženách): Úkladná vražda (§ 144), Vražda (§ 145), Zabitie (§ 147 - 148), Usmrtenie (§ 149), Nedovolené prerušenie tehotenstva (§ 150 - 153), Účasť na samovražde (§ 154), Ublíženie na zdraví (len podľa § 155 a 156), Neoprávnené odoberanie orgánov, tkanív a buniek a nezákonná sterilizácia (§ 159-160);

b) **trestné činy proti ľudskej dôstojnosti** (spadajúce pod tzv. fyzické násillie na ženách): Znásilnenie (§ 199), Sexuálne násillie (§ 200), Sexuálne zneužívania (§ 201-202);

c) **trestných činov proti rodine a mládeži** (spadajúce pod tzv. ekonomické násillie na ženách a psychické násillie na ženách): Zanedbanie povinnej výživy (§ 207), Týranie blízkej osoby a zverenej osoby (§ 208);

d) **trestných činov proti iným právam a slobodám**: Kupliarstvo (§ 367)

6 Súvisiace právne normy: zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov; zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov; zákon č. 153/2001 Z. z. o prokuratúre v znení neskorších predpisov; zákon č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore; zákon č. 274/2017 Z. z. o obetiach trestných činov

Občianske právo (tzv. civilné právo)⁷

V občianskom súdnom konaní sa poskytuje ochrana právam a oprávneným záujmom účastníkov. Ohrozená žena sa môže domáhať rozvodu manželstva a úpravy výkonu rodičovských práv a povinností po rozvode, určenia výživného na maloleté dieťa alebo zvýšenia vyživovacej povinnosti, určenia výživného na manželku či rozvedenú manželku, úpravy styku s maloletým dieťaťom, vylúčenia manžela z užívania bytu alebo inej nehnuteľnosti, vysporiadania bezpodielového spoluvlastníctva manželov, zrušenia spoločného nájmu bytu, vydania neodkladných (predbežných) opatrení a iné.

Na Slovensku existuje možnosť získať **neodkladné opatrenie**, ktoré násilníkovi, ak je dôvodne podozrivý z násilia, dočasne zabráni vstupovať do domu alebo bytu (v ktorom býva osoba blízka alebo osoba, ktorá je v jeho starostlivosti alebo vo výchove) a zároveň priblížiť sa k obeti. Žena postihnutá násilím môže podať návrh na takéto predbežné opatrenie a súd o ňom rozhodne do siedmich dní od doručenia návrhu. Ak súd takémuto návrhu vyhovie, uloží zároveň navrhovateľke, aby v stanovenej lehote na súd podala návrh na začatie konania o vylúčení násilníka z užívania bytu alebo domu. Nerešpektovanie takéhoto predbežného opatrenia je trestným činom a treba ho ohlásiť na políciu.

V rámci neodkladných opatrení môže ohrozená žena dosiahnuť najmä zverenie dieťaťa do starostlivosti, platenie výživného v nevyhnutnej miere, zákaz vstupu do bytu alebo inej nehnuteľnosti, zákaz priblíženia, úpravu styku s maloletým dieťaťom, aby odporca niečo vykonal, niečoho sa zdržal alebo niečo znášal. Rozhodnutie súdu o predbežnom opatrení má iba dočasný charakter, súd ho vydáva aj bez dokazovania, len podľa písomného podania do času, kým sa o veci nerozhodne v riadnom konaní s riadnym dokazovaním.

Správne právo

V správnom konaní sa prerokovávajú **priestupky proti občianskemu spolunažívaniu** podľa §49 Zákona 372/1990 Zb. o priestupkoch. Spravidla ide o skutky domáceho násilia menej závažného charakteru⁸ (vyhrážky, drobné zranenia, urážky), pričom výsledkom je uloženie pokuty. Na zamedzenie opakovaného posudzovania skutkov domáceho násilia ako priestupku, a tým zľahčovania situácie obete bol od roku 2016 do Trestného zákona doplnený princíp trestnoprávnej zodpovednosti priestupkovej recidívy, teda opakovaný skutok týrania blízkej a zverenej osoby v priebehu jedného roka sa posudzuje ako trestný čin.

4.5 Inštitúcie pre problematiku rodovej rovnosti a rodovo podmieneného násilia v SR

Výbor pre rodovú rovnosť

Výbor je **stálym odborným orgánom** Rady vlády Slovenskej republiky pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť, pre otázky týkajúce sa rodovej rovnosti a pre oblasť implementácie Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, ďalších medzinárodných dohovorov ukladajúcich povinnosť eliminovať diskrimináciu z dôvodu pohlavia a rodu a legislatívy Európskej únie v tejto oblasti. **Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť** je jedným z troch poradných výborov vlády SR, zakotvených v kompetenčnom zákone. Schválením štatútu rady došlo k transformácii dovtedy existujúcich poradných orgánov vlády SR, pôsobiacich v oblasti ľudských práv a podpory občianskej spoločnosti.

7 Súvisiace právne normy: Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov, Zákon č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok, Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine o zmene a doplnení niektorých zákonov, Zákon č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi

8 § 49 zákona o priestupkoch definuje skupinu skutkov proti občianskemu spolunažívaniu: Priestupku sa dopustí ten, kto inému ublíži na cti tým, že ho urazí alebo vydá na posmech, kto inému z nedbanlivosti ublíži na zdraví, kto úmyselne naruší občianske spolužitie vyhrázaním ujmu na zdraví, drobným ublížením na zdraví, nepravdivým obvinením z priestupku, schválnosťami alebo iným hrubým správaním.

Výbor bol vytvorený na svojom konštitutívnom zasadnutí v roku 2011. Výbor **plní funkciu konzultatívneho orgánu** vo veciach rodovej rovnosti v zmysle Ústavy Slovenskej republiky.

Výbor najmä:

a) **dáva Rade podnety** na zvýšenie úrovne podpory, ochrany a dodržiavania práva na rovnaké zaobchádzanie z dôvodu pohlavia a rodu v súlade s Ústavou Slovenskej republiky, medzinárodnými záväzkami Slovenskej republiky a jej záväzkami vyplývajúcimi z členstva v Európskej únii, zákonmi a ďalšími všeobecne záväznými právnymi predpismi;

b) **podieľa sa na vypracovaní správ** pre kontrolné mechanizmy medzinárodných zmlúv o ľudských právach a právach na rovnaké zaobchádzanie z hľadiska pohlavia a rodu;

c) **spracúva pre radu návrhy** čiastkových a systémových **opatrení** pre zlepšenie dodržiavania ľudských práv a práv na rovnaké zaobchádzanie z hľadiska pohlavia a rodu;

d) **spracúva** pre radu **rodové analýzy** a návrhy stanovísk, a uznesení k návrhom zákonov, všeobecne záväzných právnych predpisov, ako aj vládnych, rezortných a ďalších opatrení nelegislatívnej povahy, ktoré môžu mať dosah na ochranu alebo dodržiavanie práv na rovnaké zaobchádzanie z hľadiska pohlavia a rodu;

e) **monitoruje plnenie** stratégií a akčných plánov v oblasti rodovej rovnosti a v prípade potreby poskytuje odborné zázemie pre ich implementáciu;

f) v oblasti práv na rovnaké zaobchádzanie z hľadiska pohlavia a rodu vystupuje ako **medzirezortný orgán** a spolupracuje s ministerstvami a inými ústrednými orgánmi štátnej správy, sociálnymi partnermi, obcami, vyššími územnými celkami, orgánmi miestnej štátnej správy, mimovládny nezávislými organizáciami, vedeckými pracoviskami a akademickými inštitúciami;

g) každoročne v spolupráci s odborom rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, Inštitútom pre výskum práce a rodiny a Slovenským národným strediskom pre ľudské práva, orgánmi inšpekcie práce **vypracúva hodnotiacu správu o stave rodovej rovnosti na Slovensku**, ktorú predkladá Rade (Výbor pre rodovú rovnosť, 2019).

Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí

V rámci organizačnej štruktúry Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR figuruje odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí. Odbor **je podriadený priamo ministrovi práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky** a plní viaceré dôležité funkcie. V prvom rade sa odbor zaoberá tvorbou štátnej politiky v oblasti rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí. Odbor v rámci svojej činnosti okrem iného **spracúva strategické a koncepčné materiály** súvisiace s rodovou rovnosťou a rovnosťou príležitostí. Do zodpovednosti odboru spadá aj riešenie problematiky prevencie a eliminácie násillia páchaného na ženách.

Od roku 2008 plní **funkciu koordinátora horizontálnych princípov nediskriminácia a rovnosť mužov a žien**. Koordinuje a kreje štátnu politiku v predmetnej oblasti, ako aj na úrovni medzinárodnej spolupráce, napríklad usmerňovaním implementácie príslušných právnych predpisov EÚ, smerníc Európskeho parlamentu a Rady, koordináciou medzinárodných a národných projektov z oblasti rodovej rovnosti alebo zastupovaním SR v medzinárodných komisiách a inštitúciách k otázkam rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí. (Náplň práce odboru, 2019)

Koordináčno-metodické centrum pre rodovo podmienené a domáce násillie

Koordináčno-metodické centrum pre rodovo podmienené a domáce násillie je zriadené v rámci Inštitútu pre výskum práce a rodiny. Svoje úlohy plní **prierezovo cez všetky relevantné rezorty**.

Cieľom centra je **vytvoriť, implementovať a koordinovať komplexnú celoštátnu politiku** pre oblasť prevencie a eliminácie rodovo podmieneného a domáceho násillia. V rámci centra je vytvorený expertný tím zodpovedný za odbornú koordináciu a supervíziu systémovej prevencie a intervencie na podporu obetí a poskytovania služieb v oblasti násillia páchaného na ženách a domáceho násillia.

Centrum zabezpečuje **odbornú koordináciu aktivít prostredníctvom metodických usmernení** pre poskytovanie služieb v oblasti primárnej prevencie ako i eliminácie násillia páchaného na ženách a deťoch, vytvára podmienky pre multiinštitucionálnu spoluprácu pomáhajúcich profesií, zabezpečuje

system vzdelávania týchto profesií a uskutočňuje výskum a monitoring .

Centrum **napĺňa požiadavku Dohovoru Rady Európy** o predchádzaní násiliu na ženách a domácomu násiliu a o boji proti nemu v zmysle čl. 10, na základe ktorého je potrebné ustanoviť alebo zriadiť na národnej úrovni jeden alebo viac oficiálnych orgánov zodpovedných za koordináciu, implementáciu, dohľad, vyhodnocovanie politiky a opatrení pre predchádzanie všetkým formám násilia a boj proti nemu, ktoré pokrýva tento dohovor. (Koordinačno-metodické centrum pre rodovo podmienené a domáce násilie, 2019).

Expertná skupina pre elimináciu násilia na ženách

Je zriadená pri Rade vlády pre prevenciu kriminality. Expertná skupina sa v rámci svojej činnosti zameriava najmä na úlohy spojené so **zvýšením úrovne prevencie a eliminácie násilia** na ženách a v rodinách v súlade s medzinárodnými záväzkami Slovenskej republiky a jej záväzkami vyplývajúcimi z členstva v Európskej únii, zákonmi a ďalšími všeobecne záväznými právnymi predpismi.

Expertná skupina vo vzťahu k odseku 1 plní najmä nasledujúce úlohy:

a) **dáva rade podnety** na čiastkové a systémové opatrenia pre zvýšenie úrovne prevencie a eliminácie násilia na ženách a v rodinách;

b) **posudzuje prípravu a spolupodieľa sa na príprave ratifikácie** Dohovoru Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácomu násiliu a o boji proti nim;

c) **monitoruje plnenie** stratégií a akčných plánov v oblasti prevencie a eliminácie násilia na ženách a v rodinách a v prípade potreby poskytuje odborné zázemie pre ich implementáciu;

d) **podieľa sa na vypracovaní správ** pre kontrolné mechanizmy medzinárodných zmlúv v oblasti násilia na ženách a v rodinách;

e) **posudzuje z podnetu rady** materiály a návrhy týkajúce sa prevencie kriminality na ženách a v rodinách a spracúva pre radu správy, analýzy a návrhy stanovísk a uznesení k návrhom zákonov, všeobecne záväzných právnych predpisov, ako aj vládnych, rezortných a ďalších opatrení nelegislatívnej povahy, ktoré môžu mať dosah na prevenciu a elimináciu násilia na ženách a v rodinách;

f) **poskytuje rade pomoc** pri vypracovaní preventívnych programov a projektov, pri ich realizácii a vyhodnocovaní ich účinnosti.

V rámci **iniciatívnej funkcie predkladá** návrhy na aktivity v oblasti prevencie a eliminácie násilia na ženách a v rodinách; prípravu legislatívnych opatrení; zriaďovanie a činnosť komisií a koordinátorov prevencie pri orgánoch miestnej štátnej správy a samosprávy.

V rámci **informačnej funkcie prezentuje** výmenu informácií o prevencii; navrhované opatrenia na eliminovanie spoločensky negatívnych javov a stereotypov šírených najmä v médiách; dobré príklady formou konferencií, stretnutí s obyvateľmi ako aj prostredníctvom internetovej stránky Rady vlády Slovenskej republiky pre prevenciu kriminality (Štatút Expertnej skupiny pre elimináciu násilia na ženách a v rodinách, 2019).

Záver

Zásada rovnakého zaobchádzania a nediskriminácie patrí medzi základné zásady únievého práva. Táto zásada vyžaduje, aby sa v porovnateľných situáciách nezaobchádzalo rozdielne a aby sa v rozdielnych situáciách nezaobchádzalo rovnako, pokiaľ takéto zaobchádzanie nie je objektívne odôvodnené. Diskrimináciu ako hlavný faktor rodových rozdielov si vďaka silnému vplyvu ženského hnutia osvojila aj Európska únia a Slovenská republika. Opatrenia na európskej i národnej úrovni postupne smerujú k vytvoreniu spravodlivejšej a rovnocennejšej spoločnosti.

O potrebe zvýšenia noriem ochrany obetí, osobitne žien ohrozených násilím v intímnych vzťahoch a v súvislosti s trestným konaním nie je pochyb. Vyššie uvedené nástroje sú jednými z mnohých možných a požadovaných krokov v tomto smere. Ochrana obetí by sa mala stať podstatným prvkom

fungovania najmä súdnych orgánov a orgánov činných v trestnom konaní tak na národnej ako aj európskej úrovni. Správnou implementáciou európskeho práva môžu členské štáty preukazovať svojim občanom, že nové zavedené normy prinášajú želané efekty a deklarovaným a garantovaným právam je v členských štátoch poskytovaná efektívna ochrana. Odstraňovanie rodových rozdielov, najmä so zameraním na trh práce a prípravu naň, efektívne vzdelávanie a primeraná prevencia pred rodovo podmieneným násilím je kľúčovou úlohou aj pre Slovensko.

Hlavné myšlienky:

Násilie je jednou z najzávažnejších foriem diskriminácie a porušovania ľudských práv a agendy prevencie diskriminácie a rodovo podmieneného násillia sú vnútorne späté. Právne garantovaná rovnosť a nediskriminácia vytvára predpoklady pre akceptujúcu spoločenskú atmosféru a elimináciu násillia na ženách.

V Európskej únii je legislatíva tvorená zakladateľskými zmluvami, ktoré sú súčasťou tzv. primárneho práva Európskej únie a právom sekundárnym. Nariadenia a smernice Európskeho parlamentu upravujúce práva obetí násilných činov a ochranné opatrenia ukladané v záujme týchto osôb a ich rodinných príslušníkov patria vo svete k najpokrokovejším.

Najzásadnejšou medzinárodnou zmluvou k ochrane žien pred násilím je Dohovor Rady Európy o predchádzaní násilliu na ženách a domácemu násilliu a o boji proti nemu.

Slovenská republika transponovala kľúčové smernice Európskej únie pre obeť násilných trestných činov a zvýšila tak aj stupeň ochrany žien ohrozených násilím v blízkych vzťahoch. Prijatím národnej legislatívy sa implementuje právo na poskytnutie odbornej pomoci a zaviedol sa mechanizmus akreditácie špecializovaných organizácií poskytujúcich pomoc obetiam násillia.

Literatúra k prehĺbeniu štúdia:

- JÁNOŠÍKOVÁ, M. 2019. Repetitórium práva Európskej Únie. Druhé prepracované vydanie. Bratislava: IURIS LIBRI, 125s., ISBN 978-80-89635-41-2.
- MAGUROVÁ, H., MAGUROVÁ, Z. Prínos ľudskoprávných dokumentov a dohovorov k riešeniu problematiky násillia páchaného na ženách. Prehľadová štúdia. Bratislava: Možnosť voľby, 2018. Dostupné [online] na http://moznostvolby.sk/wp-content/uploads/2019/01/%C4%BDP%20dohovory_nasilie_final.pdf
- MAGUROVÁ, Z., MAGUROVÁ, H. Ochrana obetí rodovo podmieneného násillia páchaného na ženách = Protection of victims of gender based violence against women. Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva, 2017, roč. 100, č. 6, s. 622-635. ISSN 0032-6984.
- MESOCHORITISOVÁ, Adriana: Otázky a odpovede o Istanbulskom dohovore. Bratislava: Možnosť voľby. Dostupné [online] na <http://moznostvolby.sk/otazky-a-odpovede-o-istanbulskom-dohovore/>.

Zoznam bibliografických odkazov:

- Amsterdamská zmluva. [online]. [cit.2019-10-12]. Dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/sk/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-amsterdam>
- Banka informácií o CEDAW-e. [online]. [cit.2019-10-30]. Dostupné na: <http://moznostvolby.sk/banka-informacii-o-cedawe/CEDAW>. Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie voči ženám. [online]. [cit. 2019-10-23]. Dostupné na: <https://www.gender.gov.sk/aktivity/temy/zakladne-pojmy/cedaw/>
- Členské štáty by mali urýchlene ratifikovať Istanbulský dohovor, tvrdia poslanci, Tlačová správa, Plenárne zasadnutie 2018 [online] [cit. 26.11.2019] Dostupné na internete: <https://www.europarl.europa.eu/news/sk/press-room/20180309IPR99425/clenske-staty-by-mali-urychlene-ratifikovat-istanbulsky-dohovor-tvrdia-poslanci>
- Čo je Istanbulský dohovor? [online]. [cit. 2019-11-02]. Dostupné na: <http://www.aspekt.sk/content/aspektin/co-je-istanbulsky-dohovor>
- DOBROVIČOVÁ, G. Vybrané otázky recentných prameňov práva v Slovenskej republike. Košice: Univerzita P.J. Šafárika v Košiciach, 2004. 124 s. ISBN 80-7097-575-X.
- DOBROVIČOVÁ, G. Vplyv medzinárodného práva a európskeho práva na právny poriadok Slovenskej republiky. 2007. Košice. ISBN: 9788089089673.
- Dohovor Rady Európy o predchádzaní násilliu na ženách a domácemu násilliu a o boji proti nemu, v Bruseli 4. 3. 2016

COM(2016) 109 final, ANNEX 1 [online] [cit. 13.10.2019] Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/SK/1-2016-109-SK-F1-1-ANNEX-1.PDF>

Dôvodová správa k zákonu č. 274/2017 Z. z. o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov [online] [cit. 01.01.2018]. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=6488>

Európska komisia. Stop násiliu páchanému na ženách [online] [cit. 25.11.2019]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/slovakia/news/stop_violence_against_women_sk

Európsky ochranný príkaz – podpora pre obeť trestných činov v celej EÚ. [online] 2016 [cit. 28.10.2019] Dostupné na internete: http://publications.europa.eu/resource/cellar/730418ec-5c86-452c-b82e-cb46882b8c23.0022.02/DOC_2

Európsky pakt pre rodovú rovnosť – plné znenie. [online]. [cit. 2019-11-02]. Dostupné na: <https://www.gender.gov.sk/dokumenty/europska-komisia/europsky-pakt-pre-rodovu-rovnost-2011-2020/europsky-pakt-pre-rodovu-rovnost-plne-znenie/>

Európa podľa von der Leyen: Istanbulskej dohody aj európska minimálna mzda [online]. [cit. 2019-11-22]. Dostupné na <https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/news/europa-podla-von-der-leyen-istanbulsky-dohovor-aj-europska-minimalna-mzda/>.

GABRIŽOVÁ, Z. Rodovo podmienené násilie je pre novú Komisiu témou. [online]. [cit. 28.10.2019] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/rodova-rovnost/news/rodovo-podmienene-nasilie-je-pre-novu-komisiu-temou/>

HOSCHEKOVÁ, D. 2004. Vnímanie postavenia žien v Európe. In: Lasicová, J. (ed.) 2004. Sféry ženy. Právne, politické, ekonomické vedy. Banská Bystrica: UMB, Sociologický ústav AVČR, 135-143; ISBN 80-8083-001-0.

CHALUPKOVÁ, P. 2016. Amsterdamská zmluva. [on-line]. [cit. 2019-10-29]. Dostupné na: <https://slovensko.hnonline.sk/804892-amsterdamska-zmluva>

Charta organizácie spojených národov [online]. [cit.2019-10-30]. Dostupné na: <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/charta-organizace-spojnych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>

Judikatura EÚ, [online] [cit. 23.11.2019]. Dostupné na internete: https://e-justice.europa.eu/content_eu_case_law-12-sk.do

July infringements package: key decisions. Infringement decisions, [online] 2019 [cit. 18.10.2019] Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/INF_19_4251

Koordináčno-metodické centrum pre rodovo podmienené a domáce násilie, [online]. [cit 2019-10-15]. Dostupné na: <https://www.gender.gov.sk/aktivity/projekty/koordinacno-metodicke-centrum-pre-rodovo-podmienene-a-domace-nasilie/>

Lebo na živote žien záleží. Otázky a odpovede o Istanbulskej dohovore. [online]. [cit. 2019-11-28] Dostupné na: <https://moznostvolby.sk/wp-content/themes/moznost/otazky-a-odpovede-o-istanbulskom-dohovore/otazky%20a%20odpovede%20o%20istanbulskom%20dohovore%20a%20stiahnutie.pdf>

Právo členského štátu- Slovensko. Inštitucionálny rámec. [online]. [cit. 2019-10-23]. Dostupné na: https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-sk-maximizeMS-sk.do?member=1

KARAS, V.- KRÁLIK, A., 2004. Európske právo. Bratislava: Iura Edition. 434s. ISBN 8080780013

KLIMEK, L. Domáce násilie v dokumentoch Organizácie Spojených národov; Justičná revue, 70, 2018, č. 4, s. 454 – 461.

KLIMEK, L.: Domáce násilie v dokumentoch Európskej únie. Justičná revue, 70, 2018a, č. 5, s. 597 – 617.

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach. [online]. [cit. 2019-10-21]. Dostupné na: <http://diskriminacia.sk/medzinarodne-dokumenty/dokumenty-osn/>

Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach. [online]. [cit. 2019-10-23]. Dostupné na: <https://www.amnesty.sk/wp-content/uploads/2012/01/Medzin%C3%A1rodn%C3%BD-pakt-o-hospod%C3%A1rskych-soci%C3%A1lnych-a-kult%C3%BArnych-pr%C3%A1vach.pdf>

Náplň práce odboru. [online]. [cit. 2019-10-17]. Dostupné na: [https://www.gender.gov.sk/sample-page/vybor-pre-rodovu-rovnost/NOVOTNÝ, P. 2007. Čo sú Rímske zmluvy. \[online\]. \[cit. 2019-10-29\]. Dostupné na: <https://slovensko.hnonline.sk/163093-co-su-rimske-zmluvy>](https://www.gender.gov.sk/sample-page/vybor-pre-rodovu-rovnost/NOVOTNÝ, P. 2007. Čo sú Rímske zmluvy. [online]. [cit. 2019-10-29]. Dostupné na: https://slovensko.hnonline.sk/163093-co-su-rimske-zmluvy)

Parížska zmluva. [online]. [cit. 2019-10-22]. Dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/sk/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-paris>

Právo členského štátu – Slovensko - Pramene práva, 2019 [online] 2019 [cit. 24.11.2019]. Dostupné na internete: https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-sk-maximizeMS-sk.do?member=1

Ratifikácia Istanbulskej dohody na Slovensku. [online]. [cit. 2019-11-02]. Dostupné na: <http://www.aspekt.sk/content/aspectin/ratifikacia-istanbulskeho-dohovoru-na-slovensku>

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2019/29 EÚ z 25. októbra 2012, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov a ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2001/220/SVV. [online]. [cit. 2019-09-25]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=sk>

Stop násiliu páchanému na ženách [online]. [cit.2019-11-22] https://ec.europa.eu/slovakia/news/stop_violence_against_women_sk

Súdny dvor Európskej únie. Všeobecná prezentácia [online] [cit. 28.11.2019]. Dostupné na internete: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_6999/sk/

Štatút Expertnej skupiny pre elimináciu násilia na ženách a v rodinách. [online]. [cit. 2019-10-12]. Dostupné na: <https://www.gender.gov.sk/sample-page/exp-skupina-pre-nasilie-na-zenach/>

Uplatňovanie hľadiska rodovej rovnosti v Európskom parlamente.
Výbor pre práva žien a rodovú rovnosť
PE627.865

Uznesenie Európskeho parlamentu z 15. januára 2019 o uplatňovaní hľadiska rodovej rovnosti v Európskom parlamente (2018/2162(INI)). [online]. [cit. 2019-10-25]. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0010_SK.html

Úradný vestník EÚ, C 285 E, 21.10.2010, zväzok 53. [online]. [cit. 18.10.2019] Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2010:285E:FULL&from=PL>

Violence against women: Council of Europe reaction to developments in the Slovak Republic, [online]. [cit. 2.12.2019] Dostupné na internete: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/-/violence-against-women-council-of-europe-reaction-to-developments-in-the-slovak-republic>

Výbor pre rodovú rovnosť. [online]. [cit. 2019-10-26]. Dostupné na: <https://www.gender.gov.sk/sample-page/vybor-pre-rodovu-rovnost/>

Náplň práce odboru. [online]. [cit.2019-10-22]. Dostupné na: <https://www.gender.gov.sk/sample-page/odbor-rodovej-rovnosti-a-rovnosti-prilezitosti/napln-prace-odboru/>

Štatút Expertnej skupiny pre elimináciu násilia na ženách a v rodinách. [online]. [cit. 2019-10-12]. Dostupné na: <https://www.gender.gov.sk/sample-page/exp-skupina-pre-nasilie-na-zenach/>

WHITE, N. D. 2002. The United Nations System: Towards International Justice. London: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2002. 330 s. ISBN 1-58826-070-4.

ZÁHORA, J. Zákon o obetiach trestných činov – komentár. Bratislava: Wolters Kluwer. 2018, 416 s. ISBN 978-80-8168-850-8

Zmluva o Európskej únii (ZEU) / Maastrichtská zmluva. [online]. [cit.2019-10-22]. Dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/sk/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty>

Zmluva z Nice. [online]. [cit. 2019-09-30]. Dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/sk/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-nice>

Zmluva z Nice. [online]. [cit. 2019-09-30]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/EU/Doc/zmluva-z-nice.pdf>

Zmluvy EÚ, 2019 [online]. [cit. 28.11.2019]. Dostupné na internete: <https://www.gender.gov.sk/dokumenty/europska-komisia/zmluvy-eu-o-rovnosti/>

ZZŽ ASPEKT. [online]. [cit. 2019-10-15]. Dostupné na: <http://www.aspekt.sk/content/zzz-aspekt>

Živena, spolok slovenských žien. O nás. [online]. [cit. 2019-10-28] Dostupné na: https://zivena.net/?page_id=67

5. VÝSKYT NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH V INTÍMNYCH PARTNERSKÝCH VZŤAHOCH

Ivana LESSNER LIŠTIAKOVÁ

V tejto kapitole sa budeme venovať prehľadu štatistík o výskyte násilia páchaného mužmi na ženách v intímnych partnerských vzťahoch v celosvetovom meradle, v Európe a špecificky na Slovensku. Štatistiky predstavíme v kontexte násilia ako rodovo podmieneného problému, vyskytujúceho sa naprieč socioekonomickými vrstvami, avšak vyskytujúceho sa vo väčšej miere v krajinách s výraznou rodovou nerovnosťou. V kapitole poukazujeme aj na fakt, ktorý zo štatistík vyplýva, a to že psychické násilie sa v intímnych partnerských vzťahoch vyskytuje v oveľa väčšej miere než fyzické a sexuálne násilie, ktoré je však častejšie v prieskumoch zaznamenávané.

Existuje mnoho rôznych štatistík s odlišnými údajmi miery výskytu násilia. Porovnateľnosť dát ohľadne miery násilia páchaného na ženách v intímnych partnerských vzťahoch ovplyvňujú viaceré metodologické faktory (Krug et al., 2002), medzi ktoré patria:

- definícia násilia – rozlišovanie medzi fyzickým, sexuálnym a psychologickým násilím alebo ich spájanie do jednej kategórie,
- odlišné určenie časového rámca – skúsenosť s násilím za posledný rok, päť rokov alebo kedykoľvek počas života,
- odlišnosti vo výbere respondentiek – napríklad iné vekové ohraničenie, zahrnutie žien, ktoré sú vydaté alebo žijú v partnerstve, zahrnutie žien, ktoré v minulosti boli vo vzťahu, a pod.,
- ochota participantiek otvorene a úprimne hovoriť o násilných incidentoch, ako aj
- zdroj dát vo výskumných štúdiách – menšie hĺbkové štúdie, populačné prieskumy, národné alebo nadnárodné štúdie.

Súčasná snaha výskumníčov a výskumníkov o konsenzus v dokumentácii prevalencie vystavenia žien násiliu v partnerských vzťahoch dospela k tzv. zlatému štandardu, ktorý ako výskumné metódy zberu dát zahŕňa individuálne rozhovory so ženami v súkromí, pričom sú ženám kladené priame špecifické otázky ohľadne ich skúseností s násilnými činmi vrátane faciek, úderov, kopancov, použitia zbraní a násilného alebo núteného sexu (Garcia-Moreno et al., 2005 citovaní podľa Devries et al., 2013). Avšak v súčasnosti dostupné dáta boli získané rôznymi metodologickými postupmi, a preto je ich potrebné aj v tomto kontexte interpretovať.

Štatistiky miery výskytu násilia v intímnych partnerských vzťahoch sú ovplyvnené rozličnými faktormi, preto sa čísla môžu výrazne líšiť v závislosti napríklad od definície násilia. Avšak napriek týmto odchýlkam, kvantitatívne ukazovatele jednoznačne potvrdzujú niekoľko faktov, či trendov:

Násilie v intímnych partnerských vzťahoch je problémom rodovej nerovnosti.

- Násilie v intímnych partnerských vzťahoch sa vyskytuje naprieč geografickými regiónmi, socioekonomickými vrstvami, rasami a kultúrami.
- Výskyt násilia v intímnych partnerských vzťahoch zhoršujú iné sociálne problémy, ako chudoba a nízka vzdelanostná úroveň žien, ktoré prehľbujú nerovnosť mužov a žien.
- Miera psychického násilia je vyššia než miera fyzického a sexuálneho násilia, napriek tomu, že je menej často zaznamenávané v štatistikách, či výskumoch.
- Miera nahláseného násilia je oveľa nižšia než jeho výskyt.
- Prevencia znižuje mieru výskytu násilia v intímnych partnerských vzťahoch.

5.1 Násilie na ženách v intímnych partnerských vzťahoch ako problém rodovej nerovnosti

Násilie páchané na ženách v intímnych partnerských vzťahoch je celosvetovo rozšírený problém a predstavuje jeden z faktorov reprezentujúci nerovnosť žien a mužov v spoločnosti. Zároveň ide o globálny problém zneužívania ľudských práv ohrozujúci verejné zdravie (Harvey et al., 2007). WHO (2013) odhaduje, že celosvetovo 30% žien zažilo násilie v partnerských vzťahoch. OSN hovorí o 35%-nom výskyte násilia páchaného na ženách (UN Women, 2015).

OSN (UN Women, 2018) uvádza, že 35% žien zažilo vo svojom živote násilie zo strany mužov mimo partnerského vzťahu a až 70% žien má skúsenosť s násilím v intímnom partnerskom vzťahu. Celosvetovo je násilie v intímnom partnerskom vzťahu hlavnou príčinou úmrtia žien zabitím (Stöckl et al., 2013 citovaní podľa Devries et al., 2013). OSN odhaduje, že 600 miliónov žien žije v krajinách, kde sa domáce násilie nepovažuje za trestný čin (Turquet et al., 2013 citovaní podľa Devries et al., 2013, s. 2).

5.2 Násilie na ženách v intímnych partnerských vzťahoch ako celosvetový problém

Podľa odhadov amerického prieskumu (Breiding et al., 2014) 32% žien a 28% mužov zažíva fyzické násilie, 16% žien a 7% mužov zažíva sexuálne násilie a 47% žien a 47% mužov zažíva psychické násilie. 20% žien a 5% mužov, ktorí prežili násilie v partnerskom vzťahu, trpia symptómami posttraumatickej stresovej poruchy. Podrobnejšie údaje z iného, tiež amerického výskumu (Smith et al., 2017) hovoria, že 22,3% žien a 14% mužov zažilo vážne fyzické násilie. O výskyte sexuálneho násilia odhadujú, že 8,8% žien a 0,5% mužov zažilo znásilnenie v partnerskom vzťahu, 15,8% žien a 9,5% mužov zažilo inú formu sexuálneho násilia. Prenasledovanie partnerom zažilo 9,2% žien a 2,5% mužov.

Vo Veľkej Británii miera násilia (za posledných 12 mesiacov) v intímnom partnerskom vzťahu vzrástla z 6% žien a 4% mužov (Britton, 2012) na 8,2% žien a 4% mužov (Office for National Statistics, 2016). Fyzické násilie zažíva počas svojho života 24% žien a 12% mužov, so sexuálnym násilím má skúsenosť 19% žien a 2% mužov, emocionálne a ekonomické násilie počas svojho života zažíva 57% žien a 46% mužov (Britton, 2012). Podľa údajov z roku 2015 násilie v partnerskom vzťahu zažíva 27,1% žien a 13,2% mužov (Office for National Statistics, 2016). Prevalencia násilia mužov na ženách v intímnych partnerských vzťahoch je celkovo vyššia než v populácii mužov. Najvýraznejšie rozdiely sú v miere sexuálneho násilia.

Násilie v partnerských vzťahoch sa vyskytuje naprieč socioekonomickými, náboženskými a kultúrnymi skupinami (WHO, 2012). Miera fyzického a sexuálneho násilia (je vysoká nielen v krajinách s nízkym príjmom, ako ich rozdelenie uvádza Svetová Banka (2014), (Rwanda, DR Kongo, Etiópia), ale aj v krajinách s nižším stredným príjmom (Bangladéš, Tadžikistan) a vyšším stredným príjmom (Peru) (Tabuľka 1).

	Fyzické násilie			Sexuálne násilie		
	Krajina	%	Rok	Krajina	%	Rok
Najvyššia miera násilia	Bangladéš	64,6	2011	Etiópia	58,6	2002
	Peru	61,0	2001	Bangladéš	49,7	2003
	DR Kongo	56,9	2007	Peru	46,7	2001
	Rwanda	55,6	2010	Tadžikistan	42,5	2005

Najnižšia miera násilia	Grécko	3,6	2003	Austrália	1,0	1996
	Gruzínsko	4,5	2010	Singapore	1,2	2009
	Singapore	5,7	2009	Burkina Faso	1,5	2010
	Kanada	7,0	2004	Gruzínsko	1,7	2010
	Austrália	7,6	1996	Rumunsko	2,5	2008

Tabuľka 1 Krajiny s najvyššou a najnižšou mierou fyzického a sexuálneho násilia páchaného mužmi na ženách v intímnych partnerských vzťahoch (UN, 2015b)

V krajinách Európy zahrnutých v prieskume EU FRA (citované podľa UN Women, 2015, s. 150) ženy zažívajú fyzické alebo sexuálne násilie v intímnych vzťahoch v nižšej miere v Rakúsku, Chorvátsku, Poľsku, Slovinsku a Španielsku (13%). Miera výskytu násilia je najvyššia v Dánsku a Lotyšsku (32%), avšak celkovo viac než v polovici skúmaných krajín bola miera výskytu násilia počas života vyššia než 20%. Bodnárová et al. (2008) realizovali výskum na reprezentatívnej vzorke 827 žien vo veku 18 až 65 rokov. Výsledky ukázali, že 15% žien zažilo aspoň raz od svojho súčasného partnera akt fyzického násilia. Opakovane sa násilie vyskytovalo v 11,4% vzťahov a jednorazovo sa násilie vyskytlo v 3,3% vzťahov. Autorky teda poukazujú na fakt, že ak sa fyzické násilie v intímnom vzťahu vyskytuje, má tendenciu sa opakovať. Pri pohľade na vzťahy s bývalými partnermi, až 39,5% žien v nich zažilo fyzické násilie.

Holubová (2014, s. 28) uvádza, že na Slovensku realizovala agentúra FRA výskum formou štandardizovaných rozhovorov s 1 512 ženami vo veku 18 až 74 rokov. Výsledky hovoria, že 34% žien zažíva počas svojho života fyzické alebo sexuálne násilie zo strany svojho partnera alebo inej osoby. Pri podrobnejšom prehľade, išlo o 12% žien, ktoré zažili násilie zo strany súčasného partnera, 26% žien zo strany bývalého partnera, 23% žien zo strany súčasného a/alebo bývalého partnera, 22% žien zo strany niekoho iného a 34% žien zo strany partnera a/alebo niekoho iného. Čo sa týka sexuálneho násilia, zo strany súčasného partnera malo skúsenosť so skutkami sexuálneho násilia 9% žien (6% žien opakovane a 3% jednorazovo). Zo strany bývalého partnera to bolo 25,7% (19,1% opakovane a 6,6% jednorazovo).

Pri skúmaní výskytu násilných incidentov počas posledného roka (údaj z roku 2014 podľa UN, 2015b) patrilo Slovensko ku krajinám s najvyššou mierou násilia (6%), popri Belgicku, Rumunsku, Bulharsku a Grécku. Pre porovnanie uvádzame podrobnejšie údaje o výskyte fyzického a sexuálneho násilia na Slovensku a v Českej republike (Tabuľka 2).

Násilie páchané na ženách v partnerských vzťahoch	Slovensko	Česká republika
Fyzické násilie niekedy počas života	22%	19%
Fyzické násilie za posledný rok	6%	4%
Sexuálne násilie niekedy počas života	9%	7%
Sexuálne násilie za posledný rok	2%	1%

Tabuľka 2 Miera násilia páchaného na ženách v partnerských vzťahoch na Slovensku a v Českej republike v roku 2014 (UN, 2015b)

Podľa Holubovej (2014, s. 29) na Slovensku za daný skúmaný rok zažilo 7% žien násilie zo strany súčasného partnera, 2% žien zo strany bývalého partnera, 6% zo strany súčasného a/alebo bývalého partnera, 5% zo strany niekoho iného a 10% zo strany partnera a/alebo niekoho iného.

5.3 Násilie na ženách v intímnych partnerských vzťahoch ako socioekonomický problém

Miera násillia páchaného na ženách v intímnych partnerských vzťahoch odráža situáciu nerovnosti v danej krajine, či kultúre. Na jednej strane vysoká miera zaznamenaného násillia znamená vysokú mieru nerovnosti mužov a žien. Dokladajú to porovnania štatistik z rôznych regiónov (WHO, 2012), z ktorých vyplýva, že výskyt násillia v intímnych partnerských vzťahoch je vyšší v ekonomicky menej rozvinutých krajinách:

- 23,2% v krajinách s vyšším príjmom,
- 24,6% v regióne západného Tichomorja,
- 37,0% vo východnom Stredozemí a
- 37,7% v krajinách juhovýchodnej Ázie.

Podrobnejší prehľad 141 štúdií z 81 krajín (Devries et al., 2013) preukázal, že 30% žien celosvetovo zažilo počas svojho života fyzické alebo sexuálne násillie v partnerskom vzťahu (údaj z roku 2010) s rôznou prevalenciou v rôznych regiónoch (Tabuľka 3). Výrazne najvyššia miera násillia (66%) bola zaznamenaná v oblasti strednej subsaharskej oblasti Afriky. Najnižšia miera v rozvinutých krajinách s vyšším príjmom (Východná Ázia, Západná Európa, Severná Amerika).

Región	Miera výskytu násillia v %
Ázia, východ	16,30
Európa, západ	19,30
Severná Amerika, vysoký príjem	21,32
Ázia, stred	22,89
Latinská Amerika, juh	23,68
Európa, východ	26,13
Karibik	27,09
Latinská Amerika, trópy	27,43
Európa, stred	27,85
Ázia, juhovýchod	27,99
Austrália a priľahlé oblasti	28,29
Ázia, Tichomorje, vysoký príjem	28,45
Latinská Amerika, stred	29,51
Subsaharská Afrika, juh	29,67
Oceánia	35,27
Severná Afrika a Stredný Východ	35,38
Subsaharská Afrika, východ	38,83
Latinská Amerika, Andy	40,63
Ázia, juh	41,73
Subsaharská Afrika, západ	41,75
Subsaharská Afrika, stred	65,64

Tabuľka 3 Výskyt násillia páchaného na ženách v partnerských vzťahoch aspoň raz počas ich života (prebraté z Devries et al., 2013, s. 3)

Problémom je, že pretrvávajúce násilie vo vzťahoch nerovnosť mužov a žien v spoločnosti naďalej udržiava a prehĺbuje. Ako i opačne, násilie je dôsledkom i príčinou nerovnosti. Na odstránenie násilia z partnerských vzťahov je potrebné podporovať rovnosť ekonomických práv, ako je rovnosť miezd, rovnosť možností participácie v spoločnosti a vo vzdelávaní. Krajiny subsaharskej Afriky, v ktorých je zaznamenaná vysoká miera násilia, patria ku krajinám s vysokou mierou chudoby, rapidným rastom populácie, vysokou mierou úmrtnosti pri pôrode. Tiež ide o krajiny s vysokou mierou detských sobášov a mladých matiek. V piatich krajinách subsaharskej strednej Afriky (Niger, Chad, Mali, Guinea a Burkina Faso) a v Bangladéši sa viac než polovica žien vydáva pred dovŕšením 18. roku života (The World Bank Group, 2018).

Vzdelávanie žien bolo identifikované ako kľúčová stratégia v prekonávaní chudoby a rodovej nerovnosti. Údaje z roku 1998 z Južnej Afriky vypovedali o tom, že 20% žien zažilo situáciu, že muž nepodporoval rodinu finančne, pričom míňal peniaze na iné výdaje (ICF International, 2014 citované podľa UN, 2015, s. 153). Podobná situácia ohľadne ekonomického násilia je aj v iných krajinách s nižším príjmom. Napríklad v Mexiku zažíva ekonomické násilie v partnerskom vzťahu štvrtina žien (Instituto Nacional de Estadística y Geografía, 2011 citované podľa UN, 2015, s. 153), vo Vietname 4% mužov zobrali ženám ich príjem alebo našetrené peniaze, 7% im odmietlo dať peniaze (Viet Nam General Statistics Office, 2010 citované podľa UN, 2015, s. 153).

Z globálneho hľadiska je teda nevyhnutné smerovanie krajín k napĺňaniu OSN cieľov udržateľného rozvoja, v prípade násilia páchaného na ženách všeobecne, ale i v partnerských vzťahoch najmä cieľ číslo 5 Rodová rovnosť (UN, 2015c). Fulu et al. (2014) poukázali na fakt, že násilie páchané na ženách predstavuje jednu zo základných bariér odstránenia chudoby (Cieľ č. 1 udržateľného rozvoja, UN, 2015c) a budovania mieru (Cieľ č. 16, UN, 2015c). Celosvetovo však naďalej prevláda patriarchálne usporiadanie spoločnosti⁹, ktoré upevňuje moc mužov nad ženami v myslení, formálnych aj v intímnych vzťahoch. Avšak na rozdiel od krajín západného sveta, ktoré smerujú k vytváraniu podmienok rovnosti, v mnohých krajinách je náročné potrebné zmeny uskutočniť kvôli hlboko zakoreneným kultúrne a nábožensky podmieneným presvedčeniam. Pri analýze celosvetových štatistík je teda potrebné brať do úvahy aj kultúrno-spoločenské hľadisko, ktoré viac než výskyt samotného násilia ovplyvňuje najmä mieru nahláseného násilia páchaného na ženách.

Na Slovensku je viditeľný podobný trend. Bodnárová et al. (2008) sledovali pokles výskytu fyzického násilia v roku 2008 v porovnaní s rokom 2002, avšak miera skutkov fyzickej agresie zo strany intímneho partnera bola aj v roku 2008 podobná u žien s nižším vzdelaním / socioekonomickým statusom. V prípade sexuálneho násilia sa jeho výskyt v intímnych partnerských vzťahoch znížil zo 16% na 8,6%, ale u žien s nižším vzdelaním len na 15% (teda len o 1%). Platilo to aj v prípade psychického násilia, ktoré od roku 2002 pokleslo zo 46,5% na 36% v roku 2008. U žien s nižším vzdelaním sa násilie znížilo len o 4% na 42,3%.

5.4 Závažnosť psychického násilia mužov voči ženám v intímnych partnerských vzťahoch

Výskyt fyzického a sexuálneho násilia podľa štúdie WHO, ktorej sa zúčastnilo 24 tisíc žien v 15 oblastiach z 10 krajín – Bangladéš, Brazília, Etiópia, Japonsko, Peru, Namíbia, Samoa, Srbsko a Čierna Hora, Thajsko a Tanzánia (Garcia et al., 2005, s. 24) vyplynulo, že:

- 13-61% malo skúsenosť s fyzickým násilím zo strany partnera (vo väčšine oblastí 23-49%),
- 4-49% zažilo vážne fyzické násilie,
- 6-59% celoživotne zažíva sexuálne násilie (vo väčšine oblastí 10-50%).

Vo väčšine oblastí sa skúsenosť žien s násilím v partnerskom vzťahu v rôznej forme pohybovala od 15% do 71%, pričom väčšina spadala do rozmedzia 29% až 62%. U žien v Japonsku s najnižšou

⁹ Existuje niekoľko malých spoločností, ktoré žijú v matriarchálnom usporiadaní: Mosuo v Tibete, Minangkabau v Západnej Sumatre v Indonézii, Akan v Ghane, Bribri na Costa Rica, Gharo v severo-východnej Indii, Nagovisi ostrov na západ od Novej Guinei (Turner Garisson, 2017).

pravdepodobnosťou násilia a u žien v Bangladéši, Etiópii, Peru a Tanzánii s najväčšou mierou násilia. Ale aj v Japonsku sa 15% žien stretlo s určitou formou násilia v partnerskom vzťahu. Pri zohľadnení výskytu násilia za posledný rok, najnižšia miera násilia bola zaznamenaná v Japonsku (4%), Srbsku a Čiernej Hore a najväčší výskyt násilia bol v Etiópii (54%) (Garcia et al., 2005, s. 5).

Štatistiky OSN (UN, 2015, s. 150) hovoria o výskyte fyzického a sexuálneho násilia v partnerských vzťahoch v rozmedzí od 6% v Komoros po 64% v Demokratickej republike Kongo. V polovici všetkých skúmaných krajín 30% žien zažívalo násilie. Vo všeobecnosti je miera násilia vyššia v afrických krajinách, kde v štvrtine krajín 50% žien zažíva násilie. Výskyt násilia v partnerských vzťahoch je nižší (pod 40%) v Ázii, Latinskej Amerike, Karibiku a Oceánii.

Podľa prehľadu 48 štúdií z celého sveta fyzické násilie v intímnom partnerskom vzťahu zažilo niekedy počas svojho života 10% až 69% žien. Údaje o násilí za posledný rok sa líšili vzhľadom na krajinu od menej ako 3% žien v Austrálii, Kanade a USA až do 27% v Nikarague, 38% v Kórei, 52% v Palestíne a Gaze (Krug et al., 2002).

Podľa Krug et al. (2002) je fyzické násilie v intímnych partnerských vzťahoch často sprevádzané psychologickým násilím a v tretine až polovici prípadov sexuálnym násilím. Spomedzi 613 žien v Japonsku, ktoré boli aspoň raz napadnuté v intímnom vzťahu, 57% zažilo všetky tri typy násilia – fyzické, sexuálne a psychologické. Menej než 10% zažilo iba fyzické násilie (Yoshihama, Sorenson, 1994 citované podľa Krug et al., 2002). Podobné zistenia boli odhalené aj v štúdií z Mexika, v ktorej 52% fyzicky napadnutých žien bolo tiež sexuálne zneužívaných svojím partnerom (Granados Shiroma, 1996 citované podľa Krug et al., 2002). Podobné výsledky priniesol aj prehľad viacerých výskumov v USA (Martin et al., 2007, s. 345), ktorý ukázal, že znásilnenie v manželskom vzťahu zažilo 10 až 14% vydatých žien. Vo vzťahoch, kde bolo prítomné aj fyzické násilie, to bolo 40 až 50% žien. Black et al. (2010) uviedli, že 9,4% žien zažije počas svojho života sexuálny útok zo strany svojho partnera.

Väčšina žien, ktoré boli terčom fyzickej agresie, vo všeobecnosti nezažívali násilie jednorazovo – 60% žien bolo za posledný rok napadnutých viac než jedenkrát (vo Veľkej Británii v priemere 7-krát a v USA 3-krát) a 20% zažilo vážny útok viac než 6-krát (Krug et al., 2002, s. 89).

Miera výskytu psychologického násilia v živote žien v európskych krajinách bola vo väčšine krajín viac než 40%, pričom najnižšiu mieru uvádzali ženy v Írsku (31%) a najvyššiu v Dánsku a Lotyšsku (60%). Potom nasledovalo Fínsko, Litva, Holandsko, Nemecko, Estónsko, Luxembursko, Maďarsko, Slovensko, Česko, Veľká Británia, Belgicko a Chorvátsko, pričom vo všetkých týchto krajinách bol výskyt psychického násilia nad 40% (European Agency for Fundamental Rights, 2014. Prebraté z UN, 2015). Európske štatistiky (FRA, 2014) vypovedajú o 43%, na Slovensku ide o 47% žien, ktoré zažili psychické násilie v partnerskom vzťahu (ibidem, s. 74).

Výskyt psychologického násilia zahŕňa emocionálne zneužívanie a kontrolujúce správanie a jeho miera sa podľa štatistík (RHS a Multiple Indicator Cluster Surveys – MICS, citované podľa UN, 2015, s. 152) celosvetovo pohybuje od 7% (Azerbajdžan, 2006) po 64% (Peru, 2013), s najväčšou mierou výskytu (nad 40%) vo väčšine krajín Afriky, Latinskej Ameriky a Karibiku. Z dát národných štatistických úradov bola najvyššia miera psychologického násilia zistená v Bangladéši – 81,6% počas života a 71,9% v poslednom roku (údaj z roku 2011).

5.5 Znižovanie miery prevalencie násilia prostredníctvom programov prevencie

Keďže na mieru výskytu násilia vplývajú mnohé spolupôsobiaci faktory, prevenciu násilia je potrebné vykonávať na makro- i mikrospoločenskej úrovni. Fulu et al. (2014) uvádzajú, že okrem osobnostných predpokladov, osobnej histórie, dynamiky vzťahu, štruktúry domácnosti a komunity ide o faktory ako pretrvávajúce normy v spoločnosti, dostupnosť zdrojov a postavenie mužov a žien v spoločnosti.

Prehľad 20 kvantitatívnych štúdií z 9 krajín (Bourey et al., 2015) ukázal v 13 štúdiách významný dopad štruktúrnych (sociálnych a/alebo ekonomických) intervencií aspoň v jednej primárnej

oblasti výskytu násilia, či v sekundárnej oblasti dopadu redukcie násilia vrátane zníženia násilného a kontrolujúceho správania v intímnych partnerských vzťahoch, zlepšenia ekonomickej situácie, zlepšenia kvality vzťahov, posilnenia, zvýšenia sociálneho kapitálu, nových spôsobov hľadania pomoci, vyrovnaniejšieho vnímania rodových noriem a zníženia akceptovateľnosti násilia mužov na ženách v intímnych partnerských vzťahoch.

Prevenčia znižuje výskyt násilia, čoho príkladom je program, ktorý zahŕňal ekonomické a sociálne zmeny vo vidieckych oblastiach Južnej Afriky, ktorý za sledované obdobie dvoch rokov preukázal zníženie násilia v intímnych partnerských vzťahoch o 55% (Kim et al., 2007 citovaní podľa Dervies et al., 2013, s. 2). Fulu et al. (2014) realizovali prehľad 244 štúdií, ktoré sa zameriavali na účinnosť programov prevencie násilia voči ženám (Tabuľka 4), pričom k najúčinnnejším patrili programy zamerané na posilnenie žien a prekonávanie rodových stereotypov.

Typ preventívneho programu		Efektivita programu
Zvyšovanie povedomia a zmena sociálnych noriem	Komunikačné kampaňe a advokácia	Nedostatočné dôkazy, pretože v štúdiách nebol zaznamenaný vplyv na zníženie násilia
	Viacúrovňové intervencie vrátane komunitnej mobilizácie	Znížilo sa fyzické násilie, ale nie sexuálne násilie v partnerských vzťahoch.
Posilnenie rizikových skupín dievčat a žien (prostitúcia, tehotné ženy, ženy s postihnutím, ženy zneužívajúce drogy)		Efektivita sa nepotvrdila pri všetkých programoch, ale návštevy tehotných žien doma boli účinné, ak bol prítomný aj partner. Menej účinné boli jednorazové návštevy, ktoré znížili psychologické, ale nie sexuálne násilie v intímnych partnerských vzťahoch. Čiastočné dôkazy preukazujú efektivitu programu líderstva pre ženy latinsko-amerického komunity smerom k zníženiu incidentov donucovacieho a násilného správania partnerov.
Ekonomické intervencie zamerané na prekonávanie chudoby a finančnú závislosť žien od mužov, ktorá im bráni odísť z násilných vzťahov		Dôkazy potvrdzujú účinnosť kombinácie prístupov mikrofinancovania a prístupov zameraných na zmenu rodových rol. Tieto prístupy boli účinné pre staršie ženy. Účinnosť sa nepotvrdila pre mladšie ženy, ani v prípade, že boli použité len ekonomické intervencie osamotene.
Intervencie zamerané na mužov a chlapcov – skupinová edukácia zameraná na prekonávanie rigidných rodových noriem		Účinnosť na zmeny v komunitách. V Nigérii zníženie IVP z 36% na 16-18%. V Indii zníženie IVP, vrátane sexuálneho.
Intervencie zamerané na vzťahy, komunikačné zručnosti a riešenie konfliktov v partnerských vzťahoch		Zmiešané výsledky v závislosti od respondentov a konkrétneho programu. Zvýšenie protektívnych faktorov bolo preukázané.
Intervencie zamerané na jednotlivcov – prekonávanie užívania alkoholu		Zníženie požívania alkoholu znižuje mieru násilia – väčšina štúdií sa zameriavala na domáce násilie vo všeobecnosti. Štúdia na vzorke z Ugandy potvrdila zníženie miery fyzického a sexuálneho násilia v partnerských vzťahoch.

Tabuľka 4 Prehľad dôkazov potvrdzujúcich zníženie miery násilia na základe preventívnych programov a intervencií (spracované podľa Fulu et al., 2014)

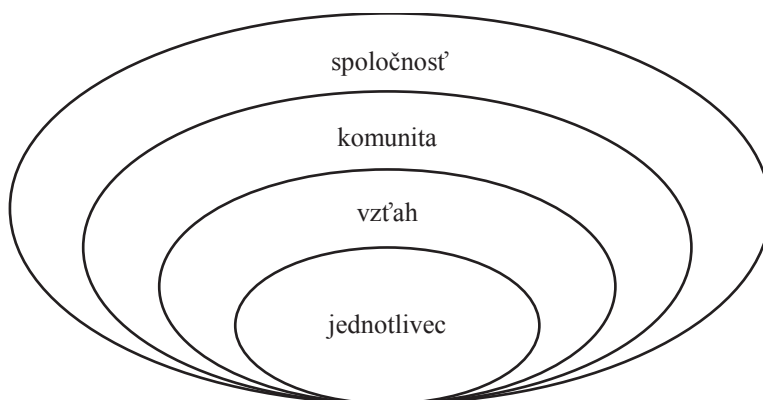
Ďalšie štúdie zamerané na sledovanie zníženia násilia zistili napríklad, že vytváranie kultúry organizácie, ktorá podporuje hľadanie pomoci, zvyšuje mieru vyhľadávania odborníkov, znižuje stres v rodinách, znižuje riziko samovrážd a riziko násilia v partnerských vzťahoch. Zaznamenaná bola miera redukcie mierneho násilia v rodinách o 30% a zníženie prevalencie vážnych incidentov o 54% (Niolon et al., 2017, s. 31). Výsledky výskumov tiež naznačujú, že environmentálne charakteristiky prostredia môžu pôsobiť ako efektívny faktor prevencie násilia. Napríklad v mestských oblastiach

bez zelene ľudia trpeli podráždenosťou, impulzivitou, vyskytovala sa psychická únava a agresivita, čo sú rizikové faktory násilia v intímnych partnerských vzťahoch. Podobne aj výskumy zamerané na mieru dostupnosti alkoholu preukázali, že zvýšenie počtu miest, kde je dostupný alkohol, o 10 na 10-tisíc obyvateľov zvýšilo mieru násilia mužov voči ženám v partnerských vzťahoch o 34% (ibidem, s. 31). Fulu et al. (2014) taktiež potvrdili efektivitu preventívnych programov zameraných na zníženie užívania alkoholu.

5.6 Miera nahláseného násilia

Miera nahláseného násilia na ženách v intímnych partnerských vzťahoch závisí od kultúrno-spoločenských presvedčení, ktoré ovplyvňujú efektivitu fungovania systémov pomoci a procesov v trestných konaniach. K zmierneniu a odstráneniu násilia v intímnych partnerských vzťahoch prispievajú totiž všetky úrovne mikro- a makrosystému (Obrázok 1) ako ich v kontexte násilia páchaného na ženách popisuje ekologický model (Heise et al., 1998; Krug et al., 2002 podľa Harvey et al., 2007).

Obrázok 1 Ekologický model chápania násilia mužov na ženách v intímnych partnerských vzťahoch (spracované podľa Harvey et al., 2007, s. 9)

V mnohých krajinách neexistujú zákony presne upravujúce tresty za domáce násilie. Podľa údajov Svetovej banky (2017) ide celosvetovo až o dve z piatich krajín – z krajín Južnej Ameriky ide napríklad o Chile, Uruguaj, či Guyanu; v Európe je to Fínsko, Nemecko, Rakúsko, Veľká Británia a Bulharsko; z východnej Ázie a Oceánie len Nový Zéland a Malajzia, avšak presné zákony chýbajú v Rusku, celej strednej Ázii, na blízkom východe (okrem Saudskej Arábie, ktorá má presne určené tresty) a takmer v celej Afrike s výnimkou Maroka, Alžírsk a Tuniska, a krajín Južnej Afriky.

Garner a Maxwell (2009) na základe prehľadu 135 štúdií z USA, Kanady, Veľkej Británie a Austrálie usúdili, že 34% nahlásených útokov a 60% zatknutí vedie k podaniu trestného oznámenia. Následne polovica trestných stíhaní vedie k odsúdeniu.

Údaje z výskumu vo Veľkej Británii (Britton, 2012) indikujú, že 23% incidentov bolo nahlásených polícii (ide o údaje násilia v partnerských vzťahoch na ženách i mužoch). Z tých, čo nahlásené neboli, to bolo kvôli tomu, že boli vnímané ako malý incident (42%), ako súkromná záležitosť, a nie záležitosť polície (34%), alebo z dôvodu pocitu, že polícia by nepomohla (15%). Následne po nahlásení činu polícia páchatelňa varovala (39%), zatkla (31%), začala trestné stíhanie (12%), alebo nepodnikla žiadne kroky (18%). Po ukončení procesu sa jednotlivci, ktorí zažili násilie, cítili bezpečnejšie v 55%, avšak 14% sa cítilo menej bezpečne.

Záver

Násilie páchané na ženách v intímnych partnerských vzťahoch je porušením základných ľudských práv a ľudskej dôstojnosti. Ženy sú napadnuté nielen priamo svojimi partnermi, ale čelia aj systémovej viktimizácii a celkovo tlaku rodovej nerovnosti v spoločnosti, ktorý jednak udržiava pretrvávanie násilia v intímnych vzťahoch a taktiež bráni primeranej pomoci ženám. Každá tretia žena zažila počas svojho života fyzické alebo sexuálne násilie v intímnom partnerskom vzťahu, každá piata žena bola prenasledovaná svojím partnerom a takmer polovica žien zažila psychické násilie a neprimeranú kontrolu vo svojom partnerskom vzťahu. Preto násilie páchané mužmi na ženách v intímnych partnerských vzťahoch nie je okrajovou záležitosťou, ktorá sa týka len niekoľkých žien, ale predstavuje celospoločenský a celosvetovo rozšírený problém.

Hlavné myšlienky:

Násilie v intímnych partnerských vzťahoch je celosvetovo rozšírený problém, ktorý zažíva 30-35% žien.

Násilie v intímnych partnerských vzťahoch je problémom rodovej nerovnosti v spoločnosti, keďže ho zažíva 29% žien a 10% mužov.

Násilie sa vyskytuje naprieč socioekonomickými vrstvami a kultúrami, ale jeho výskyt pretrváva pri nižšej vzdelanostnej úrovni populácie.

Na Slovensku zažíva počas svojho života fyzické alebo sexuálne násilie 34% žien, čo je nad 33%-ným priemerom EÚ.

Psychické násilie sa vyskytuje vo väčšej miere než fyzické a sexuálne násilie. V Európe je to v priemere u 43% a na Slovensku u 47% žien.

Literatúra k prehíbeniu štúdia:

- BODNÁROVÁ, B., FILADELFOVÁ, J., HOLUBOVÁ, B. *Reprezentatívny výskum výskytu a skúseností žien s násilím páchanom na ženách (VAW) na Slovensku. Záverečná správa z výskumu VÚ 2224.* Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny a UNIFEM Slovakia, 2008. Dostupné [online] na [https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2008/Holubova/Reprezentativny_vyskum_vyskytu_a_skusenosti_zien_s_nasilim_pachanom_na_zenach_\(2008\).pdf](https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2008/Holubova/Reprezentativny_vyskum_vyskytu_a_skusenosti_zien_s_nasilim_pachanom_na_zenach_(2008).pdf)
- HOLUBOVÁ, B. 2014. *Správa o násilí páchanom na ženách za rok 2011. Záverečná správa VÚ č. 2287.* Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny Dostupné [online] na <https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2014/Holubova/2287.pdf>

Zoznam bibliografických odkazov:

- BLACK, M. C., BASILE, K. C., BREIDING, M. J., SMITH, S. G., WALTERS, M. L., MERRICK, M. T., CHEN, J., STEVENS, M. 2011. The national intimate partner and sexual violence survey: 2010 summary report. [online] Dostupné na http://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/nisvs_report2010-a.pdf. [Stiahnuté 2019-10-02].
- BOUREY, C., WILLIAMS, W., BERNSTEIN, E. E., STEPHENSON, R. 2015. Systematic review of structural interventions for intimate partner violence in low-and middle-income countries: organizing evidence for prevention. *BMC Public Health*, 15(1), 1165.
- BREIDING, M. J., SMITH, S. G., BASILE, K. C., WALTERS, M. L., CHEN, J., MERRICK, M. T. 2014. Prevalence and Characteristics of Sexual Violence, Stalking, and Intimate Partner Violence Victimization – National Intimate Partner and Sexual Violence Survey, United States, 2011. *Morbidity and Mortality Weekly Report, Surveillance Summaries*, 63, 8. [online] Dostupné na <https://www.cdc.gov/mmwr/pdf/ss/ss6308.pdf> [Stiahnuté 2019-09-28].
- BRITTON, A. 2012. Intimate violence: 2010/11 BCS. In SMITH, K. (ed.). *Homicides, Firearm Offences and Intimate Violence 2010/11: Supplementary Volume 2 to Crime in England and Wales 2010/11*. pp. 83-98.
- DEVRIES, K. M., MAK, J. Y., GARCIA-MORENO, C., PETZOLD, M., CHILD, J. C., FALDER, G., & PALLITTO, C. 2013. The global prevalence of intimate partner violence against women. In *Science*, 340(6140), 1527-1528.
- FRA – European Agency for Fundamental Rights. 2014. *Violence against women: an EU-wide survey*. Vienna: FRA, 2014. ISBN 978-92-9239-999-3.
- GARCIA-MORENO, C. et al. 2005. WHO multi-country study on women's health and domestic violence against women: initial results on prevalence, health outcomes and women's responses. Geneva: World Health Organization, 2005. ISBN 92 41 59358 X.
- HARVEY, A., GARCIA-MORENO, C., BUTCHART, A. 2007. Primary prevention of intimate-partner violence and sexual violence: Background paper for WHO expert meeting May 2-3, 2007. Geneva: World Health Organization, Department of Violence and Injury Prevention and Disability, 2007.
- FULU, E., KERR-Wilson, A., LANG, J. 2014. What works to prevent violence against women and girls? Evidence Review of interventions to prevent violence against women and girls. [online] Dostupné na https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/337615/evidence-review-interventions-F.pdf [Stiahnuté 2019-10-02].
- KRUG, E. G., DAHLBERG, L. L., MERCY, J. A., ZWI, A. B., & LOZANO, R. 2002. *World report on violence and health*. Geneva: WHO, 2002. 346 s. ISBN 92-4-154561-5.
- MARTIN, E. K., TAFT, C. T., & RESICK, P. A. 2007. A review of marital rape. In *Aggression and Violent Behavior*, 12(3), 329-347.
- NIOLON, P. H., KEARNS, M., DILS, J., RAMBO, K., IRVING, S., ARMSTEAD, T. L., GILBERT, L. 2017. Preventing Intimate Partner Violence Across the Lifespan: A Technical Package of Programs, Policies, and Practices. Atlanta, Georgia: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention. [online] Dostupné na <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/ipv-technicalpackages.pdf> [Stiahnuté 2019-10-02].
- Office for National Statistics. 2016. *Compendium. Intimate personal violence and partner abuse*.
- SMITH, S. G., CHEN, J., BASILE, K. C., GILBERT, L. K., MERRICK, M. T., PATEL, N., WALLING, M., & JAIN, A. 2017. The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2010-2012 State Report. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention. [online] Dostupné na <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/NISVS-StateReportBook.pdf#page=132> [Stiahnuté 2019-09-28].
- TURNER GARISSON, L. 2017. 6 Modern Societies Where Women Rule. [online] Dostupné na <http://mentalfloss.com/article/31274/6-modern-societies-where-women-literally-rule> [Stiahnuté 2019-09-28].
- UN WOMEN. 2018. Facts and figures: Ending violence against women: Various forms of violence. [online] Dostupné na <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures> [Stiahnuté 2019-09-28].
- United Nations. 2015a. Chapter 6: Violence Against Women. In *The World's Women 2015: Trends and statistics* (s. 139-161). [online] Dostupné na https://unstats.un.org/unsd/gender/downloads/WorldsWomen2015_chapter6_t.pdf [Stiahnuté 2019-09-28].
- United Nations, 2015b. *The World's Women 2015: Trends and Statistics*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division. Sales No. E.15.XVII.8, Statistical Annex. [online] Dostupné na https://unstats.un.org/unsd/gender/downloads/WorldsWomen2015_chapter6_z.zip [Stiahnuté 2019-09-28].
- United Nations, 2015c. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development (A/RES/70/1)*. [online] Dostupné na <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf> [Stiahnuté 2019-09-29].

- The World Bank. 2014. Annex 1. Low and Middle Income Countries (World Bank Classification). Dostupné online <https://www.espa.ac.uk/files/espa/AO-ESPA-2016-Annex%201-Low-income-countries.pdf> [Stiahnuté 2019-09-28].
- The World Bank Group. 2018. Atlas of Sustainable Development Goals 2018: From World Development Indicators. [online] Dostupné na <http://datatopics.worldbank.org/sdgateatlas/> [Stiahnuté 2019-11-10].
- World Health Organisation. 2012. Understanding and addressing violence against women: Intimate partner violence. [online] Dostupné na https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77432/WHO_RHR_12.36_eng.pdf?sequence=1 [Stiahnuté 2019-09-28].

ZÁKLADNÉ POJMY	
feministické prístupy a teórie feministic approaches and theories	Prístupy a teórie, ktoré vnímajú násilie páchané na ženách v intímnych partnerských vzťahoch ako dôsledok štrukturálnych nerovností a nespravodlivých spoločenských vzťahov, patriarchálneho usporiadania spoločnosti.
násilie v intímnych partnerských vzťahoch intimate partner violence	Rodovo podmienené násilie mužov voči ženám, ktoré sa vyskytuje vo vzťahoch medzi blízkymi osobami počas intímneho vzťahu alebo po odlúčení. Tiež sa používa pojem „násilie v intímnych vzťahoch“, „partnerské násilie“, alebo „párové násilie“.
násilie páchané na ženách violence against woman	Akýkoľvek čin rodovo podmieneného násillia, ktorého dôsledkom je, alebo môže byť fyzická, sexuálna alebo duševná ujma, alebo utrpenie žien, vrátane vyhrážania sa takýmito činmi, nátlaku alebo akéhokoľvek obmedzovania slobody, či už vo verejnom alebo v súkromnom živote.
domáce násilie, násilie v rodine domestic violence, family violence	Násilie, ktoré nie je rodovo podmienené, t. j. ktoré sa môže vzťahovať aj na násilie medzi jednotlivcami, ktorí žijú v rovnakej domácnosti, napríklad bratmi a sestrami alebo rodičmi a deťmi.
rodovo motivované násilie gender based violence	Násilie mužov voči ženám (pretože sú ženy), násilie páchané mužmi na ženách.
rodová rola gender role	Tradičné presvedčenia o rodových rolách založených na nerovnosti pohlaví. Historicky utváraná a udržiavaná nerovnováha moci medzi ženami a mužmi
prevalencia násillia prevalence of violence	Výskyt násillia v blízkych vzťahoch a násillia páchaného na ženách.
rodovo citlivé prístupy, teórie, praxe gender sensitive approaches , theories, practices	Prístupy, teórie a praxe, ktoré uplatňujú rodové hľadisko pri analýze sociálnych javov a sú citlivé voči tomu, ako sociálne postavenie ovplyvňuje narábanie s mužmi a ženami.
sociálne štruktúry, sociálne normy social structures, social norms	Relatívne stabilný systém spoločenských vzťahov, ktorý súvisí s rozdelením spoločnosti na určité sociálne skupiny. Sociálne normy určujú správanie ľudí a inštitúcií v tejto sociálnej štruktúre.
patriarchát patriarchy	Nespravodlivý spoločenský poriadok, v ktorom sú v dôsledku štrukturálnych rodových nerovností zvýhodňovaní muži.
mužské privilégia, zvýhodňovanie men's privileges, advantage	Zvýhodnené postavenie mužov v spoločnosti ako dôsledok patriarchálneho usporiadania spoločnosti.
rodové stereotypy gender stereotypes	Rodové stereotypy sú zjednodušujúce kognitívne schémy, v rámci ktorých sú pripisované isté osobnostné charakteristiky ľuďom, ktorí sú členmi nejakej sociálnej skupiny, v tomto prípade mužov a žien
žena zažívajúca (ktorá zažila) násilie woman as a violence survivor	Žena, ktorá má alebo mala skúsenosť s rodovo podmieneným násillím v intímnom partnerskom vzťahu.

vydavateľ a tlač :
REA ofsetová tlačiareň, Levická 7, 949 01 Nitra

vydanie
prvé, Nitra 2020

Recenzentky
doc. ThDr. Mgr. Slávka Karkošková, PhD.
doc. Mgr. Monika Bosá, PhD.

Jazyková korektúra: Bernadetta Bubeníková
Návrh obálky: Vladimír Labáth
Počet strán: 70

ISBN 978-80-973648-1-6
EAN 9788097364816